

Latvijas NVO ilgtspējīgās attīstības ziņojums.

2002

Saturs

Ievads 4

Pieeja informācijai un sabiedrības līdzdalība. 5

1	PIEEJA VIDES INFORMĀCIJAI.....	6
1.1	<i>Aktīvā informācijas izplatīšana.....</i>	6
1.2	<i>Pasīvā informācijas izplatīšana.....</i>	7
2	SABIEDRĪBAS LĪDZDALĪBA.....	10
2.1	<i>Sabiedrības līdzdalība vides politikas un normatīvo aktu sagatavošanā.....</i>	10
2.2	<i>Sabiedriskās apspriešanas, kā sabiedrības līdzdalības veids.....</i>	11
2.3	<i>Sabiedrības līdzdalība vides aizsardzības fonda darbībā.....</i>	13
3	SECINĀJUMI UN REKOMENDĀCIJAS.....	14

Ilgspējīgi patēriņa un ražošanas modeļi. 16

1	NODOKĻU POLITIKAS MAIŅA.....	16
1.1	<i>Nodokļu reforma.....</i>	17
1.2	<i>Valsts investīcijas un subsīdijas.....</i>	17
2	RAŽOŠANAS MODEĻU MAIŅA / DEMATERIALIZĀCIJA.....	19
2.1	<i>Ražošanas stadija.....</i>	19
2.2	<i>Lietošanas un atkritumu stadijas.....</i>	20
3	PATĒRIŅA MODEĻU MAIŅA / OPTIMIZĀCIJA.....	21
3.1	<i>Izmaiņas infrastruktūrā.....</i>	21
3.2	<i>Patērētāju informēšana.....</i>	22
4	SECINĀJUMI UN REKOMENDĀCIJAS.....	24

Ārvalstu tiešās investīcijas 26

1	KONTEKSTS - ANO VIDES UN ATTĪSTĪBAS KONFERENCE UN PASAULES ILGTSPĒJĪGĀS ATTĪSTĪBAS SANĀKSME.....	26
2	ILGTSPĒJĪGĀ EKONOMIKA.....	27
3	ĀRVALSTU TIEŠO INVESTĪCIJU POLITIKAS ATTĪSTĪBA LATVIJĀ.....	28
3.1	<i>Uzņēmumu ar ārvalstu kapitālu darbība praksē.....</i>	29
4	EKONOMISKĀ POLITIKA.....	30
4.1	<i>Ārvalstu tiešo investīciju politika.....</i>	31
5	SECINĀJUMI UN REKOMENDĀCIJAS.....	35

Vides politikas integrācija sektoros 38

1	ENERĢĒTIKA.....	39
	<i>Secinājumi un rekomendācijas.....</i>	40
2	TRANSPORTS.....	40
	<i>Secinājumi un rekomendācijas.....</i>	42
3	LAUKSAIMNIECĪBA.....	43
	<i>Secinājumi un rekomendācijas.....</i>	44

Latvijas klimata politika 46

1	STARPTAUTISKĀ KLIMATA POLITIKA.....	46
2	LATVIJAS SEG IZMEŠI.....	48
3	KLIMATA POLITIKA LATVIJĀ.....	50
4	NVO VĒRTĒJUMS: NOZARU MĒRĶI, GALVENIE SASNIEGUMI UN TRŪKUMI.....	51
4.1	<i>Enerģētika.....</i>	51
4.2	<i>Transports.....</i>	52
4.3	<i>Mežsaimniecība.....</i>	53
4.4	<i>Lauksaimniecība.....</i>	54
4.5	<i>Atkritumu apsaimniekošana.....</i>	55
4.6	<i>Klimata politika kopumā.....</i>	56
5	SECINĀJUMI UN REKOMENDĀCIJAS.....	58

Lauksaimniecības un pārtikas politika 59

1	ILGTSPĒJĪGAS LAUKSAIMNIECĪBAS POLITIKA.....	59
	<i>Secinājumi un rekomendācijas.....</i>	<i>61</i>
2	BIOĻOGISKĀ LAUKSAIMNIECĪBA	61
2.1	<i>Stāvokļa pārskats</i>	<i>61</i>
2.2	<i>Valsts politika.....</i>	<i>62</i>
2.3	<i>Subsīdijas</i>	<i>62</i>
2.4	<i>Sertificēšana.....</i>	<i>63</i>
2.5	<i>Produktu apstrāde un izplatīšana</i>	<i>64</i>
2.6	<i>Izglītība un zinātne.....</i>	<i>64</i>
2.7	<i>Sabiedriskās organizācijas.....</i>	<i>65</i>
	<i>Secinājumi un rekomendācijas.....</i>	<i>65</i>
3	ĢENĒTISKI MODIFICĒTI ORGANISMI	65
	<i>Secinājumi un rekomendācijas.....</i>	<i>66</i>
4	PĀRTIKAS POLITIKA.....	67
4.1	<i>Bioloģiskās lauksaimniecības produkti.....</i>	<i>68</i>
4.2	<i>Ģenētiski modificēta pārtika</i>	<i>68</i>
	<i>Secinājumi un ieteikumi</i>	<i>69</i>

Saīsinājumi. 70

Ievads

Ilgospējīgā attīstība, pēdējo gadu laikā, ir kļuvis par vienu no modernākajiem vārdu salikumiem, kurš tiek lietots visos gadījumos, kad iet runa par nākotnes attīstību. To plaši lieto gan valsts, gan biznesa, gan sabiedriskā sektora pārstāvji.

Jau ir pagājuši desmit gadi kopš Riodežaneiro konferences, kurā bija pulcējušies lielākā daļa pasaules valstu vadītāju, lai apspriestu vides un attīstības jautājumus pasaulē un spriestu par nākotnes plāniem ilgtspējības nodrošināšanai. Lai atskatītos uz to, kas ir noticis pēdējo 10 gadu laikā un spriestu par nākotnes plāniem 2002.gada augustā Johannesburgā, Dienvidāfrikas Republikā notiks Pasaules galotņu tikšanās par Ilgtspējīgo attīstību.

Gatavojoties šim notikumam, valdības, starptautiskās institūcijas un nevalstiskās organizācijas visā pasaulē gatavo darbības novērtējumus par pēdējiem 10 gadiem, lai izanalizētu to, kas ir sasniegts, kādas ir bijušas problēmas un kas būtu jādara nākotnē. Šajā sakarā, Zaļā Brīvība sadarbībā ar citām nevalstiskajām organizācijām Latvijā realizēja EU PHARE ACCESS programmas atbalstu projektu "Ceļā uz RIO+10", kura mērķis bija sagatavoties gaidāmajai konferencei Johannesburgā un sagatavot NVO ziņojumu par ilgtspējīgo attīstību Latvijā.

Latvija, pēc neatkarības atjaunošanas 1991.gadā, uzsāka virzību uz demokrātiskas valsts veidošanu un pārgāja no plānveida un brīvā tirgus ekonomikas. Tai pašā laikā Latvija, parakstot Riodežaneiro deklarāciju, apņēmas ieviest ilgtspējīgās attīstības principus. Šo gadu laikā Latvijā ir pieņemti daudzi normatīvie akti un sektorpolitikas, ir izstrādāts nacionālais attīstības plāns un arī tiek strādāts pie Ilgtspējīgās attīstības stratēģijas.

Šis Latvijas nevalstisko organizāciju ziņojums par Latvijas virzību uz Ilgtspējīgu attīstību, kura tapšanā ir piedalījušies 89 cilvēki no 30 dažādām vides aizsardzības un sociālajām organizācijām, arodbiedrībām un akadēmiskā sektora, ir sagatavots balstoties uz sešu tematisko semināru rezultātiem un Latvijas attīstības un nozaru politiku analīzi, tās salīdzinot ar Latvijas starptautiskajām saistībām, nevalstisko organizāciju pētījumiem un ieteikumiem virzībai uz ilgtspējīgu attīstību.

Savā ziņojumā mēs pievērsām uzmanību sešiem, mūsaprāt aktuālākajiem, jautājumiem: pieeja informācijai un sabiedrības līdzdalība; Vides jautājumu integrācija sektorpolitikās; patēriņa modeļu maiņa, klimata izmaiņas, lauksaimniecības un pārtikas politika un starptautisko korporāciju loma Latvijas attīstībā.

Pieeja informācijai un sabiedrības līdzdalība.

Efektīva sabiedrības līdzdalība ir viens no demokrātijas un ilgtspējīgas attīstības priekšnosacījumiem. Šie principi ir paredzēti arī Riodežaneiro deklarācijā un citos ANO dokumentos. Eiropas līmenī būtiskākā starptautiskā likumdošana, kas regulē sabiedrības līdzdalības jautājumus ir ANO EEK Orhūsas konvencija “Par pieeju informācijai, sabiedrības līdzdalību lēmumu pieņemšanā un tiesībām griezties tiesībsargājošajās iestādēs vides jautājumos”.

Latvija šo konvenciju parakstīja tās pieņemšanas laikā 1998.gada jūnijā un ratificēja 2002.gada sākumā. Latvijai politiski nozīmīga ir arī ES 1990.gada direktīva (90/313/EEC) “Par brīvu pieeju vides informācijai”.

Efektīvas sabiedrības līdzdalības nodrošināšanas priekšnosacījums ir spēcīgs sabiedriskais sektors. Pašlaik Latvijā ir aptuveni 5000 dažādu NVO. No tām apmēram 500 par savu mērķi ir izvirzījušas vides aizsardzību un ilgtspējīgas attīstības jautājumu risināšanu.

Pēdējo desmit gadu laikā Latvijā ir pieņemti daudzi būtiski normatīvie akti, kuri paredz sabiedrības iespējas saņemt informāciju un piedalīties lēmumu pieņemšanas procesos, kā arī aizstāvēt savas tiesības tiesā. Jāatzīst, ka šīs izmaiņas likumdošanā nāca lēni un ne bez asām diskusijām. Lai gan Latvijas likumdošana paredz šīs tiesības, taču līdzdalības līmenis ir ļoti zems. Tas pamatā ir tāpēc, ka sabiedrībā valda neticība par savām tiesībām un spēju mainīt situāciju. Sabiedrības informēšanas un iesaistīšanas kultūra valsts pārvaldes institūcijās Latvijā nav pietiekoši attīstīta. Sabiedrība reti tiek laicīgi un pietiekami informēta, un iesaistīta lēmumu pieņemšanā. Valsts pārvaldes institūcijas ir pasīvas sabiedrības aktivizēšanā un iesaistīšanā lēmumu realizācijas procesā. Līdz ar to, veidojas situācijas, kad sabiedrība vairs nevar savlaicīgi iesaistīties lēmumu pieņemšanā, bet vienīgi piketēt vai kā savādāk piesaistīt plašākas sabiedrības uzmanību aktualitātei.

Šajā pārskata sadaļā mēs apskatīsim kādas izmaiņas ir notikušas informācijas pieejamības un sabiedrības līdzdalības likumdošanā un praksē Latvijā pēdējo desmit gadu.

Riodežaneiro deklarācijas 10.princips:

“Vides jautājumi ir vislabāk risināmi ar visu ieinteresēto pilsoņu līdzdalību attiecīgajā lēmumpieņemšanas līmenī. Nacionālajā līmenī, katram individam ir jābūt pieejamai valsts pārvaldes institūciju rīcībā esošajai vides informācijai, tai skaitā par būtiskajām vielām un aktivitātēm attiecīgajā pašvaldībā un iespējai piedalīties lēmumu pieņemšanas procesos. Valstīm jāveicina un jāsekmē sabiedrības apziņa un līdzdalība, padarot vides informāciju plaši pieejamu. Ir jānodrošina efektīva pieeja tieslietu un administratīvajām institūcijām, kā arī sūdzībām un kompensācijām.”

1 Pieeja vides informācijai.

Sabiedrības tiesības uz pieeju informācijai ir viens no nozīmīgākajiem posmiem demokrātiskas valsts attīstībā un veicina sabiedrības līdzdalību valsts pārvaldē un korupcija novēršanā. Tiesības uz kvalitatīvu dzīvesvidi un pieeju vides informācijai ir vienas no būtiskākajām iedzīvotāju pamattiesībām, kuras ir arī noteiktas Latvijas konstitūcijā. Termins “vides informācija” Latvijas vides politikā ienāca nesen, pēc Orhūsas konvencijas parakstīšanas 1998. gadā. Likumdošana arī nosaka, ka valsts institūcijas un pašvaldības nodrošina sabiedrībai iespēju saņemt to rīcībā esošo vides informāciju.

Lai atbildīgās institūcijas varētu pilnvērtīgi veikt šo savu pienākumu, svarīga ir efektīva vides datu vākšanas un apstrādes sistēma. Latvijā ar vides datu vākšanu, apkopošanu un analīzi valsts līmenī nodarbojas LVA, Reģionālās vides pārvaldes un citas institūcijas. Šo iestāžu pienākumu izplatīt vides informācija var iedalīt divās kategorijās:

- *aktīvais* pienākumu informēt sabiedrību par ar vidi saistītiem jautājumiem,
- *pasīvais* pienākums atbildēt uz sabiedrības pieprasījumu pēc informācijas.

Šajā nodaļā tiks apskatīti abas šīs funkcijas un analizēta valdības politika un sabiedrības praktiskās iespējas un šķēršļi informācijas saņemšanā.

1.1 Aktīvā informācijas izplatīšana

Likumdošana paredz valsts un pašvaldību institūciju pienākumu nodrošināt to rīcībā esošās vides informācijas aktīvu izplatīšanu, apkopošanu un atjaunošanu. Atbildīgo institūciju pienākums ir:

- informēt sabiedrību par tās tiesībām un iespējām saņemt vides informāciju un līdzdarboties ar vides aizsardzību saistītu lēmumu pieņemšanā;
- izveidot un aktualizēt publiski pieejamas datu bāzes, reģistrus un interneta mājas lapas;
- sagatavot un publicēt ziņojumus par vides stāvokli, vides politikas plānus un programmas.

Taču, lai nodrošinātu kvalitatīvu informācijas izplatīšanu ir jānodrošina efektīva datu vākšana, analīze un apkopošana. Pēc atbildīgo institūciju domām, lai uzlabotu vides datu ieguvu būtu jāpalielina attiecīgo institūciju finansējums, bet NVO pārstāvji uzskata, ka problēmas informācijas pieejamībā rodas organizatoriskās sadrumstalotības rezultātā – datus vāc dažādas institūcijas un nav pietiekamas koordinācijas starp šīm institūcijām. Līdz ar to iedzīvotājiem ir grūtības saņemt viņus interesējošo informāciju vienā institūcijā un tikai neliela daļa no savāktajiem datiem tiek izmantota sabiedrības informēšanai.

Sākotnēji atbildīgās institūcijas ir bijušas ļoti pasīvas savas informācijas izplatīšanā, kā arī nav veikta iedzīvotāju vajadzību noteikšana: kāda informācija sabiedrību interesē? Viena no populārākajām sabiedrības informēšanas metodēm ir ministriju vai pašvaldību vides ziņojumu sagatavošana. Taču pēdējo gadu laikā tiek organizētas atvērto durvju dienas, preses konferences, tiek sagatavoti informatīvie materiāli un brošūras, un uzsākta moderno komunikāciju - Interneta izmantošana.

Publikācijas.

Reģionālās vides pārvaldes katru gadu sagatavo vides pārskatus par savu teritoriju un LVA gatavo nacionālo vides pārskatu latviešu un angļu valodās. Šajos pārskatos tiek atspoguļoti statistikas dati un vispārīgs vides kvalitātes novērtējums par gaisa, ūdens un augsnes kvalitāti, ekonomikas ietekmi uz vidi un vides ietekmi uz cilvēka veselību, kā arī informācija par Latvijas dabas resursiem: ūdeni, mežiem, zivīm, zemes dzīlēm. Vides pārskati ir sabiedriski pieejami, kā arī tiek izplatīti bez maksas dažādos pasākumos. Taču pārskatu sagatavošana prasa ilgu laiku un tajos atrodamā informācija jau bieži vien ir novecojusi.

VARAM izstrādā un publicē arī citus informatīvos materiālus un brošūras. Šie materiāli pārsvarā tiek publicēti kāda projekta ietvaros. Ir publicēti un sabiedrībai pieejami Latvijas vides politikas plāns, apraksti par VARAM un tās pakļautībā esošajām struktūrvienībām, pētījumi par Latvijas

vides likumdošanu un tās atbilstību ES direktīvām, Latvijas Klimata izmaiņu ziņojumi un citi. Ir arī sagatavoti īpaši materiāli saistībā ar Orhūsas konvencijas piemērošanu Latvijā.

Sagatavojot vides pārskatus un arī citus informatīvos materiālus, netiek ņemts vērā iedzīvotāju intereses - netiek analizēts sabiedrības viedoklis un pieprasījums pēc informācijas. un ļoti maz tiek gatavota vienkāršota vispārēja informācija. Līdz ar to, liela daļa šo materiālu, netiek izmantoti.

Vēl būtisks vides informācijas avots ir Baltijas vides foruma sagatavotie informatīvie materiāli par vides kvalitāti Igaunijā, Latvijā un Lietuvā. Arī daudzas vides nevalstiskās organizācijas aktīvi iesaistās vides informācijas izplatīšanā un vides apziņas celšanā, gatavojot savus materiālus.

Informācijas centri.

Pašlaik Latvijā notiek plaša vides informācijas centru izaugsme. Šādus centrus, sabiedrības izglītošanai un informēšanai veido gan valsts un pašvaldību iestādes, gan nevalstiskās vides organizācijas. Pēdējo gadu laikā ir izveidoti vairāki vides informācijas centri Reģionālajās vides pārvaldēs un VARAM, arī pašreizējās ministrijas bibliotēkas paspārnē, veido informācijas centru. Šie centri ir orientēti uz apmācības pasākumu organizēšanu ierēdņiem un iedzīvotājiem, kā arī viena no to funkcijām ir informēt sabiedrību par vides stāvokli valstī.

Rīgas domē ir izveidots Rīgas vides centrs Agenda 21, kura funkcijās ietilpst informēt Rīgas iedzīvotājus par vides aktualitātēm Rīgā un arī sniegt atbildes uz iedzīvotāju jautājumiem un sūdzībām saistībā ar vidi. Latvijā pastāv arī vairāki nevalstiskie vides informācijas centri un karstais telefons uz kuru jebkurš var zvanīt un saņemt viņu interesējošo informāciju. Šo centru mērķis ir sniegt sabiedrībai un NVO vispārīgo un speciālo vides aizsardzības informāciju. Sabiedrība labprāt izmanto NVO informatīvos un konsultatīvos pakalpojumus daudz labprātāk kā VARAM bibliotēku, jo nepastāv psiholoģiskā barjera kā pret ierēdņiem, jo organizāciju darbinieku attieksme pret apmeklētājiem ir daudz brīvāka un draudzīgāka.

Internets.

VARAM un arī citas valsts vides aizsardzības institūcijas ir izveidojušas savas mājas lapas Internetā. VARAM Interneta mājas lapā ir pieejama vispārīga informācija par iestādi un tās struktūru, kā arī vides likumdošana, vides pārskati un VARAM pakļautībā esošo institūciju apkopotā vides informācija un dati.

LVA ir plaši attīstīta informācijas sistēma Internetā. LVA mājaslapā var atrast datu bāzes, kurās ir apkopotī dati par vides stāvokli. Taču informācija šajās datubāzēs nav pieejama jebkuram, jo ir nepieciešama parole, lai tajās iekļūtu. Tas ir pretrunā ar Orhūsas konvenciju, kura nosaka, ka pieprasītājam nav īpaši jāpamato sava interese par šādu informāciju, un to viņam nevar liegt.

Rīgas domes interneta lapā ir iespējams iepazīties ar vides informāciju, piemēram, datiem par gaisa kvalitāti dažādos Rīgas rajonos. No Rīgas domes interneta lapas ir iespējams nosūtīt e-pastu, kurš tiks uzskatīts par iesniegumu. Tas ir uzskatāms par lielāko sasniegumu interneta izmantošanā sabiedrības informēšanā Latvijā, kaut arī ir bijuši daudzi gadījumi, kad cilvēkiem nav sniegtas atbildes uz e-pastu. Tas parasti tiek pamatots ar to, ka Latvijā vēl nav pieņemts likums par elektroniskajiem dokumentiem.

1.2 Pasīvē informācijas izplatīšana

Latvijā ir pieņemti būtiskākie normatīvie akti, kuri valsts un pašvaldību iestādēm par pienākumu uzliek nodrošināt pasīvo informācijas izplatīšanu: uzklaustīt sabiedrības specifiskos jautājumus un sniegt uz tiem atbildes.

Fiziskajām un juridiskajām personām ir likumiski nodrošinātas tiesības griezties valsts un pašvaldību institūcijās ar individuāliem vai kolektīviem rakstveida un mutvārdu iesniegumiem, sūdzībām un priekšlikumiem un saņemt atbildi. Pieprasītājam nav īpaši jāpamato sava interese par šādu informāciju, un to viņam nevar liegt tāpēc, ka šī informācija neattiecas uz pieprasītāju. Taču ir bieži gadījumi, kad valsts un pašvaldību iestāžu darbinieki tomēr atsakās sniegt informāciju, pirms nav noskaidrots tās izmantošanas mērķis. To arī apliecina Sabiedrības par atklātību "Delna"

veiktais pētījums "Informācijas pieejamība valsts un pašvaldību iestādēs" (2000.g.). Šādi pārskatīti parasti ir vairāk vērojami zemāka līmeņa valsts institūcijās un pašvaldībās.

Latvijā noteiktās normas par termiņiem, kādos uz iedzīvotāju vēstulēm ir jāsniedz atbildes, ir ļoti progresīvas. Piemēram, Orhūsas konvencijā, ir noteikts, ka atbilde ir jāsniedz ne vēlā kā mēneša laikā un pagarinājums ir iespējams līdz diviem mēnešiem. Taču Latvijā tās ir 15 dienas pēc iesnieguma saņemšanas, bet, ja nepieciešama papildu pārbaude vai jāpieprasa papildu ziņas, tad 30 dienu laikā.

Daudzas NVO ir griezušās VARAM un tās pakļautībā esošajās vides institūcijās, kā arī vietējās pašvaldībās un atzīst, ka informācija kopumā ir pieejama, izņemot dažus gadījumus, kad informācija skar kādu specifisku jautājumu.

1.2.1 Informācijas atteikšana.

Problēma rodas, nosakot informācijas ierobežotu pieejamību vai konfidencialitāti. Ja informācija ir sabiedrībai svarīga, tai ir jābūt sabiedriski pieejamai. Šis princips bieži vien ir pretrunā ar valsts uzskatiem par valsts noslēpumu, taču Satversmes tiesas spriedums nosaka ka: "Informācijas pieejamības tiesības var tikt ierobežotas tikai ar likumu un tikai īpaši paredzētos gadījumos... Protī, personas tiesības iegūt informāciju ir neierobežotas, ciktāl likums nenosaka pretējo. Tādejādi ikviens ierobežojums iegūt informāciju iztulkojams iespējami šauri."¹ Likumdošana paredz, ka valsts statistikas informācijas vākšanas un apstrādes rezultātā uz informāciju par vides piesārņojumu un videi nodarītajiem materiālajiem zaudējumiem neattiecas prasības par individuālo statistisko datu neizpaušanu. Ir arī noteikts, ka informācija par dabas katastrofām un to sekām, kā arī par vides stāvokli nevar būt valsts noslēpums.

Informācijas atteikuma gadījumā, iestādei savā rakstveida atteikumā jānorāda, uz kāda pamata pieprasījums atteikts, kā arī, kur un kādā termiņā šo atteikumu var pārsūdzēt. Tas atvieglo iedzīvotāju kontroli pār pieņemtajiem lēmumiem. Taču augstākminētajā "Delnas" pētījumā konstatēts, ka ļoti reti šīs normas tiek ievērotas.

Informācijas nesniegšanu valsts un pašvaldību iestādes bieži vien argumentē ar to, ka:

- *tā nav šīs institūcijas kompetencē.* Sniedzot atbildi par informācijas nesniegšanu atbildīgajai institūcijai, ir jānorāda institūcija kurā griezties, lai saņemtu personu interesējošo informāciju.
- *tā vienkārši nav savākta vai apstrādāta.* Valstī nav skaidras politikas informācijas vākšanā un trūkst resursu (finansiālo un cilvēku) informācijas savākšanai un apstrādei.
- *tā ir ierobežotas pieejamības informācija.* Šis apgalvojums tiek izmantots kā arguments arī tajos gadījumos, kad pieprasītās ziņas būtu ierindojamas tikai vispārpieejamās informācijas statusā, kuras saņemšanai pieprasītājam nav īpaši jāpamato sava interese vai izmantošanas nolūki.

Problēma ir arī tajā, ka iedzīvotāju iesniegumi un sūdzības ir slikti sagatavoti, neskaidri un neatbilst likumdošanā noteiktajām prasībām. Šādos gadījumos valsts institūcijām nebūtu jāatsaka informācija, bet gan jāsniedz iedzīvotājiem nepieciešamās konsultācijas iesniegumu sagatavošanā.

1.2.2 Maksa par informāciju.

Vispārpieejamo informāciju, kas nav papildus jāapstrādā, izsniedz bez maksas. Savukārt maksa par informācijas sniegšanu nedrīkst pārsniegt dokumentu vai informācijas meklēšanas, papildu apstrādes un pavairošanas izdevumus. Turklāt iestāde nevar prasīt, lai tiktu segti jebkuri citi izdevumi, kas radušies, risinot juridiskos vai politiskos jautājumus sakarā ar atbildi uz informācijas pieprasījumu.

Neskaidrības rodas nosakot maksu par papildus darbībām, kas nepieciešamas informācijas sagatavošanai, jo nav noteikta cenrāža un metodikas, kā to aprēķināt, tādēļ tas var stipri atšķirties

¹ Latvijas Vēstnesis, 1999, 7.jūl.

dažādās iestādēs. Jebkurš var pieprasīt atbrīvojumi no maksas par pakalpojumu un iestāde var lemt par informācijas izsniegšanas maksas samazināšanu vai atbrīvošanu no tās, taču trūkst skaidri noteiktas kārtības, kā tas notiek. Nedrīkst pieļaut, ka iedzīvotājiem valsts un pašvaldību iestādēs nākas saskarties ar neoficiāliem maksājumiem. Visai izplatīta ir nemonētāra “pateicība” (suvenīri, konfektes, dāvanas) un “sociālais barters” (pakalpojums pret pakalpojumu), ko varētu nosaukt par “maigo korupciju”.

2 Sabiedrības līdzdalība.

Sabiedrības līdzdalība vides politikas veidošanā ir viens no ilgtspējīgās attīstības un demokrātiskas valsts priekšnosacījumiem. Latvijā sabiedrības līdzdalība vides politikas veidošanā aizsākās 1980-o gadu beigās, kad plašas sabiedrības masas iesaistījās protesta akcijās pret jaunas hidroelektro stacijas celtniecības projektu uz Daugavas.

Deviņdesmitajos gados sabiedrības līdzdalība tika noteikta vairākos normatīvajos aktos, tādējādi padarot to par likumiski noteiktu formalitāti. Šajā nodaļā mēs apskatīsim sabiedrības iespējas piedalīties vides politikas veidošanā un iespējas piedalīties sabiedriskajās apspriešanās par jaunu objektu būvniecību, teritoriālo plānošanu un IVN procedūrām.

2.1 Sabiedrības līdzdalība vides politikas un normatīvo aktu sagatavošanā.

Sakarā ar Latvijas Republikas neatkarības atgūšanu deviņdesmito gadu sākumā radās arī nepieciešamība veidot jaunu likumdošanas bāzi: noteikt politikas mērķus, izstrādāt plānus un normatīvos aktus. Šajā posmā ļoti būtiska ir sabiedrības līdzdalība šo dokumentu izstrādāšanā.

Sākotnēja sabiedrības iespējas līdzdarboties normatīvo aktu sagatavošanā bija visai ierobežotas taču pēdējos gados, ir vērojama valsts pārvaldes institūciju pieļāvīgāka attieksme. Jau 1995.gadā valdība savā Valsts administratīvās reformas Programmā uzsvēra nepieciešamību valsts administrācijā pēc iespējas vairāk iesaistīt sabiedriskās organizācijas. Šīs izmaiņas notiek gan starptautiskā spiediena rezultātā, gan mainoties politiskajai kultūrai, gan NVO pārstāvju daudz profesionālākas darbības rezultātā.

2.1.1 Valsts pārvaldes institūcijas.

2000.gadā tika izdarītas izmaiņas likumā **“Par vides aizsardzību”**, kā rezultātā likums tika papildināts ar nodaļu, kura nosaka sabiedrības tiesības līdzdalība ar vides aizsardzību saistītu lēmumu pieņemšanā. Likumdošanā ir paredzēts valsts un pašvaldību institūciju pienākums normatīvo aktu, stratēģiju, plānu un programmu sagatavošanā savlaicīgi iesaistīt ieinteresēto sabiedrību, izstrādāt laika grafikus, paredzot sabiedrības līdzdalības iespējas, nodrošināt sabiedrības viedokļu izvērtēšanu un attiecīgo projektu pieejamību sabiedrībai.

Izmaiņas ir vērojamas arī MK līmenī. Ir sagatavots MK kārtības ruļļa projekts, kurš paredz savlaicīgāku sabiedrības informēšanas un iesaistīšanās mehānismu. Tajā ir noteiktas NVO tiesības iesniegt politikas dokumentu projektus, tiesību aktu projektus vai informatīvos ziņojumus izskatīšanai MK. Šī iniciatīva ir jāvērtē kā ļoti pozitīva, tikai pašlaik ir pārāgri spriest par tās efektivitāti, jo attiecīgais projekts vēl nav pieņemts.

Nozīmīgs pavērsiens ir arī attiecīgo institūciju mājas lapu izmantošanā. VARAM un MK izveidotajās mājas lapās tagad ikviens var atrast normatīvo aktu projektus un apstiprinātos projektus. Tādējādi sabiedrībai šajos etapos ir iespējams iepazīties ar sagatavotajiem normatīvajiem aktiem, plāniem, programmām un iesniegt savus priekšlikumus.

Taču, neskatoties uz visām šīm pozitīvajām izmaiņām, Latvijas vides NVO atzīst, ka iesniedzot likumprojektu MK vai citā atbildīgā institūcijā, tas izejot cauri valsts birokrātiskajam aparātam tiek pilnībā pārveidots un vairs neatbilst sākotnējai iecerei. Vēl joprojām gadās situācijas, kad informācija par likuma sagatavošanu līdz ieinteresētajām NVO nonāk novēloti, vai arī informācija ir nepilnīga. Tas ir tāpēc, ka trūkst skaidri noteikta mehānisma, kā noteikt organizācijas, kuras būtu jāinformē par paredzētajām plāniem. Līdzdalības mehānisma trūkums noved arī pie tā, ka organizācijas reti kad tiek pielaistas piedalīties darba grupas sēdēs. Diskusijas notiek par to, kurā no normatīvo aktu sagatavošanas posmiem sabiedrības līdzdalība būtu visefektīvākā.

Vēl joprojām sadarbība starp valsts institūcijām un NVO balstās uz savstarpējo pazīšanos vai NVO pārstāvju neatlaidību. Veiksmīga sadarbība ir izveidojusies starp VARAM un profesionālajām

organizācijām. Tādām kā Latvijas iepakojuma asociāciju, Atkritumu apsaimniekotāju asociāciju, Latvijas pašvaldību savienību, Latvijas ornitoloģijas biedrību, Latvijas dabas fondu u.c.

Problēma ir tajā, ka VARAM nav pilnīgas informācijas par Latvijā esošajām vides NVO un to interešu sfērām. Tā ir arī daļēji NVO vaina, jo organizācijas nav bijušas pietiekami aktīvas sniedzot informāciju par sevi un nav izteikušas gatavību un vēlmi piedalīties politikas veidošanas procesos. Vides NVO nav pietiekami saliedētas un spēcīgas, lai izveidotu kopīgu koalīciju un piedalītos lēmumu pieņemšanā ar vienotiem priekšlikumiem, kas būtu daudz efektīvāk. Pašlaik notiek šādas NVO padomes veidošana, kura uzlabotu komunikāciju starp NVO un VARAM.

2.1.2 Pašvaldības.

Valsts decentralizācijas politikas rezultātā notiek pašvaldību funkciju palielināšanās, tās izdod saistošus noteikumus, nolikumus un instrukcijas. Pašvaldībām ir jāiepazīstina iedzīvotāji ar to sēžu darba kārtību un pašvaldības lēmumiem, iedzīvotājiem ir tiesības apmeklēt domes vai padomes sēdēs, kā arī pašvaldībām ir pienākums iesaistīt iedzīvotājus un sabiedriskās organizācijas vides aizsardzības jautājumu risināšanā.

Sabiedrība savu viedokli par pašvaldības vides politiku var izteikt arī rakstveidā iesniedzot priekšlikumus vai sūdzības. Pašvaldībai ir pienākums izskatīt iesniegumu un sniegt pamatotu, argumentētu atbildi. Sabiedrības līdzdalība pašvaldības vides aizsardzības aktivitātēs var izpausties arī, kā līdzdalība pašvaldību komisijās un darba grupās. Lai arī šī sadarbība ir attīstīta daudzās citās sfērās, tas nav izkopts vides aizsardzības jautājumos.

Vides aizsardzības organizācijām, kā ieinteresētām personām vides aizsardzības jomā, ir tiesības pārsūdzēt ne vien pašvaldību administratīvus aktus, bet arī prasīt, lai pašvaldības, izpildot ar likumu noteikto pienākumu, izdotu noteiktus administratīvus aktus.

Sabiedrības līdzdalība vides politikas veidošanā pašvaldību līmenī daudzviet ir vēl problemātiskāka kā augstāka līmeņa valsts pārvaldes institūcijās. Iedzīvotāji arī vēl nav psiholoģiski pieraduši pie tā, ka viņiem ir tiesības ietekmēt pašvaldību darbu un kontrolēt to. Kā atzīst ANO Attīstības programmas ziņojumā "Par tautas attīstību", tad, sabiedrības iesaistīšanas process "... nav atkarīgs no pašvaldības lieluma. Pat daudzi pagasti cenšas informēt savus iedzīvotājus, izdodot vietējās avīzes, kurās citu starpā tiek publicēti arī lēmumi saistībā ar vides aizsardzību. Savukārt ir daudzas pašvaldības, kas iedzīvotāju informēšanai nevelta nekādu īpašu uzmanību".

2.2 Sabiedriskās apspriešanas, kā sabiedrības līdzdalības veids.

Pēdējo desmit gadu laikā, kā sabiedriskās līdzdalības metode, arvien plašāk tiek izmantotas sabiedriskās apspriešanas. Pašlaik vairākos jautājumos šīs procedūras ir padarītas obligātas. Tādas jomas ir teritoriālās attīstības plānošana, būvniecība, kā arī projektiem, kuriem varētu būt būtiska ietekme uz apkārtējo vidi.

2.2.1 Sabiedrības līdzdalība teritoriālajā plānošanā.

Teritorijas attīstības plānošana ir neatņemama sastāvdaļa vietējo attīstības prioritāšu noteikšanā. Līdz ar to svarīgi vietējo iedzīvotāju līdzdalība šajā procesā. Lai to nodrošinātu 90-o gadu beigās tika pieņemti vairāki normatīvie akti, kuri nosaka sabiedrības līdzdalību teritoriālajā plānošanā.

Taču šie normatīvie akti neatrisināja visas problēmas un vēl joprojām ir vairāki jautājumi ar kurām pašvaldības sastopas organizējot savus teritoriālās attīstības plānus. Likumdošanā vēl līdz galam nav izstrādāts precīzs sabiedrības iesaistīšanas mehānisms un citreiz likumdošanā noteiktās prasības izrādās pārāk stingras un tieši tāpēc brīžiem vispār netiek piemērotas.

Rīga 1995.gadā izstrādāja pilsētas attīstības plānu. Tā izstrādāšanas laikā divas reizes tika veikts sabiedrības aptaujas. Šo aptauju rezultāti tika analizēti un izmantoti pieņemot lēmumu. Taču Rīgā ir arī visvairāk neskaidrību un sabiedrība ir neapmierināta ar daudziem Rīgas Domes lēmumiem par teritoriālo attīstību. Par sabiedrības interesi liecina tas, ka tūkstošiem cilvēku piedalījās VAK un Latvijas Zaļās partijas veiktajā aptaujā par Rīgas parku apbūvi un infrastruktūras objektiem.

Kā šķēršļus efektīgai sabiedrības līdzdalībai teritoriālajā plānošanā ir jāmin:

- Sabiedrības inertums. Sabiedrībā valda neticība par to ka tā ar savu līdzdalību varētu kaut ko mainīt. Iedzīvotāji izsaka savu ieinteresētību tīki gadījumos, kuri skar viņu privātās intereses (saistītas ar to īpašumtiesībām vai pašu tuvāko apkārtni);
- Prasmju un zināšanu trūkums sabiedrības līdzdalības procesa organizētājiem.

Teritoriālā plānošana būtu efektīvs vides stāvokļa uzlabošanas instruments, ja alternatīvu izstrādāšanas posmā tiem tiktu veikts ietekmes uz vidi novērtējums ar plašu sabiedrības līdzdalības procesu. Lai veicinātu sabiedrības iesaistīšanos, ir jāceļ sabiedrības pašapziņa – jāsniedz vairāk informācijas iedzīvotājiem par to, kādas ir viņu tiesības, kur konkrēti viņi var griezties konsultāciju un neskaidrību jautājumos. Šāda informācija būtu izvietojama pašvaldībā, iedzīvotājiem pieejamā vietā. Lai padarītu efektīvāku teritoriālo plānošanu palielinātu sabiedrības iesaistīšanos, lielāka uzmanība ir jāpievērš sabiedrisko organizāciju iesaistīšanai.

2.2.2 Sabiedrības loma būvniecības sabiedriskajā apspriešanā.

Līdzīgi, kā veicot teritoriālos plānojumus arī pirms pašvaldība pieņem lēmumu par sabiedriski nozīmīgu būvju celtniecības sabiedrība ir jāiesaista šo projektu izvērtēšanā. Iedzīvotājiem ir tiesības iepazīties ar informāciju par projektu un iesniegt savas atsauksmes. Iedzīvotājiem ir arī dotas tiesības apstrīdēt būvniecības ieceri, izteikt savus priekšlikumus vai ierosināt izmaiņas. Gala lēmumu par ieceres apstiprināšanu vai noraidīšanu pieņem vietējie deputāti atklātā domes (padomes) sēdē. Taču, ja projekts nav pretrunā ar normatīvajiem aktiem, vai politikas plāniem, tad pat iedzīvotāju vairākuma viedoklis parasti nevar to apstrīdēt.

Tiesības piedalīties sabiedriskajās apspriešanās diemžēl ir tikai tiem kuriem attiecīgajā teritorijā pieder īpašumi un tās pastāvīgajiem iedzīvotājiem. Ir bijuši vairāki gadījumi, kad NVO pārstāvjiem ir liegta iespēja piedalīties būvniecības projektu apspriešanā. Tas parasti tiek motivēts ar to, ka organizācija nav reģistrēta šajā pašvaldībā un viņiem šeit nav īpašuma.

Likumdošana šajā jomā jau ir novecojusi un tajā iekļautās sabiedrības līdzdalības procedūras nesaskan ar citiem normatīvajiem aktiem. Līdz ar to rodas situācijas, ka pasūtītājs izvēlās sev izdevīgāko likumu. Likumdošanā arī nav definēts, ko nozīmē nozīmīgas būves. Tas ļauj katrai pašvaldībai to interpretēt pēc sava prāta un sabiedriskās apspriešanas būvniecības gadījumā notiek visi reti. Absurda ir arī situācija, kad celtniecības ierosinātāji ir arī tie kuri organizē sabiedriskās apspriešanas. Svarīgi būtu nedefinēt objektus, kuru celtniecībai ir nepieciešama sabiedriskā apspriešana un paredzēt to IVN nepieciešamību.

2.2.3 Sabiedrības līdzdalība ietekmes uz vidi novērtējumā.

Deviņdesmito gadu beigās tika pieņemts moderns ES direktīvām un Orhūsas konvencijai atbilstošs likums par IVN. Jaunais likums nodrošina daudz plašākas sabiedrības iespēju izteikt viedokli un līdzdarboties lēmumu pieņemšanā.

IVN procedūrā var piedalīties ikviena ieinteresētā persona, kuras intereses var tikt skartas, veicot paredzēto darbību. IVN procedūras laikā sabiedrībai ir tiesības iegūt informāciju par paredzēto darbību un tās alternatīvām, kā arī iepazīties ar pieņemto lēmumu saturu, to pieņemšanas pamatojumu, un pasākumiem, kuri tiks veikti, lai novērstu vai samazinātu nelabvēlīgo ietekmi uz vidi.

Diemžēl IVN procedūra tiek piemērota tikai ļoti lieliem projektiem, kuru veikšana vai galarezultāts var būtiski ietekmēt vidi. Ir arī paredzēts, ka IVN procedūru var piemērot citiem projektiem, taču nav stingri noteikts mehānisms, kā noteikt un novērtēt šīs pārējās aktivitātes.

Viens no skaļākajiem IVN procesiem saistās ar Ziemeļvidzemes atkritumu poligona celtniecību "Zilajā kalnā". Šis projekts Latvijas sabiedrībai tika aktualizēts pateicoties VAK aktīvajai līdzdalībai IVN procedūrā. Zilais kalns latviešiem ir sakrāla mitoloģiska vieta, kurā bija paredzēts izbūvēt reģionālās nozīmes atkritumu izgāztuvi. IVN valsts birojs ir saņēmis gandrīz 300 atsauksmes par šo projektu. VAK, kurš organizēja protesta akcijas pret šo projektu, ar to iepazīs tikai caur pazīšanos Valmieras Domē, jo iepriekšējās informācijas par projektu nebija ne presē ne kādā no sabiedriski pieejamām vietām, kā paredzēts likumā.

2.3 Sabiedrības līdzdalība vides aizsardzības fonda darbībā.

No līdzekļu izlietojuma viedokļa svarīgi ir **Latvijas vides aizsardzības fonds** kurš apkalpo vides aizsardzības speciālo budžetu. Bez specifisko vides aizsardzības projektu finansēšanas fonds atbalsta arī vides izglītības un vides informācijas sistēmu projektus.

Latvijas vides aizsardzības fonda struktūrā ietilpst Konsultatīvā padome, kurai ir nozīmīga ietekme uz lēmumu pieņemšanas procesu par līdzekļu pārdali. Šajā padomē pašlaik ir 20 cilvēki (NVO pārstāvji, zinātnieki, arodbiedrības un amatnieku apvienības). Pēc apspriešanās konsultatīvajā padomē, tās sēdes protokols tiek nodots Fonda padomei, kura pieņem gala lēmumu, bet kurai ir jāņem vērā Konsultatīvās padomes ieteikumi un kritika. Konsultatīvās padomes viedokli fonda sēdē aizstāv padomes izvēlēts pārstāvis.

VARAM iniciētajiem projektiem reti kad tiek likti šķēršļi saņemt finansējumu no fonda. Bieži vien tiem ir jau noslēgti sadarbības līgumi ar citiem finansētājiem, kuri paredz valsts garantēto līdzdalību projektā. Taču situācija pēdējā laikā mainās uz labo pusi un arī vāji sagatavoti ministrijas projekti netiek apstiprināti, bet nodoti uzlabošanai un pārstrādāšanai.

3 Secinājumi un rekomendācijas

Pēdējo desmit gadu laikā Latvijā ir notikuši būtiski uzlabojumi informācijas atklātības un sabiedrības līdzdalības jomā. Ir pieņemti būtiskākie normatīvie akti, kuri nodrošina formālās iedzīvotāju tiesības saņemt informāciju, kā arī nosaka atbildīgo institūciju pienākumu izplatīt informāciju sabiedrībā. Ir vairāki normatīvie akti, kuri regulē sabiedrības līdzdalību gan sabiedriskajās apspriešanās gan plānu, programmu un normatīvo aktu izstrādē.

Ir uzsākts darbs pie institucionālās bāzes izveides un attīstās informācijas tīkli un tehnoloģijas. Tiek veidoti vides informācijas centri un aizvien plašāk informācijas pieejamībā un sabiedrības līdzdalībā tiek izmantotas modernās tehnoloģijas.

Tiesiskajā jomā ir izveidota tiesiskā sistēma un notiek nacionālo tiesību aktu savstarpējā harmonizēšanā. Ir noteiktas konkrētas pirmstiesas pārsūdzības procedūras un formāli ir nodrošinātas tiesības un procedūras vērsties tiesā un saņemt atbilstīgu atlīdzību.

Galvenās problēmas

Informācijas pieejamība

- Institucionālā sadrumstalotību un līdzekļu neefektīvu izmantošanu datu vākšanā un informācijas apkopošanā.
- Vienotas informācijas sistēmas trūkums, kura apkopotu meta-informāciju un atvieglotu informācijas meklēšanu.
- Ierēdņu zemais izglītības līmenis par informācijas pieejamības jautājumiem.

Sabiedrības līdzdalība

- Pieredzes un savlaicīgas informācijas apmaiņas trūkums starp atbildīgajām valsts institūcijām un NVO sabiedrības līdzdalībai normatīvo aktu sagatavošanā.
- Trūkst skaidri noteikta mehānisma, kurš noteiktu procedūru, kā sabiedrība ir jāiesaista normatīvo aktu sagatavošanā.
- Atbildīgo institūciju darbinieku prasmju un iemaņu trūkums sabiedrisko apspriešanu organizēšanā, kā arī nevēlēšanās nodrošināt efektīvu sabiedrības līdzdalību.
- Sabiedrības inertums un pasivitāte.

Rekomendācijas.

Informācijas pieejamība

- Izstrādāt detalizētas instrukcijas vai vadlīnijas, kas nosaka aktīvo sabiedrības informēšanas procedūru.
- LVA paspārnē izveidot “Vienas pieturas aģentūru”, kura nodrošinātu iedzīvotājus ar tos interesējošo informāciju un nodarbotos ar iedzīvotāju sūdzību un priekšlikumu pieņemšanu un iedzīvotājiem palīdzētu sagatavot iesniegumu.
- Izstrādāt vienotu kopēju vides informācijas bāzi, kura apkopotu meta - informāciju par dažādu institūciju kompetencē esošo vides informāciju.
- Veidot un attīstīt vides informācijas centrus visā Latvijā, iekļaujot reģionālās vides pārvaldes, aizsargājamās teritorijas un pašvaldības.
- Veikt sabiedrības interešu analīzi, lai noteiktu, kādi dati ir sabiedrības interešu lokā un pievērst lielāku uzmanību šīs informācijas izplatīšanai.
- Deleģēt ministrijas funkcijas sabiedriskajām organizācijām, īpaši sabiedrības informēšanas jautājumos, paredzot tam nepieciešamās finanses.
- Izveidot NVO konsultatīvo padomi ar VARAM, lai veicinātu savstarpēju informācijas apmaiņu un sabiedrības līdzdalību.
- Izstrādāt mehānismu, kurš noteiktu atvieglojumu un atlaižu noteikšanas kārtību, saņemot informāciju.

Sabiedrības līdzdalība

- Izstrādāt detalizētas instrukciju, kas nosaka sabiedrības līdzdalības procedūras un mehānismus vides politikas, plānu, programmu un normatīvo aktu izstrādē un ieviešanā.
- Izveidot mehānismu regulārai un savlaicīgai informācijas apmaiņai starp VARAM un pašvaldībām, sabiedriskajām organizācijām u.c. mērķa grupām par plānotajām aktivitātēm plānu, programmu un normatīvo aktu izstrādē.
- Pašvaldību vadītājiem būtu jāpievērš lielāka uzmanība savu darbinieku kvalifikācijas celšanai jautājumos par sabiedrības informēšanu un iesaisti lēmumu pieņemšanas procesos.
- Noteikt obligātu stratēģiskās ietekmes uz vidi valdības struktūrpolitiku izstrādē.
- Precizēt un definēt terminus “būtiska ietekme uz vidi” un ”sabiedriski nozīmīga būve”, lai novērstu plašas interpretācijas iespējas.
- Celt valsts un pašvaldību institūciju darbinieku kvalifikāciju jautājumos par sabiedrības līdzdalību un attiecīgo likumdošanu.

Ilgospējīgi patēriņa un ražošanas modeļi.

Diskusija par patēriņa modeļu maiņu pasaulē nav nekas jauns. Jau 18. gadsimta ekonomisti runāja par resursu efektīvu izmantošanu un cilvēku pārlietu lielo patēriņu, kā arī par nesaskaņām patēriņa apjomos starp bagātajiem un nabagajiem. Būtiskākais pavērsiens ilgospējīgā patēriņa jomā aizsākās 1972. gadā pēc grāmatas "Robežas izaugsmei" (angl. "The Limits to growth") izdošanas. Zīmīgi, ka šī grāmata tika izdota tajā pašā gadā, kad notika Stokholmas konference "Par vidi un attīstību", kurā tika definēta ilgospējīgā attīstība.

Valdības ir atzinušas, ka pastāv cieša saistība starp pašreizējiem ražošanas un patēriņa modeļiem un dzīvesveidu, kas tiešā veidā ietekmē virzību uz ilgospējīgu attīstību. Vairākus gadus starptautiskajā līmenī notiek pārrunas par nepieciešamību mainīt patēriņa un ražošanas modeļus. Šajā sakarā, ir pieņemtas vairākas starptautiskās vienošanās un valstis izstrādā nacionālās stratēģijas modeļu maiņai. Eiropas Savienība ir izstrādājusi ilgospējīgās attīstības stratēģiju, kuras viena no sastāvdaļām ir ilgospējīgs patēriņš.

Ilgospējīgs patēriņš "...ir preču un pakalpojumu lietošana, lai apmierinātu pamatvajadzības un celtu dzīves kvalitāti, tajā pašā laikā mazinot dabas resursu izmantošanu un piesārņojumu, preču un pakalpojumu dzīvescikla laikā, tā, lai neapdraudētu nākamo paaudžu vajadzības."

Simpozījs "Ilgospējīgs patēriņš",
1994.gads, Norvēģija.

Ilgospējīgs patēriņš (IP) ir resursu izmantošanas samazināšana, produktu kvalitātes uzlabošana un patēriņa modeļu maiņa. Lai to sasniegtu ir nepieciešamas izmaiņas ražošanā, resursu pārdalē, patēriņā, investīciju un nodokļu politikas jomā. IP modeļu ieviešana radītu pozitīvu efektu gan dabas, gan sociālajai un ekonomiskajai videi. Tā novērstu dabas resursu izsmelšanu, samazinātu piesārņojumu un veicinātu bioloģisko daudzveidību. Tajā pašā laikā cīnītos ar nabadzības samazināšanu, vietējo ekonomisku un kultūru iznīcināšanu un samazinātu plaisu starp nabagajiem un bagātajiem.

Latvijā IP jautājums nav bijis politiskajā dienaskārtībā. Nav arī vienotas pieejas patēriņa un ražošanas modeļu attīstībai. Nav izstrādātas vienotas IPR stratēģijas vai politikas. Ar IP jautājumiem pārsvarā darbojas VARAM, bet nodokļu un ekonomikas politikas attīstības jautājumi ir FM un EM kompetencē, ar pārtiku saistītos jautājumus regulē Zemkopības ministrija, kā arī citas institūcijas.

Attīstoties valsts ekonomikai un palielinoties iedzīvotāju ienākumiem, Latvijā ir strauji pieaudzis privātais patēriņš, kā arī plaisa starp bagātajiem un nabadzīgajiem iedzīvotājiem. Patēriņa apjoma pieaugumu apliecina arī vieglo automašīnu skaita straujais pieaugums pēdējo gadu laikā, kas ir palielinājies no 332 tūkstošiem 1996.gadā līdz 557 tūkstošiem 2001.gadā. Strauji pieaudzis ir arī sadzīves ķīmijas un mājsaimniecības elektrotehnikas (ledusskapji, veļas mašīnas, audio – video tehnika u.tml.) patēriņš. Pēdējo četru gadu laikā ir attīstījušās patēriņa kreditēšanas sistēmas, kas veicina patēriņa apjomu pieaugumu. Straujais pieaugums mājsaimniecības preču patēriņā saistās ar fiziski un morāli novecojušās tehnikas aizstāšanu ar jaunu, modernāku.

Neskatoties uz straujo pieaugumu patēriņā, tādu resursu, kā ūdens un enerģija, patēriņš pēdējo 4 gadu laikā ir samazinājies aptuveni par 30%. Samazinājušies ir saražotie sadzīves atkritumu apjomi: no 657 tūkstošiem tonnu 1995.gadā līdz 585 tūkstošiem tonnu 2000.gadā. Šīs tendences galvenokārt ir notikušas rūpniecības sabrukuma un pakalpojumu cenu pieauguma rezultātā 90-o gadu sākumā. Strauji palielinās arī iepakojuma apjomi – pēc "Latvijas zaļā punkta" prognozēm tie pieaugs arī nākotnē par vidēji 5% gadā.

Šajā sadaļā tiks aplūkota valdības politika, kas ietekmē ražošanas un patēriņa modeļus, veicina ražotāju atbildību un tīrāku tehnoloģiju izmantošanu, kā arī sniedz informāciju patērētājiem par viņu tiesībām un nodrošina informēta lēmuma pieņemšanu.

1 Nodokļu politikas maiņa.

Viena no galvenajām metodēm, kura tiek izmantota ilgospējīgu patēriņa un ražošanas modeļu veicināšanai ir ekonomiskie instrumenti: nodokļi, nodevas, valsts subsīdijas, garantijas un tarifi. Uz

ilgtspējīgiem ražošanas un patēriņa modeļiem orientēta nodokļu politika balstās uz diviem galvenajiem principiem:

- 'zaļā budžeta' reforma - palielina nodokļu nastu dabas resursiem un piesārņojumam un samazina nodokļus ienākumiem (uzņēmumu un iedzīvotāju ienākuma nodokļi). Tādā veidā tiek palielināti iedzīvotāju un uzņēmumu ienākumi un dabas resursu izmantošana (piem., mežu izciršana un lēts kūdras eksports) un piesārņojošās nozares padara daudz dārgākas. Līdz ar to tiek panākts daudz efektīvāka tehnoloģiju izmantošana un palielina cilvēkietilpīgo nozaru konkurētspēju;
- preču un pakalpojumu izmaksās iekļauj blakus izmaksas, kuras rodas šo preču un pakalpojumu ražošanas laikā. Tas ļauj pilnvērtīgāk atspoguļot preču pilnās izmaksas un veicina vidi saudzējošākas uzņēmējdarbības attīstību.

Būtiski IPRM veicināšanai ir arī izskaust vidi degradējošās subsīdijas un novirzīt valsts līdzekļus un atbalstu videi draudzīgajai uzņēmējdarbībai un patēriņam.

1.1 Nodokļu reforma.

Nodokļu sistēma Latvijā pēdējo gadu laikā ir radīta pilnīgi no jauna. Ir pieņemti vairāki likumi, kuri nosaka nodokļu sistēmu valstī un izstrādāti atsevišķi nodokļi. Vides nodokļu jomā par būtiskāko sasniegumu ir jāuzskata **dabas resursu nodokļa** (DRN) pieņemšana. Ar to tiek aplikta derīgo izrakteņu ieguve, piesārņojums, atkritumi un iepakojumus, kā arī videi kaitīgu preču imports un realizācija.

Vides aktīvisti ir centušies šo nodokli uzlabot, pieprasot palielināt nodokļu nastu mazutam, iepakojumam un vienreiz lietojamajiem traukiem. Daļēji šīs prasības ir realizētas taču ne visas. Pēdējās izmaiņas DRN samazināja likmes vienreiz lietojamie plastmasas traukiem un galda piederumiem, bet palielināja plastmasas iepakojumam, riepām, minerāleļļām un gaisu piesārņojošiem izmešiem. Nepieciešams ir arī palielināt nodokļu nastu lauksaimniecībā ievestajiem un valstī lietotajām ķīmiskajām vielām: pesticīdiem, fungicīdiem, dažādiem minerālmēsliem u.c.

Par pozitīvu ievirzi ir jāuzskata arī tas, ka liela daļa no ieņēmumiem, ko dod šis nodoklis, tālāk tiek novirzīti speciālajā budžetā vides kvalitātes uzlabošanai un ietekmes uz vidi novēršanai. Ar šo līdzekļu palīdzību tiek piešķirts atbalsts rūpniecisko atkritumu šķīrošanai, reģenerācijai un apstrādei. Var tikt atļauti arī īslaicīgi dabas resursu nodokļa atvieglojumi, ja ir nepieciešams kompensēt starptautiskās konkurētspējas zudumu.

Bez DRN ir vēl vairāki nodokļi, kuri ietekmē IPRM. Vien no tiem ir akcīzes nodoklis. Ar šo nodokli tiek aplikta degviela un transporta līdzekļi un tas nosaka dažādas likmes svinu saturošam un bez svina benzīnam, kā arī, nosaka automašīnu vecumam proporcionālu nodokļa likmi. Kā nākamo, var minēt pievienotās vērtības nodokli (18% no cenas). Ar to tiek apliktas gandrīz visas preces, taču, tas paredz samazinātu nodokļu likmi dažām precēm, tai skaitā 0% likmi komunālajiem maksājumiem (spēkā līdz 2003.gadam, pēc tam 9%). Arī nekustamā īpašuma nodoklis paredz nodokļu atvieglojumus. Ar to neapliek īpašumus, ja tie tiek izmantoti vides aizsardzības vajadzībām, bet arī šī norma tiek atcelta ar 2003.gadu. Būtiski būtu arī samazināt PVN likmi bioloģiskās lauksaimniecības produkcijai un zemes nodokli teritorijām, kuras tiek apstrādātas ar saudzējošām lauksaimniecības metodēm.

1.2 Valsts investīcijas un subsīdijas

Valsts subsīdijas un investīcijas ir būtiski mehāniski, kā veicināt IPRM attīstību valstī. Pēc LR Finanšu ministrijas datiem par valsts kopējo atbalstu uzņēmējdarbībai, var redzēt, ka vides aizsardzībai, šajā jomā, tiek sniegts ļoti neliels atbalsts (skatīt tabulu). Šis atbalsts tika sniegts no

Vides investīciju fonda². No šī fonda tiek īstenoti vides aizsardzības projekti, kuru realizācijai tiek piešķirti kredīti uz atvieglotiem nosacījumiem.

Valsts atbalsts uzņēmējdarbībai (miljonos latu).

Sektors/mērķis	1999	2000
Kopā	67,333	50,034
Vides aizsardzība	0,26	0,0016

Otrs lielākais vides projektu atbalstītājs valstī ir **Vides aizsardzības fonds (VAF)**. Kaut gan šī fonda finansētie pasākumi netiek atzīti par valsts atbalstu, tomēr tam ir būtiska ietekme, veicinot vidi saudzējošas uzņēmējdarbības attīstību Latvijā. VAF līdzekļi veidojas no ieņēmumiem no dabas resursu nodokļa un nelielas daļa akcīzes nodokļa par naftas produktiem. Lielākā daļa VAF līdzekļu tiek izlietoti vispārējās infrastruktūras izveidošanai vai rekonstrukcijai: vispārējās pašvaldību notekūdeņu attīrīšanas iekārtas, pašvaldību ūdensapgādes sistēmas, sadzīves atkritumu izgāztnes, utt.

Vēl bez vispārējās infrastruktūras projektu finansēšanas, diezgan nozīmīga VAF darbības joma ir atkritumu (stikla lauskas, svina akumulatori, luminiscējošas spuldzes ar dzīvsudrabu, minerāleļļas, plastmasas iesaiņojums, lietotas riepas) pārstrādes / likvidācijas finansēšana, atmaksājot par sākotnējiem produktiem – pudelēm, jauniem akumulatoriem, spuldzēm, utt. samaksāto dabas resursu nodokli. 2000. gadā šādiem mērķiem VAF iztērēja 1,783 miljonus latu. VAF arī subsidē uzņēmumus, kuri nodarbojas ar videi kaitīgo vielu, atkritumu un iepakojuma otrreizēju pārstrādi.

Arī Zemkopības ministrijā ir pieejamas subsīdijas zemnieku saimniecībām, tai skaitā bioloģiskajiem zemniekiem un saimniecībām, kuras nodarbojas ar netradicionālajām lauksaimniecības nozarēm. Taču neapmierinātību rada tas, ka tiek subsidēti lielražotāji - konvencionālās lauksaimniecības piekritēji, kuri parasti ir arī lielākie lauksaimniecības ķīmijas lietotāji. Valsts subsīdijas ir pieejamas arī Zivsaimniecības nozarei.

Izskatīšanai valdībā pašlaik tiek virzīta nacionālā biodegvielas ražošanas un izmantošanas programma, kuras ietvaros biodegvielas nozares attīstībai līdz 2010.gadam plānots piesaistīt 157 miljonus latu investīcijas no privātā sektora un vairāk nekā Ls 10 milj. valsts budžeta līdzekļu.

Plašu sabiedrības rezonansi izraisīja valsts subsidētais dubultais tarifs reģeneratīvās enerģijas (vēja, saules un hidro) atbalstam. Konflikts radās starp bioloģiskās daudzveidības aizstāvjiem un mazo hidroelektro staciju īpašniekiem. HESu celtniecība negatīvi ietekmē ceļotājzivju un citu augstvērtīgu zivju sugu izdzīvošanu un to biotopu (dzīvotņu) saglabāšanas iespējas, kas Latvijai ir jāaizsargā saistībā ar mūsu starptautiskajām saistībām. Mazie HESi līdz šim ir spējuši nodrošināt tikai 0,3 % no visas Latvijas energoapgādes. Kaut arī šogad plānotais ir 1%, tāpat tas nenodrošina paredzēto atdevi un ieguvumi ir nesalīdzināmi mazāki kā zaudējumi no valsts izmantotajiem līdzekļiem subsīdijās un bioloģiskās daudzveidības samazinājuma. Problēma ir arī tajā, ka HESi lielāko daļu enerģijas saražo tajā laikā, kad Latvijā jau tā ir enerģijas pārpalikumi un mums šī enerģija par daudz zemākām cenām ir jāpārdod citām valstīm.

² Šī fonda galvenais uzdevums ir piesaistīt vietējos un ārvalstu finansu līdzekļus un piešķirt aizdevumus ar atvieglotiem noteikumiem pašvaldību un privātajām struktūrām tādu vides aizsardzības projektu īstenošanai, kas uzlabo apkārtējās vides stāvokli.

2 Ražošanas modeļu maiņa / Dematerializācija

Dematerializācijas galvenie mērķi ir resursu patēriņa un ietekmes uz vidi samazināšana. Tā attiecas uz visu preču dzīves ciklu un saistās ar mārketingu un produktu attīstību, kā arī ar ražošanu un preču pārdali. Ražošanas modeļu maiņu var iedalīt divās grupās:

- **Procesa efektīvizēšana** – vadības, stratēģijas un procesa plānošanas efektīvizēšana.
- **Produktu efektīvizēšana** – tehnoloģiju un preču dizaina jautājums, kas var sniegt lielāku produktivitāti izmantojot tikpat daudz resursus kā iepriekš.

Ražošanas modeļu maiņa jeb dematerializācija - efektīvāka izejmateriālu un enerģijas izmantošana ražošanas procesā, mazāka enerģijas un materiālu izmantošanu lietošanas stadijā un samazināts atkritumu apjoms likvidācijas posmā.

2.1 Ražošanas stadija

2.1.1 Tīro tehnoloģiju ieviešana.

Pēdējo gadu laikā ir vērojama tendence jaunāku un tīrāku tehnoloģiju ienākšanai valstī. Tas pārsvarā saistās ar uzņēmējdarbības rekonstruēšanu pēc 1990-o gadu sākuma ekonomiskās krīzes un rūpnieciskā sabrukuma. Latvijā uzņēmumi ir gatavi investēt ražošanas modeļu maiņā, ja tas samazina izmaksas. Daudzi uzņēmumi ir gatavi nodarboties ar vides jautājumu risināšanu nākotnē, tas parasti tiek pamatots ar to, ka uzņēmumi vēl ir jauni un vispirms ir jāiegūst vieta tirgū un tikai tad viņi būs gatavi investēt vides aizsardzībā.

Ir grūti statistiski novērtēt, cik uzņēmumu ir ieviesuši tīrākas tehnoloģijas, jo bieži vien tas netiek saistīts ar tīrāku tehnoloģiju ieviešanu, bet ar pāreju uz efektīvākām, ekonomiskākām tehnoloģijām, nedomājot pat procesa ietekmi uz vidi.

Arī no valdības puses tiek veikti vairāki veicinoši pasākumi, kas mudina uzņēmējus pievērst uzmanību tīrāku tehnoloģiju ieviešanai. Uzņēmumi var saņemt DRN atlaides, ja viņi ievieš tīrākas tehnoloģijas un samazina izmešus. Pašlaik, ar ANO atbalstu, tiek veicināta tīro tehnoloģiju koncepcijas ieviešana Latvijā. VARAM Vides aizsardzības departaments koordinē trīs ar tīrajām tehnoloģijām saistītus projektus:

- Latvijas - Holandes sadarbības ietvaros "Tīrās tehnoloģijas un enerģijas taupība Latvijas pārtikas pārstrādes uzņēmumos",
- Latvijas - Dānijas sadarbības ietvaros "Tīro tehnoloģiju ieviešana Latvijā"
- Latvijas - Somijas sadarbības ietvaros "Apmācību kurss tīrajās tehnoloģijās rūpniecības uzņēmumos".

Ir paredzēts, ka pēc šo projektu realizācijas, uz esošās pieredzes pamata, tiks izstrādāta Tīro tehnoloģiju koncepcija Latvijas uzņēmumiem. Tas būs nepieciešams, lai uzņēmumi varētu ieviest ISO 14001 standartu, ES noteikumus EMAS (Vides pārvaldes un audita shēmas), kā arī ES direktīvas, kas nosaka piesārņojuma un atkritumu samazināšanas pasākumus.

Uzņēmumiem ir pieejami arī finansu avoti šo tehnoloģiju ieviešanai. Tos var saņemt no Latvijas vides investīciju fonda un Ziemeļvalstu vides tehnoloģiju korporācija (NETCO). Lai arī šiem kredītiem ir tikai nedaudz atviegloti nosacījumi, tie tomēr veicina tīrāku tehnoloģiju ieviešanu.

Ir arī citi projekti, kuri veicina tīrāku tehnoloģiju ieviešanu. Viens no tādiem ir Vides institūta projekts, kurš paredz "Vides balvu" uzņēmumiem par tīrāko tehnoloģiju ieviešanu. Arī Baltijas jūras valstu "Baltic 21" rūpnieciskā sektora ietvaros katru gadu tiek sagatavota reģionālā rīcības programma tīrāku tehnoloģiju ieviešanas veicināšanai reģionā. Latvijā šajās procesā iesaistījās kopš 2000. gada. Tāpat pie Latvijas Tehnoloģiskā parka ir izveidots atbalsta punkts informātikas tīmekļa

Tīrākās tehnoloģijas - nepārtraukta integrētas preventīvas vides stratēģijas pielietošana procesos, produktos un pakalpojumos ar mērķi palielināt to kopējo efektivitāti un samazināt risku cilvēkam un videi:

- **Ražošanas procesos:** veicina izejmateriālu un enerģijas taupīgu izmantošanu, izvairoties no kaitīgiem izejmateriāliem un samazinot visa veida izmešu un atkritumu daudzumus un bīstamību.

- **Produktos:** samazina negatīvās ietekmes produkta dzīves ciklā no izejvielu ieguves līdz produkta atkritumu likvidēšanai.

- **Apkalpojošā sfērā:** ietver vides aizsardzības apsvērumu ievērošanu, izstrādājot un sniedzot pakalpojumus.
/UNEP Tīrākas ražošanas definīcijas/

radīšanai. Šeit tiks atspoguļoti visi ieviestie tīrāko tehnoloģiju projekti Latvijā un būs pieejama informācija no Baltijas jūras reģiona valstīm.

Diemžēl Latvija nav parakstījusi ANO Vides Programmas (UNEP) deklarāciju Par tīrāku ražošanu, kas liktu valsts institūcijām ieviest tīrākas ražošanas veicinošus mehānismus. Taču jaunais **Piesārņojuma likums** un **Integrētās piesārņojuma atļaujas** veicina tīrāku tehnoloģiju un vides pārvaldības sistēmu ieviešanu. Šeit lielu lomu šo tehnoloģiju ieviešanai varētu spēlēt nodokļu atvieglojumi, kas arī varētu būt attiecināmi uz PVN samazināšanu.

2.1.2 Vides pārvaldības sistēma (VPS).

Nākamais būtiskais IRM ieviešanas mehānisms ir vides pārvaldības sistēmas ieviešana uzņēmumos. Līdzīgi kā tīrāku tehnoloģiju gadījumā, arī vides pārvaldību uzņēmumi galvenokārt ievieš, lai samazinātu izmaksas un paaugstinātu produkcijas kvalitāti, kā arī uzņēmuma tēla uzlabošanai.

Vides pārvaldība - vides politikas organizatorisko struktūru, atbildības sadales, rutīnas, procedūru un resursu noteikšana un ieviešana. Lielbritānijas Vides pārvaldības sistēmas standarts: BS7750

Latvijā tikai ap 10% uzņēmumu ir gatavi nākotnē ieviest **ISO 14001** standartu un tie pārsvarā ir lielie uzņēmumi. Pašlaik 11 uzņēmumi ir saņēmuši ISO 14001 sertifikātu. Tas, lielā mērā, ir pateicoties Latvijas – Dānijas sadarbības projektam, kura ietvaros uzņēmumi tika izglītoti par šo standartu. Šīs programmas ietvaros ir realizēti divi projekti par VPS ieviešanu Latvijas pārtikas rūpniecības un farmācijas uzņēmumos un to sagatavošanos ISO 14001 ieviešanai. Ir uzsākts analogi projekti metālapstrādes uzņēmumiem un ķīmijas uzņēmumiem. 2002.gada laikā ir paredzēts ar šo standartu iepazīstināt vēl 30 Latvijas uzņēmumus.

Vides pārvaldības sistēmas ieviešanu veicina jaunizveidotais piesārņojuma likums un A, B un C kategorijas atļauju izsniegšanas sistēmas ieviešana, kā arī fakts, ka uzņēmumi, kuri ievieš ISO 14001 standartu var saņemt DRN atlaides.

2.2 Lietošanas un atkritumu stadijas.

Lai arī Latvijas uzņēmumi diezgan lielu uzmanību pievērš tehnoloģiskā procesa efektīvizēšanai, taču novārtā tiek atstāta produktu efektīvizēšana, jeb videi draudzīgs produktu dizains, lai tie būtu vidi saudzējošāki arī to lietošanas procesā un pēc tam pārstrādājami. Nepietiekami arī tiek veicināta PRA.

Paplašinātā ražotāja atbildība (PRA) ražotājam uzliek atbildību par kaitējumu videi, ko nodara uzņēmums, tā preces vai pakalpojumi, sekojot cauri visam produkta dzīvesciklam, sākot no izejmateriālu iegūšanas, ražošanas, realizēšanas un beidzot ar atkritumu pārstrādi vai deponēšanu.

Viens no mehānismiem, kas veicina PRA Latvijā ir nesen izveidotās organizācijas "**Latvijas zaļais punkts**" un "**Latvijas zaļā josta**". Šo organizāciju mērķis ir veicināt ražotāju atbildību par iepakojumu un tā otrreizēju pārstrādi. Tiem uzņēmumiem, kuri izlieto iepakojumu apsaimnieko Zaļā punkta ietvaros, ir paredzēti DRN nodokļu atvieglojumi. Viens no Zaļā punkta papildus pienākumiem ir sabiedrības informēšana par iepakojuma jautājumiem un otrreizējās pārstrādes iespējām.

2002.gadā ir pieņemti divi jauni likumi (**Atkritumu apsaimniekošanas un Iepakojuma likums**), kuriem ir paredzams būtiska ietekme uz ražotāju atbildības paplašināšanu un atkritumu apsaimniekošanas sistēmas reorganizēšanu Latvijā. Pēdējais paredz pakāpenisku, līdz 2007.gadam, pāreju uz atkritumu šķirošanu, kad vismaz 50% no izlietotā iepakojuma tiktu otrreizēji pārstrādāti. Latvijā pašlaik tiek pārstrādāti tikai daži procenti izlietotā iepakojuma un arī dalītā atkritumu vākšana gandrīz nenotiek.

Latvijā arī nedarbojas tālāk saimniecībās neizmantojamu produktu atpakaļpieņemšana, kad ražotājam ir pienākums ņemt atpakaļ savas saražotās preces pēc to no(iz)lietošanas un pārstrādāt tās jaunus produktos, vai nodrošināt, lai tie neradītu kaitīgu ietekmi uz apkārtējo vidi. Viena no šādas sistēmas ieviešanas metodēm ir Depozītu sistēma. Latvijā **depozītu sistēma** vēl līdz galam nav izstrādāta. Balstoties uz uzņēmumu brīvprātības principa tā tiks ieviesta no 2004.gada.

3 Patēriņa modeļu maiņa / Optimizācija

Dematerializācija un efektivitātes celšana nevar būt iespējama bezgalīgi. To ierobežo gan tehnoloģijas, gan tirgus ekonomikas un konkurences apstākļi, kas uzņēmējus spiež pēc iespējas samazināt ražošanas izmaksas. Arī pieaugošais patēriņš un pastāvīgais cilvēku skaita pieaugums pasaulē ierobežo dematerializācijas iespējas nodrošināt ilgtspējīgu attīstību.

Tāpēc, lai nodrošinātu IPRM, ir nepieciešas radīt attiecīgu infrastruktūru un izglītot patērētājus. Tas ir ne tikai valdības, un uzņēmēju, bet arī sabiedrisko organizāciju pienākums.

Optimizācija - infrastruktūras, uz kuru balstās ekonomiskās un sociālās aktivitātes, maiņu, lai piedāvātu jaunas izvēles iespējas patērētājiem un sniegtu informētas izvēles iespējas. Optimizācija nozīmē patēriņa modeļu maiņu, kas pati par sevi darbojas kā resursu patēriņa ierobežotājs.

3.1 Izmaiņas infrastruktūrā.

Izmaiņas infrastruktūrā ir viens no galvenajiem faktoriem, lai radītu ilgtspējīgam patēriņam labvēlīgus apstākļus. Izmaiņas infrastruktūrā var iedalīt divās grupās:

- **Institucionālajā infrastruktūrā:** valsts politikas maiņa, kas vairāk pievēršas cilvēku labklājības celšanai nevis ekonomikas attīstībai.
- **Materiālā infrastruktūrā:** visos sektoros (piem., transports, pārtika, enerģija u.tml.) ir nepieciešama infrastruktūras, vides un saimnieciskās politikas maiņa. Piemēram, pilsētu plānošanā tas varētu nozīmēt pastiprināt sabiedriskā transporta lomu satiksmē.

Valdība ir viens no lielākajiem patērētājiem valstī un, līdz ar to, ir būtiski, ka valsts savus līdzekļus novirza tādu nozaru attīstībai, kas atbalsta ilgtspējīgus ražošanas un patēriņa modeļus. Valdībai būtu jābūt tai, kura uzņemas aktivitāti un sāk ne tikai atbalstīt, bet arī izmantot videi draudzīgas preces un pakalpojumus. Tam ir vairāki argumenti:

- Iedzīvotāji nesekos valdības aicinājumiem izdarīt atbildīgus iepirkumus, ja pati valdība nerādīs labu piemēru;
- Valdība ir viens no lielākajiem patērētājiem valstī un tās budžets var likt uzņēmumus mainīt savus ražošanas modeļus;
- Valdības iepirkumi var stimulēt videi draudzīgas ražošanas attīstību valstī un mazināt cenas;
- Nav ekonomiski pamatoti izdarīt lētus iepirkumus šodien, ja par tiem ir jāmaksā vairāk nākotnē. Piemēram: labāk ir iegādāties atjaunojamo enerģiju tagad, nekā vēlāk maksāt par klimata izmaiņu radīto seku likvidēšanu nākotnē.

Latvijā valsts pārvaldes institūciju iepirkumu regulē ar likumu, kurā viens no galvenajiem kritērijiem, izlemjot par valsts iepirkumu, ir cena. Kā papildus var noteikt arī citus kritērijus, piemēram preču un pakalpojumu ietekmi uz vidi vai ētiskos kritērijus, taču tad par to ir atbildīgs pasūtītājs. Latvijā nav zināmi precedenti, kad vides kritērijs būtu noteikts kā papildus nosacījums valsts pasūtījumiem. Tā kā cena ir galvenais nosacījums, atbildīgajām personām nav izdevīgi izvēlēties videi draudzīgākas preces, kuras, rēķinot īsākā laika periodā, ir dārgākas.

Arī esošā infrastruktūra pārsvarā veicina neilgtspējīgus patēriņa modeļus. Piemēram, valdībai būvējot jaunus ātrgaitas autoceļus, tiek veicināta privātā transporta attīstība. Būtiski ir pārskatīt valsts ieguldījumus infrastruktūras attīstībā un noteikt ietekmes uz vidi novērtējumu šiem procesiem.

Viens no sāpīgākajiem ir transporta sektors, kur netiek attīstīta videi draudzīga infrastruktūra. Latvijā gandrīz vispār nav riteņbraucēju ceļu un arī sabiedriskais transports netiek pienācīgi attīstīts. Piemēram, dzelzceļa pasažieru pārvadājumos pēdējo gadu laikā ir slēgtas vairākas būtiskas dzelzceļa līnijas, atbrīvojot ceļus naftas un citu preču tranzītam.

Lielas izmaiņas ir notikušas arī tirdzniecības sektorā. Strauji attīstās lielveikalu ķēdes un mazie uzņēmumi nespēj izturēt konkurenci. Bieži vien veikali Latvijā ienāk ar dempinga cenām un

tādejādi izspiež mazos uzņēmējus. Par to liecina arī statistika: 1997.gadā Rīgā bija 1493 mazie veikali (līdz 100 m²), bet 1999.gadā to skaits jau bija sarucis līdz 99.

3.2 Patērētāju informēšana.

Gala patērētājs ir viens no izšķirošākajiem elementiem ilgtspējīgu ražošanas un patēriņa modeļu ieviešanā. Patērētāju pienākums ir veikt daudz atbildīgāku preču un pakalpojumu izvēli un lietošanu. Ražotājiem pienākums ir piedāvāt attiecīgu produkciju un valsts institūcijas pienākums būtu veidot pienācīgu infrastruktūru. Patērētājiem ir nepieciešama vispārīga izglītošana par precēm un pakalpojumiem, to ietekmi uz vidi un informācija par produktiem un ražotāju to pārdošanas vietās. Šī informācija ir pieejama preču marķējumā, bet diemžēl nevienmēr patērētāji apzinās, ka būtu ar to jāiepazīstas pirms preces iegādes. Patērētāju Tiesību aizsardzības centrs un Latvija Patērētāju interešu aizstāvības asociācija (PIAA) sniedz informāciju masu medijos, bet varbūt tās ir par maz. Ar PHARE ACCESS projekta atbalstu PIAA ir sagatavojusi publicēšanai informācijas lapu patērētājiem “Kas jāzina patērētājiem par ģenētiski modificētu pārtiku?” u.c.

1985. gadā ANO pieņēma “Patērētāju aizsardzības vadlīnijas”, bet 1995.gadā tās tika pārskatītas, un valdībām ieteica pēc iespējas ātrāk ieviest šajā dokumentā minētos principus nacionālajā likumdošanā. Patērētāji ir jānodrošina ar pilnīgu informāciju par preces vai pakalpojuma ietekmi uz vidi. Valdībām ir jāpopularizē videi draudzīgās preces ar marķēšanas palīdzību un jāuzrauga reklāmas tirgus, lai reklāma atspoguļotu patiesību par ražotāju un pašu preci.

Latvijā pēdējo gadu laikā likumdošana ir pilnveidota atbilstoši ES direktīvām, ir izveidots Pacerētāju tiesību aizsardzības centrs, un bez tā pastāv arī citas institūcijas: Pārtikas un Veterinārais dienests, Valsts sanitārā inspekcija u.c. Taču šīs valsts institūcijas nav savstarpēji saistītas. Pa visu Latviju darbojas arī 10 patērētāju tiesību aizstāvības klubi – sabiedriskas organizācijas. Taču šie likumi un augstākminētās organizācijas nenodarbojas ar patēriņa ekoloģisko aspektu analīzi un patērētāju izglītošanu šajā jomā. To galvenais uzdevums ir aizstāvēt patērētājus pret negodīgiem tirgotājiem un nekvalitatīvu preci.

Strauja ir bijusi arī reklāmas tirgus izaugsme, kas mudina patērētājus uz pēc iespējas lielāku patēriņu un ne vienmēr atspoguļo pilnīgu informāciju par precēm un pakalpojumiem un dažkārt ir pat maldinoša. Reklāma ir jauns fenomens Latvijas patērētājiem, tāpēc ir būtiska patērētāju aizsardzība pret nepilnīgu un nepatiesu reklāmu, kas veicina iegādāties nekvalitatīvas preces un pakalpojumus, kā arī veicina pirkt preces, kuras cilvēkiem nav vajadzīgas vai sola atrisināt problēmas, kuras tās nevar atrisināt. Ir vairākas valsts institūcijas, kuru pienākumos ietilpst kontrolēt reklāmas tirgu, taču trūkst vienotas aktīvas patērētāju aizsardzības sistēmas.

3.2.1 Vides sertifikāti un marķējumi.

Gan iedzīvotāji gan uzņēmumi izdara izvēli atbilstoši savam izdevīgumam un izvērtējot vairākus kritērijus, kuri tiem ir būtiski. Ierobežotu finansu līdzekļu gadījumā, cena ir viens no galvenajiem kritērijiem, ko cilvēki izmanto, lai izdarītu savu izvēli par pirkumu. Latvijā tikai sāk veidoties vidusslānis, kurš parasti nodrošina videi draudzīgu preču un pakalpojumu patēriņu un īpatsvara pieaugumu valstī.

Ekoloģiskie marķējumi ir teksts vai simboli uz produkta vai tā iepakojuma, kas norāda produkta vai iepakojuma ietekmi uz apkārtējos vidi.

ES direktīva 2000/13/EC

Lai patērētājs izdarītu informētu izvēli par pirkumu tam ir nepieciešama plaša informācija: gan par ražotāju, gan pašu preci – tās ražošanu, lietošanu un utilizāciju – kā tas ietekmē vidi, sociālos apstākļus un vietējo ekonomiku. Ir jāuzdod daudzi jautājumi uz kuriem ne vienmēr atbilde ir norādīta uz preču iepakojuma, reklāmās un arī pārdevēji vai paši tirgotāji nezina atbildes. Lai risinātu šīs problēmas Latvijā darbojas vairāki vides marķējumi, kuri sniedz patērētājiem paplašinātu informāciju par precēm un cenšas nodrošināt informētu izvēli.

Ir izveidotas vairākas marķēšanas sistēmas, kas var atvieglot patērētāju izvēli. Ir vairāki marķējumi, kuri parāda preču lietošanas un utilizācijas iespējas. Tie ir:

- **Ķīmisko vielu marķējums** – diemžēl reti izmantots. Pēdējā laikā, palielinoties kontrolei, palielinās arī tā lietošana;
- **Energoefektivitātes marķējums** – pagaidām obligāts tikai veļas mašīnām, ledusskapjiem, elektriskajām krāsnīm un spuldzēm.
- **Iepakojuma marķējums** – no šī gada obligāts plastmasai un metālam. Pārējie materiāli līdz 2004.gadam ir marķējami brīvprātīgi. Nākotnē ir plānots šādu marķējumu ieviest arī citiem materiāliem. Uz iepakojuma būs jānorāda iepakojuma materiāla kods un tā pārstrādes metode.
- **Pārtikas preču marķējums**: tai skaitā ģenētiski modificēto organismu marķējums – netiek izmantots, jo nav pilnīgi nekādas valsts kontroles, lai arī ir pieņemts likums un izveidota atbildīgā institūcija.

Latvijā ir sastopami arī daži integrētie brīvprātīgie marķējumi, kurus ir izveidojuši paši ražotāji, lai popularizētu savas preces:

- **Preču zīme "Latvijas ekoproducts"** - pieder Latvijas Bioloģiskās lauksaimniecības organizāciju apvienībai, šī zīme apliecina, ka noteiktais produkts ir ražots no ekoloģiski tīrām izejvielām.
- **Preču zīme "Kvalitatīvs Latvijas produkts"** ir radīta, lai izveidotu patiesu priekšstatu par to, kuri produkti ir audzēti un ražoti Latvijā, un palielinātu šo produktu noietu. Šī zīme tiek piešķirta pārtikas produktiem, kuru sastāvā ir vismaz 75 % Latvijā audzētu izejvielu un kas atbilst nepieciešamajām kvalitātes prasībām.
- **Latvijas zaļais sertifikāts lauku tūrismā mītnēm** (tiek izstrādāts) - paredzēts, ka nākamo trīs gadu laikā tiks izstrādāti sertifikācijas standarti un tad sāksies sertifikācijas process. Vieni no galvenajiem kritērijiem būs elektrības, kurināmā un ūdens patēriņš, izmantojamie mazgājamie līdzekļi un atkritumu apjoms un plūsma.

Latvijā ir pieejamas arī preces ar Skandināvijas populārākajiem eko marķējumiem: **Ziemeļu Gulbis** (Nordic swan), **Laba vides izvēle** (Good environmental choice) kā arī daži produkti ar Vācijas eko marķējums: **Zilais Engēlis** (The Blue Angel) un **ES noteikto eko marķējumu** (The EU Eco-label), kurš Latvijā būs brīvprātīgs no 2004.gada. Taču šo marķējumu loma patērētāju izvēlē nav būtiska.

4 Secinājumi un rekomendācijas.

Pēdējo gadu laikā Latvijā ir izveidota nodokļu sistēma un attīstīts Dabas resursu nodoklis, kurš ir galvenais IRPM kontroles fiskālais instruments valstī. Vides aizsardzības un Zemkopības ministrijas paredz subsīdiu mehānismus videi draudzīgu tehnoloģiju ieviešanai un videi nodarīto pārkāpumu likvidēšanai, kā arī videi draudzīgu lauksaimniecības metožu atbalstīšanai.

Kas noticis: Pēdējo desmit gadu laikā Latvijā ir notikusi pilnīga rūpniecības un apkalpojošās sfēras restrukturizācija. Līdz ar ekonomikas atveseļošanos plaši tiek ieviestas jaunākās tehnoloģijas. Jaunais **Piesārņojuma likums** un **Integrētās piesārņojuma atļaujas** veicina tīrāku tehnoloģiju un vides pārvaldības sistēmu ieviešanu valstī. PRA ieviešanu Latvijā veicinās arī vides audita un pārvaldības sistēmu ieviešana, kura būs brīvprātīga no 2004. gada.

Latvijā ir izveidota pamat likumdošana patērētāju tiesību aizsardzībai un izstrādāti vairāki valsts noteiktie vides marķējumi, kā arī ir attīstījušās vairākas videi draudzīgu preču zīmes.

Lielākās problēmas:

- Preču cenas neatspoguļo to patiesās ražošanas, lietošanas un utilizācijas izmaksas;
- Netiek pievērsta pienācīga valdības uzmanība 'zaļā budžeta' ieviešanu Latvijā. Valdības līmenī šādas nodokļu sistēmas reformas iespējas nav apspriestas un nav veikti pētījumi, kuri novērtētu reformas ietekmi uz tautsaimniecības attīstību un vides kvalitātes uzlabošanu;
- Vairāki nodokļi, kuri veicināja IRPM tiks izskausti tuvāko gadu laikā;
- Liela daļa valsts līdzekļu (valsts atbalsts) tiek novirzīti vidi degradējošās aktivitātēs neilgtspējīgu projektu un preču grupu atbalstam un netiek veidota infrastruktūra, kur veicinātu IPRM;
- IPR modeļi nav politiskajā dienaskārtībā un starp ministrijām ir nepietiekama politiku koordinācija, tādējādi ļoti daudzi risināmie kopīgie jautājumi cieš un prasa daudz lielākas pūles tos risinot;
- Latvija nav parakstījusi ANO Vides Programmas (UNEP) deklarāciju "Par tīrāku ražošanu", kas liktu valsts institūcijām ieviest tīrākas ražošanas veicinošus mehānismus;
- Neliela uzmanība tiek pievērsta preču efektīvizēšanai, veidojot videi draudzīgu dizainu;
- Ar novēlošanos tiek veicināta atkritumus ierobežojoša iepukojuma izmantošana, preču atpakaļ pieņemšana (ražotāja atbildība) un otrreizēja pārstrāde;
- Nav noteikta valdības zaļā iepirkuma stratēģija;
- Ekonomiski neizdevīgs ir kļuvis preču remonts, īpaši sadzīves elektronika;
- Neliela uzmanība tiek pievērsta IPRM popularizēšanai sabiedrībā;
- Trūkst standartizētas informācijas patērētājiem – eko marķējuma, kurš būtu valsts noteikts standarts un kurš aptvertu daudzas preču grupas.

Ieteikumi:

- Jāveicina netiešo **izmaksu** iekļaušana ražošanas izmaksās un '**zaļā budžeta**' ieviešana Latvijā, pārvirzot nodokļu nastu no darbaspēka un ienākumiem uz resursiem un piesārņojumu;
- Jāveic pētījumi par 'Zaļā budžeta' sistēmas ieviešanas iespējām;
- Jāievieš **oglekļa jeb enerģijas nodoklis**, kurš nodrošinātu, ka preces, kuru ražošanā vai transportā ir patērēts daudz enerģijas, kļūtu dārgākas;
- Jāievieš **līdzsvarots transporta nodoklis** – ar nodokli jāapliek arī aviācijā izmantotā degviela un sabiedriskajam transportam ir jāsaņem vismaz tādas pašas subsīdijas kā privātajam transportam;
- Jāpārskata Dabas resursu nodoklis, lai ar to tiktu aplikts pilna preces dzīves ciklā radītais piesārņojums;
- Jāsamazina **ievedmuitas** produktiem, kuri ir sertificēti ar vispārīgi atzītiem ekomarķējumiem;
- Jāpalielina nodokļu nastu ievestajām un valstī lietotajām lauksaimniecības ķīmikālijām: pesticīdiem, dažādiem minerālmēsliem u.c.;
- Visas **ētiskās investīcijas** (vismaz 4 vides un 4 sociālie kritēriji) ir jāapliek ar vismaz par 2% zemāku nodokli nekā pārējās;
- Jāizskauž vidi degradējošās valsts investīcijas un jāpārskata subsīdiju politika valstī;

- Jāveicina pārēju no preču pirkšanas uz servisu pakalpojumiem;
- Jāveicina produktu dizainu un ierobežot nepārstrādājamu preču ieviešanu un ražošanu Latvijā.
- Jānosaka ražotāju paplašinātu atbildību produktu pilnā dzīvesciklā, nodrošinot preču un to pārpalikumu atpakaļpieņemšanu, otrreizēju pārstrādi un pārveidojot produkciju dizainu tādā veidā, ka izmaksas par šīm saistībām ir minimālas.
- Jāpievērš lielāka uzmanība zaļajam patēriņam un jārāda labais piemērs, nodrošinot energoekonomiju un atkritumu šķirošanu un pārstrādi;
- Noteikt obligātu prasību ārvalstu investoriem, uzsākot ražošanu Latvijā, izmantot labākās pieejamās tehnoloģijas un ieviest ISO 14 001 standartu;
- Jāuzsāk plašu sabiedrības **informēšanas kampaņu** par ilgtspējīgiem patēriņa modeļiem: **Apkopot** un publicēt informāciju par enerģijas un resursu patēriņa apjomu un popularizēt vidi draudzīgās preces;
- **Jāizstrādā indikatori**, kā noteiktu patēriņa apjomus un modeļus un to izmaiņu dinamiku, kā arī to ietekmi uz vidi;
- Jāaizliedz reklāma skolās un uz mācību materiāliem un jānovērš skolu komercializēšanos – skolu finansiālā atkarība no komerciālajiem sponsoriem, kā arī jāaizliedz jebkāda reklāma, kura ir orientēta uz bērniem līdz 16 gadu vecumam un jāveido no reklāmas brīvas publiskas vietas;
- Jānodrošina, ka vides un ētikas kritēriji ir iekļauti valsts pārvaldes institūciju pasūtījumu izvēlē un valsts iepirkumi ir saskaņā ar valsts nospraustajiem mērķiem (piem., atjaunojamās enerģijas apjoms) un starptautiskajiem līgumiem (piem., Kioto protokols).
- Jāizveido trīspusēja (NVO / Valdība / bizness) institūciju, kura izskatītu patērētāju ētiskās sūdzības. Šī institūcija arī izskatītu dažādu paziņojumu uz precēm un reklāmās (piem., bioloģisks produkts, nav testēts uz dzīvniekiem u.tml.) atbilstību patiesībai.
- Jāpārskata valsts ieguldījumus infrastruktūras attīstībā un noteikt ietekmes uz vidi novērtējumu šiem procesiem.

Ieteikumi informācijai uz precēm:

- **Produkta izcelsmes valsts** – uz precēm jānorāda vismaz viena valsts (līdz trijām) kurā prece ir ražota un no kurām nāk izejvielas.
- **Sastāvdaļas** – veiksmīgā pārtikas produktu sastāvdaļu marķēšana ir jāpaplašina arī uz citām preču grupām, norādot 10 galvenās sastāvdaļas.
- **Enerģijas marķējums** – ES enerģijas marķējumu shēma no A līdz E ir jāpaplašina uz visām precēm, kuras patērē enerģiju. Jānorāda arī ražošanas procesā patērētā enerģijas apjoma daudzums.
- **E - komercija** – visām jau spēkā esošajām normām un augstākminētajām ir jāattiecas arī uz e-komerciju.

Ārvalstu tiešās investīcijas

Šī Ziņojuma daļa uzdod jautājumu, vai Latvijas ekonomiskā politika attiecībā uz ārvalstu tiešajām investīcijām atbilst ilgtspējīgas attīstības principiem. Ārvalstu tiešās investīcijas (ĀTI) galvenokārt nodrošina kompānijas, kas pēc savas būtības nenodarbojas ar altruismu. Tomēr to vadītāji, izlemjot ieguldīt līdzekļus esošā vai uzsākt jauna uzņēmuma darbību svešā valstī, var palīdzēt vietējiem iedzīvotājiem, uzņēmējiem. To var darīt izturoties ar cieņu pret šīs valsts piedāvātajiem cilvēku un dabas resursiem un uzņēmējdarbības vidi, vienlaicīgi gūstot peļņu. Tas būtu korporatīvi atbildīgs uzņēmums. Darbspēku var arī uzskatīt ne tikai par ražošanas faktoru, bet par cilvēkiem, kas varētu vēlēt lemt par savai dzīvesvietai piemērotāko uzņēmējdarbības nozari un veidu. Arī dabas resursi nav tikai izejmateriāls, bet vide, kas nodrošina mūsu eksistenci. Tāda ir atbildīga uzņēmuma filosofija, kas veicina ilgtspējīgu attīstību.

Maldīgi būtu domāt, ka filosofija attiecas tikai uz domātājiem. Tā ir norma, it īpaši, runājot par ārvalstu tiešajām investīcijām, kuras ietekmē jebkuru saimniecības jomu jebkurā līmenī.

Šī daļa tiek rakstīta kritiskās domas garā, uzskatot, ka nepieciešama attīstības paradigmas maiņa – no pašreizējās neolibērālās, kas rada nevienlīdzīgu uz pārpatēriņu tendētu stresa sabiedrību, uz ilgtspējīgu attīstību, kas saglabā sociālo intimitāti un garīgo bagātību, mūsu kultūras un dabas daudzveidību, ekonomisko pietiekamību.

Analīzē ir izmantoti šobrīd aktuālie Latvijas ekonomiskās politikas dokumenti, normatīvo aktu kopums, ANO un sabiedrisko organizāciju dokumenti, publikācijas presē.

1 Konteksts - ANO Vides un attīstības konference un Pasaules ilgtspējīgās attīstības sanāksme³.

Attīstības diskursā nozīmīgā Rio tikšanās (skat. šī Ziņojuma ievadu), kurā 176 valstu vadītāji vienprātīgi atzina, ka “uz spēles ir likta mūsu planētas nākotne, ja mēs nenovērsīsim tās ļaunprātīgu izmantošanu⁴”, bija bezprecedenta gadījums starptautiskajā politikā. Vienoties par to, ka unikāli funkcionējošā vide tiek ļaunprātīgi izmantota, bija grūti. Taču smagākais uzdevums bija un ir vienoties par problēmas cēloņiem, nemaz nerunājot par risinājumiem.

Aptuveni 28 000 Starptautiskā nevalstisko organizāciju (NVO) foruma (Globālā foruma) dalībnieki jau toreiz pulcējās līdztekus oficiālai sanāksmei, lai valstu vadītājiem un biznesa pārstāvjiem sarunu veidā norādītu, ka nevienlīdzību sabiedrībā un apkārtējās vides postu rada dominējošā uz kvantitatīvu ekonomisko izaugsmi balstītā attīstība. To dēvējam arī par ekonomikas globalizāciju, kuras ideoloģiskā bāze ir liberālisms.

Diemžēl klasiskā liberālisma brīvības ideja izzūd, un liberālisma mūsdienu novazātā forma ir kļuvusi par nosacītas korporatīvo interešu grupas spekulatīvu ieroci.

Plaša un daudzveidīga starptautiskās sabiedrības daļa uzskata, ka Bretonvudas institūciju popularizētie un atbalstītie Vašingtonas konsensa pasākumi (int.al. privatizācija un liberalizācija), ir attīstības problēmu cēlonis un ilgtspējīgās attīstības šķērslis. Oficiālā un reālā varas pārdale šajās

³ Izmantotie avoti: Codes of Conducts for Transnational Corporations: An overview, Irene, June 1998. - Earth Summit '92: The United Nations Conference on Environment and Development Rio de Janeiro 1992. - London: The Regency Press Corporation, 1992. - 240, Multi-stakeholder dialogue segment of the second session of the Commission on Sustainable Development acting as the preparatory committee for the World Summit on Sustainable Development. Dialogue paper by non-governmental organisations (E/CN.17/2002/PC.2/6/Add.4)

http://www.johannesburgsummit.org/html/major_groups/dialogue_papers/no221120ngo.pdf, Richter J. Holding Corporations Accountable: Corporate Conduct, International Code and Citizen Action. - London and New York: Zed Books, 2001. - 241, The Dictionary of Human Geography. Ed. By Johnston R.J., Gregory D., Pratt G., Watts M. - Great Britain: Blackwell Publishers, 2000. - 958.

⁴ Moriss Strongs, ANO Vides un attīstības konferences ģenerālsekretārs

institūcijās atšķiras. Galvenokārt attīstīto valstu pārstāvniecība un to ekonomiskie lobiji – multinacionālo uzņēmumu apvienības – nosaka starptautisko attiecību toni un paņēmienus⁵. Par to liecina fakts, ka gandrīz divdesmit gadu ilgs darbs pie juridiski saistoša kompāniju uzvedības kodeksa izstrādāšanas tika pārtraukts, un tā standarti un vadlīnijas Rio sanāksmes laikā netika apspriesti, nepatīkami pārsteidzot sabiedriskās organizācijas. Atšķirībā no sabiedriskā foruma oficiālajā sanāksmē netika kritizēta tolaik ķimikāliju, naftas, pārtikas, tekstilkompāniju darbība daudzās pasaules valstīs; Aizmirstot par traģisko SHELL darbošanos Nigērijā, izraisot 1970.gada naftas noplūdes katastrofu, vai gāzes noplūdi ASV kompānijas Union Carbides (šobrīd Dow Chemicals) pesticīdu rūpnīcā Indijā 1984.gadā, nogalinot vairāk kā 8000 strādniekus, un citus zināmus, bet mazāk minētus gadījumus.

Tā vietā, citētā M.Stronga vadībā ar Šveices miljonāra padomiem, Rio sanāksmes laikā tika izveidota vēl viena korporatīvā lobiju grupa Ilgtspējīgās attīstības biznesa padome. Tendence bija saistošu konvenciju vietā veicināt kompāniju brīvprātīgās pašregulēšanās mehānismus.

Pašreizējais ANO instruments kompāniju sociāli atbildīgai un videi nekaitīgas darbības veicināšanai ir ANO Globālā Vienošanās – *brīvprātīga* vienošanās⁶, kuru parakstot, kompānijas apņemas ievērot un popularizēt deviņus principus cilvēktiesību, darba tiesību ievērošanas un vides aizsardzībā. Sabiedriskās organizācijas uztrauc, ka tai ir pievienojušās pasaules lielākās korporācijas daudzām no kurām ir nepieņemama vides un cilvēktiesību prakse, izmantojot vienošanos sava tēla atmazgāšanai vai spodrināšanai. Tādēļ NVO pieprasa Vienošanās būtisku pārveidošanu, un tā nevar būt izmantota kā pozitīvs piemērs Rio +10 sanāksmē. Kompānijām ir jāuzņemas atbildība par savu darbību, un tā nevar būt balstīta tikai uz brīvprātības principa. Sanāksmē ir jārunā un jāpieņem juridiski saistoši dokumenti, kas paredz arī sankcijas par to nepildīšanu vai pārkāpšanu⁷.

Biznesa, nevalstisko organizāciju, arodbiedrību un citu iesaistīto grupu dokumenti norāda uz to, ka Rio +10 sanāksmē turpināsies vēsturiskā ortodoksālo un kritisko zināšanu cīņa t.i. cīņa starp sociālo attiecību tādu izpratni, kas stiprina dominējošos attīstības modeļus, un izpratni, kas aicina atbrīvoties no tiem vai radikāli mainīt.

2 Ilgtspējīgā ekonomika

Lēmums par ilgtspējīgas attīstības nepieciešamību ir konceptuāli pieņemts ar 1972.gada ANO Stokholmas deklarāciju un nostiprināts ar 1992.gada pieciem dokumentiem. Tādējādi valstu pienākums ir ieviest nacionālajā politikā starptautiski pieņemtus principus. Riodežanerio deklarācija attiecībā uz biznesu un industriju nosaka, ka valstij jāpieņem nacionālie likumi, kas nosaka atbildību par radīto piesārņojumu vai citiem vides kaitējumiem un kompensāciju cietušajiem (13. princips), jānovērš tāda ārvalstu uzņēmumu darbība, kuru veic pēc zemākiem standartiem nekā tā bāzes valstī noteiktajiem (14. princips), ja pastāv nopietna vides piesārņojuma vai bojājuma draudi, tad, aizbildinoties ar zinātnisku pierādījuma trūkumu, nedrīkst atlikt piesardzības pasākumu veikšanu (15. princips), piesārņotājam jāuzņemas atbildība par radīto piesārņojumu (16. princips), jāveic paredzamās darbības ietekmes uz vidi novērtējums (17. princips). Ilgtspējīgas ekonomikas nolūkos kā minimums būtu jāievēro vismaz šie principi.

Rīgā, kur koncentrējas lielākās ĀTI, iedzīvotāju viedoklis ir: “Vietējā tirgus attīstība un atbalstīšana tiek uzskatīta par ilgtspējīgu, jo tas nerada atkarību no citām valstīm un lielām starptautiskām firmām, kuras ir ļoti kritizētas tieši no ilgtspējīgas attīstības viedokļa, otrkārt tas samazina transportu, kas bieži ir kaitīgs videi. Tātad atbalsts vietējiem produktiem, un mazajiem uzņēmumiem, kā izriet no diskusijām, un prioritāte centra mazajiem veikaliem, kā izteikts aptaujās, atbilst ilgtspējīgas attīstības kritērijiem⁸”.

⁵ E/CN.17/2002/PC.2/6/Add.4

⁶ <http://bctest.deac.lv/undp/news.php?SUBACT=SHOW&IDNEWS=227>

⁷ A/CONF.199/PC/.../Add.4. -

http://www.johannesburgsummit.org/html/major_groups/dialogue_papers/prepcom4/pc4_ngo.doc

⁸ Aistara G., Putniņa A., Atstāsim Rīgu saviem bērniem! Sabiedrības iesaistīšana Rīgas vēsturiskā centra nākotnes attīstības vīzijas veidošanā. Projekta gala ziņojums. – Rīga: Sabiedriskās Politikas Institūts, 2001. - 109

Uzņēmumi ilgtspējīgā ekonomikā.

Šogad Dānijas valdība Latvijā sāka vides pārvaldības sistēmas pilotprojektu, kuras laikā Latvijas Piesārņojuma profilakses centrs kopā ar Dānijas institūtu FORCE un konsultantu firma COWI sadarbībā ar Latvijas ekonomikas ministriju bez maksas apmāca desmit Latvijas reģionu kokapstrādes uzņēmumu pārstāvjus. Mācību rezultātā uzņēmumi sagatavos un ievieš vides pārvaldības sistēmas atbilstoši ISO 14001 starptautiskajam standartam.⁹

Uzņēmuma ilgtspējīgas attīstības principi ir¹⁰:

1. Ētika, vērtības un principi. Cik lielā mērā uzņēmums pārbauda savas darbības atbilstību ētiskajām vērtībām un principiem.
2. Atbildība un caurspīdīgums. Cik lielā mērā uzņēmums ir formalizējis visaptverošu un efektīvu vadības sistēmu, kas uzliek saistības veikt publiskos ziņojumus par progresu virzībā uz ilgtspējību.
3. Uzņēmuma darbības vispārējā politika vides, sociālajā un ekonomiskajā jomā.
4. Videi draudzīgs ražošanas process. Pakāpe kādā uzņēmums samazina jebkuru nelabvēlīgu ietekmi, kas saistīta ar ražošanas procesiem, piemēram, mainot materiālus, iekārtas vai praksi. Agenda 21 ir nospraudusi mērķi veicināt tīrāku ražošanu un nosaka uzdevumu palielināt resursu izmantošanas efektivitāti, ieskaitot pārpalikumu vēltreizēju izmantošanu un otreizēju pārstrādi, kā arī samazināt atkritumu daudzumu uz vienu saražoto vienību. Baltic 21 paredz vides un kvalitātes vadības sistēmu ieviešanu.
5. Videi draudzīga produkcija. Cik lielā mērā uzņēmums ir paredzējis vides aizsardzības principus visa produkta dzīves cikla laikā, piemēram, attīstot vai pārveidojot savu produktu un pakalpojumu kopumu, lai samazinātu to nelabvēlīgo ietekmi uz vidi.
6. Sociālekonomiskā attīstība. Cik aktīvi un konstruktīvi uzņēmums izmanto resursus, lai atbalstītu kopienas – vietējās sabiedrības sociālo un ekonomisko attīstību.
7. Cilvēktiesības. Cik aktīvi un konstruktīvi uzņēmums ievēro cilvēktiesības attiecībā uz saviem darbiniekiem, kaimiņiem, iedzīvotājiem reģionos, kur tas nodarbojas ar uzņēmējdarbību.
8. Darba apstākļi. Kādi pasākumi tiek veikti, lai uzlabotu darba vides apstākļus.
9. Iesaistītās puses. Biznesa partneru (piegādātāju, kopuzņēmuma partneru, līgumslēdzēju, akcionāru un klientu) iesaistīšana kompānijas ilgtspējīgās attīstības stratēģijas īstenošanā.
10. Ne-biznesa partneru iesaistīšana. Kompānijas saistību, kas veicina savstarpējo sapratni un sadarbību, ar ārējiem partneriem (valdība, NVO, patērētāji) kvantitāte un kvalitāte. Agenda 21 nosaka plašākas izpratnes par sadarbību un partnerattiecībām veidošanu.

3 Ārvalstu tiešo investīciju politikas attīstība Latvijā¹¹

1991.gadā Latvijā sociālisma plānveida saimniekošanas modeli sāka aizstāt ar kapitālisma tirgus ekonomikas modeli. Kā teikts OECD pārskatā par politikas tendencēm Baltijas valstīs pārejas posmā, tad “līdzīgi citām pārejas posmā esošajām valstīm, Baltijas valstīm deviņdesmito gadu sākumā tika piedāvāta aptuveni vienāda “politisko pieeju pakete”: ekonomiskās politikas liberalizācija stingra makroekonomiskā karkasa ietvaros.”

Desmit gadu ilgā pārejas posmā Latvija atvēra savu iekšzemes tirgu starptautiskajam tirgum un nodarbojās ar strukturālo reformu ieviešanu. Ārvalstu investīciju liberalizācija bija viena no galvenajām reformām, kuru uzsāka ar 1991.gada likumu “Par ārvalstu ieguldījumiem Latvijas Republikā” un turpināja ar tā izmaiņšanu 93., 94., 95. un 96.gadā. Latvija ir parakstījusi vairāk kā 30 divpusējus līgumus par dubultās nodokļu aplikšanas nepieļaušanu un investīciju veicināšanas un aizsardzības līgumus.

⁹ Sīle S. Videi draudzīgi ražošanas principi apliecina uzņēmuma labo gribu//Lietišķā Diena - 17.06.02.

¹⁰ Izmantotie avoti: Agenda 21, Baltic 21, The Business case – <http://www.sustainability.com/business-case/methodology.asp>

¹¹ Izmantotie avoti: LR Ekonomikas ministrija. Ziņojums par tautsaimniecības attīstību. 2001.gada jūnijs - Rīga: LR Ekonomikas ministrija, 2001. - 146.lpp., OECD Ekonomiskie pētījumi: Baltijas valstis: Reģionālais ekonomiskais novērtējums. – OECD, 2000. – 267.lpp., <http://www.lida.gov.lv>.

Privatizācijas procesa rezultātā ārvalstu tiešās investīcijas ir koncentrētas dažos no lielākajiem vieglās rūpniecības, enerģētikas, transporta, telekomunikāciju un finansu sektora uzņēmumiem.

1. tabula. Ārvalstu tiešās investīcijas Latvijā (gada beigās, mlj.latu)¹²

	1995	1996	1997	1998	1999
Uzkrātās ārvalstu tiešās investīcijas	330.5	520.5	750.2	886.2	1057.2
Gada laikā saņemtās ārvalstu tiešās investīcijas	94.1	210.6	303.4	209.9	202.7
Procentos pret iekšzemes kopproduktu	4.0	7.4	9.3	5.8	5.5

Politikas veidošanā lielākā nozīme ir divām organizācijām – Latvijas Attīstības aģentūrai (LAA) un Ārvalstu investoru padomei (ĀIP).

1993.gadā valdība nodibināja bezpeļņas A/S Latvijas Attīstības aģentūru, kuras mērķis ir veicināt ārvalstu tiešo investīciju piesaisti un Latvijas eksportu, kā arī risināt energoresursu efektīvas izmantošanas jautājumus. LAA valdi vada Ekonomikas Ministrija, un tās pārējie locekļi ir Ārlietu, Finanšu, Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministriju, kā arī privātā sektora pārstāvji. Attiecībā uz ATI LAA mērķis ir nodrošināt informāciju, izzināt ārvalstu investoru vajadzības un palīdzēt tiem īstenot investīciju projektus Latvijā. LAA ir dotas tiesības iesniegt priekšlikumus likumdošanas izmaiņām, kas sekmētu investīciju klimatu Latvijā. LAA pārstāv valsti starptautiskajos projektos, kas ir saistīti ar ārvalstu tiešajām investīcijām¹³.

Ārvalstu investoru padomes misija ir uzlabot biznesa vidi un veicināt ārvalstu tiešās investīcijas. ĀIP padomes dalībnieki ir ABB, Alte Leipziger, Coca-Cola, Ericsson, Ernst&Young, Jeld-Wen, Linstow ASA, Readymix Zement GmbH, Schenker-BTL, Statoil Marketing, Stora Enso, Tatko Group, Vereinsbank, Volkswagen, Volvo Truck un ASV, Lielbritānijas, Zviedrijas Tirdzniecības palāta un Vācijas-Latvijas biznesa asociācija. ĀIP dialogs ar valdību tiek nodrošināts ar tikšanās palīdzību. Tās notiek divreiz gadā valdības (premjermiņstrs Finanšu, Ekonomikas, Ārlietu, Tieslietu ministru un citi pārstāvji) un ārvalstu kompāniju direktoru līmenī, lai pārrunātu un izvērtētu ārvalstu investoru problēmas. Balstoties uz ārvalstu investoru rekomendācijām, tiek izstrādāts, labots un ieviests Pasākuma plāns uzņēmējdarbības vides uzlabošanai.

3.1 Uzņēmumu ar ārvalstu kapitālu darbība praksē¹⁴

Investīcijas vispār ir kapitāla ieguldījums ar nolūku to nākotnē palielināt¹⁵. Ārvalstu tiešās investīcijas nozīmē, ka ārvalstu pilsoņi, juridiska persona vai valsts veic tiešu līdzdalību investēšanas un līdzekļu ieguldījumu objekta izvēlē, pārvaldē un vadībā. Lielāko daļu no šādām investīcijām veic ārvalstu kompānijas (skat. 1. pielikumu).

Zaļā brīvība 2002.gada 7. martā organizēja semināru sociālā un vides sektora sabiedriskajām organizācijām, lai noskaidrotu, kāda ir pozitīvā vai negatīvā ārvalstu uzņēmumu darbība Latvijā. Noskaidrojās, ka Latvijā tiek piesaistītas ārvalstu uzņēmumu investīcijas, galvenokārt tekstilindustrijā un tirdzniecības sektorā, kuru mērķis ir vieglas peļņas gūšana. Ar to darbību ir apzināti:

1. Darba tiesību pārkāpumi:
 - sociālās garantijas;

¹² Latvijas statistikas gadagrāmata. – Rīga: Latvijas Centrālās Statistikas pārvalde, 2000.

¹³ <http://www.lda.gov.lv>

¹⁴ Izmantotie avoti: Aistara G., Putniņa A., Atstāsim Rīgu saviem bērniem! Sabiedrības iesaistīšana Rīgas vēsturiskā centra nākotnes attīstības vīzijas veidošanā. Projekta gala ziņojums. – Rīga: Sabiedriskās Politikas Institūts, 2001. – 109, Semināra "Multinacionālo kompāniju (MNK) darbības Latvijā sociālie un vides aspekti: darba grupu piezīmes. – Rīga:ZB, 2002., UNDP 1999.gada Latvijas pārskatu par tautas attīstību. - http://ano.deac.lv/html/index_09.htm, Valsts darba inspekcijas 2001.gada pārskats. – <http://www.vdi.lv>

¹⁵ Didenko K., Lāce N. Korporatīvās finanses: Investīciju lēmumu pieņemšana. – Rīga:RTU, 2001.

- darba aizsardzība;
 - darba samaksa aploksnēs;
 - veselības aizsardzība;
 - biežāki un slēpti nelaimes gadījumi;
 - darba laika neievērošana (virsstundas, darbs brīvdienās, sieviešu nodarbināšanas pārkāpumi (grūtniecība, bērni līdz 3 gadu vecumam));
 - ne vienmēr tiek slēgti darba līgumi;
 - ārvalstnieku nodarbināšana bez uzturēšanās atļaujas.
2. Ar uzņēmējdarbību un ražošanas procesiem saistītās problēmas:
- produkcijas eksports uz ārvalstu tirgiem (uz eksportu balstītā attīstība galvenokārt notiek uz lētā darbaspēka un dabas resursu rēķina, kā arī palielina atkarību no ārvalstu tirgiem. Savukārt vietējais tirgus ir piesātināts ar importēto produkciju);
 - lieli pasūtījumi jāizpilda īsā laikā;
 - pasūtījumu neregularitāte;
 - produkcijas standartizācija.
3. Uzņēmuma vadības un kontroles problēmas:
- pārstāvniecība ir tikai izpildinstitūcija;
 - ne vienmēr tiek ieviestas labās tradīcijas, kas tiek piekoptas uzņēmuma bāzes valstī.
4. Patēriņa modeļa maiņa:
Izmaiņas ikdienas patēriņā – importēto plaša patēriņa preču piedāvājums pārsniedz vietējā ražojuma preču piedāvājumu.
Rīgas centrā samazinās mazo veikalu skaits, un lielveikali (tādi kā RIMI) iegūst noteicošo lomu tirgū.
5. Ekonomiskie aspekti:
- paredzētās nodokļu atlaides celulozes rūpnīcai;
 - lēts darba spēks nodrošina lielu peļņu uzņēmumam.

Šīs ir reālas problēmas, kas neliecina par ilgtspējīgu attīstību. Tās nedrīkst pieņemt par neizbēgamu, vispirms, pārejas perioda un, tagad, tirgus ekonomikas neizbēgamo meslu.

4 Ekonomiskā politika

Apskatīti tiek šādi oficiālie dokumenti:

- 1) Latvijas ilgtermiņa ekonomiskā stratēģija (LR Ekonomikas ministrija, 2001.g.) (turpmāk tekstā ilgtermiņa stratēģija), kas piedāvā ilgtermiņa (20-30 gadi) attīstības scenārijus, lai sasniegtu mērķi – attīstīto valstu dzīves standartiem atbilstošu iedzīvotāju labklājības līmeni.
- 2) Vidēja termiņa ekonomiskās stratēģijas pievienošanās Eiropas savienībai kontekstā (LR Finanšu ministrija, LR Ekonomikas ministrija, Latvijas Banka, 1998.g.) (turpmāk tekstā vidēja termiņa stratēģija), kas nosaka vidēja termiņa (3-5 gadi) ekonomiskās politikas virzienus, nodrošinot ilgtspējīgu ekonomisko attīstību vienotā tirgus apstākļos atbilstoši Kopenhāgenas kritērijiem¹⁶.
- 3) Stratēģija integrācijai Eiropas Savienībā, (Latvijas Republika, 2000.g.), kura nosaka lēmumu pieņemšanas pamatnostādnes ES politikas jautājumos. Stratēģija būs izpildīta, Latvijai kļūstot par ES dalībvalsti.
- 4) Likums “Par ārvalstu ieguldījumiem Latvijā” (spēkā esošs no 1995.gada 5.novembra), kura mērķis ir veicināt ārvalstu ieguldījumu iesaistīšanu Latvijā, nodrošinot Latvijas Republikas interešu ievērošanu.

Būtiska ir ārējo faktoru iztīrīšana, jo tie lielā mērā ir noteikuši valsts attīstības virzienu.

Ārējā ekonomiskā vide.

Ilgtermiņa ekonomiskā stratēģija atzīst, ka mūsdienu ekonomiskajā kārtībā ekonomiskā un politiskā vara pieder starptautiskajām organizācijām (PB, SVF, PTO) un transnacionālajām

¹⁶ Kopenhāgenas ekonomiskais kritērijs ir funkcionējošas tirgus ekonomikas izveidošana un spēja izturēt konkurences spiedienu un tirgus spēku ietekmi ES.

kompānijām, savukārt saimnieciskā darbība (ražošana un tirdzniecība) koncentrējas Rietumeiropā, Ziemeļamerikā un Dienvidaustrumāzijā¹⁷. Stratēģijā par šādas kārtības ieguvēju uzskata katru individuālo valsti, - noteicošais faktors ir konkurētspēja.

Taču stratēģijā netiek minēts, ka mazattīstīto valstu sabiedrība šiem centriem izvirza prasību par ekoloģiskā parāda samaksu – arī 92.gada Rio sanāksmē pirmo reizi izskanējusi koncepcija. Industriālo valstu ekoloģiskais parāds ir radies to kompānijām bezatbildīgi izmantojot lēto darbaspēku un dabas resursus¹⁸.

Latvija ārējā ekonomiskā vidē. Ekonomiskā politika paredz, ka valstij ir jāieņem vieta pasaules un Eiropas preču, pakalpojumu un kapitāla tirgū, jo starptautiskā ekonomika diktē tempus un noteikumus. Tādēļ tiek veikta neilgtspējīga liberalizācija konkurētspējas nolūkos, lai palielinātu eksporta un ienākošo investīciju apjomu.

Tautsaimniecības attīstība. Ilgtermiņa un vidēja termiņa ekonomiskajā politikā dominējošā doma ir par straujas un ilglaicīgas ekonomiskās izaugsmes nepieciešamību, ko var panākt ar pāriešanu uz jauno ekonomiku ilgtermiņa un dabisko ekonomisko priekšrocību (lēta vidējās un zemās kvalifikācijas darba spēka, izdevīgā ģeogrāfiskā stāvokļa un dabisko resursu) izmantošanu vidējā termiņa perspektīvā. Šādu politiku nevar uzskatīt par ilgtspējīgu, jo tā netiek balstīta uz ilgtspējīgas ekonomikas pamatprincipiem – ekonomiskās darbības daudzveidība, vietējās pašpietiekamība, ražojoša tautsaimniecība.

Ilgtermiņa politika paredz arī to, ka investīciju projektu izvēlei jābūt ekonomiski pamatotai, lai Latvija:

- veidotu lielas un ekonomiski efektīvas zemnieku saimniecības lauksaimniecības sektorā;
- kļūtu par ārvalstu koncernu industriālo satelītu rūpniecības sektorā.

Šāda nostāja neliecina par ilgtspējīgas attīstības centieniem, tiek domāts tikai par ekonomiskiem ieguvumiem. Turklāt atsaucē stratēģijā uz Dienvidkorejas, Taivānas un Meksikas pozitīvo praksi un ieguvumiem šo valstu attīstībā neatbilst patiesībai. Kļūstot par ārvalstu kompāniju ‘industriālajiem satelītiem’, tās saskaras ar smagiem cilvēktiesību un vides pārkāpumiem šo kompāniju ražotnēs.

Lokalizācija ilgtermiņa stratēģijā tiek paskaidrota kā specializācija – eksportam paredzētas masveida produkcijas ar zemu pievienoto vērtību ražošana ārvalstu kompānijām piederošās ražotnēs, izmantojot lētu darbaspēku un resursus, reģionalizācija. Tas ir pilnīgā pretstatā sabiedrisko organizāciju izpratnei par lokalizāciju – ilgtspējīgas ekonomikas pamats; pašmāju neliela apjoma uzņēmējdarbība, nodrošinot vietējo pieprasījumu pēc produkcijas un nodarbinātības.

4.1 Ārvalstu tiešo investīciju politika

Ilgtermiņa stratēģijā ir minēti klasiskie ekonomikas pamatpieņēmumi, kas paskaidro ārvalstu tiešo investīciju nepieciešamību:

- 1) Tā kā Latvijas viena no galvenajām problēmām ir nepietiekamais ekonomiskās attīstības temps, tad instruments, lai nodrošinātu straujus izaugsmes tempus, ir attiecīgs investīciju apjoma pieaugums.
- 2) Ārvalstu kompānijas slēpj sevī ne tikai liela kapitālieguldījuma potenciālu, bet arī iespēju:
 - nodrošināt modernu tehnoloģiju ienākšanu tautsaimniecībā, mūsdienīgu ražošanas menedžmentu un pieeju globāliem tirgiem;
 - stimulēt pētniecības darbu (laboratorijas, pētniecības centri) izvēršanu, tehniskā progresa paaugstinājumu;
 - veicināt industriālo grupu (klasteru) veidošanos, mazo un vidējo uzņēmumu attīstību.

Vidējā termiņa ekonomiskās politikas mērķis ir piesaistīt lielu investīciju apjomu, liberalizējot investīciju klimatu. Galvenais politikas virziens vidējā termiņā bija/ir Latvijas pievienošanās

¹⁷ 89% no pasaules lielākajām multinacionālajām kompānijām ir izvietotas ASV (32%), ES (31%), Japānā (25%).

¹⁸ Ecological Debt Campaign. - <http://www.foei.org/ecodebt/>

Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas Daudzpusējo investīciju līgumam. Jāsecina, ka vidēja termiņa politika nav ilgtspējīga. Tās īstenošanas rezultātā, parakstot līgumu 1995.gada redakcijā, valsts zaudētu iespējas aizsargāt savu iedzīvotāju intereses. Slepēnībā gatavotais līgums piešķirta multinacionālām kompānijām līdz šim plašākās tiesības, cita starpā tiesības celt apsūdzību pret valsti gadījumos, ja tā, piemēram, vides aizsardzības nolūkos aizliegtu kompānijai ievest produkciju, kas satur toksiskas vielas. Sabiedrisko organizāciju darba un atsevišķu attīstīto valstu iebildumu rezultātā līguma apspriešana tika pārtraukta 1998.gadā. Tomēr līguma pārrunu atjaunošana iespējama (vai jau notiekoša?) jaunā – PTO – ietvarā.

Investīciju plūsma. Pašreizējais ārvalstu investīciju klimats ir ļoti liberāls; Uz ārvalstu investoriem attiecas nacionālā režīma princips, ārvalstu investori var brīvi repatriēt savu peļņu un/vai investīcijas. Tādējādi Latvija nav pasargāta no iespējamām spekulatīvā kapitāla plūsmām, savukārt ekonomiskā stabilitāte ir viens no ilgtspējības pamatprincipiem.

Vide. Ilgtermiņa ekonomiskā stratēģijā tiek pausti pieņēmumi, ka nākotnē pieaugs pieprasījums pēc kvalitatīvas vides – ekoloģiskas pārtikas, tīra gaisa un ūdens, un laika gaitā var izmainīties izpratne par investīcijām vides aizsardzībā. Šīs ir cilvēku pamattiesības, kurām vajadzēja kļūt par jebkuras attīstības stratēģijas vērtību pamatu.

Taču nozīmīga ir teikumu atrašanās stratēģijā, kuru holistiskā doma ir pretrunā pārējam tekstam ir:

- "Dzīves kvalitāte ir ne tikai producētie materiālie labumi, kurus var patērēt, bet arī tīrs gaiss un ūdens, bioloģiskā daudzveidība utt.";
- "vides aizsardzība un bioloģiskās daudzveidības saglabāšana ir būtisks priekšnoteikums valsts līdzsvarotai attīstībai";
- "Mūsdienu ekonomikā sociālā labklājība un saskaņa ir ne tikai ekonomiskās izaugsmes sekas, bet arī viens no svarīgākajiem tās priekšnoteikumiem";
- "Attīstot Latvijas tautsaimniecību, investējot valsts teritoriju kā resursu starptautiskās saimnieciskās darbības attīstībai, nepieciešams izveidot vides aizsardzības prasībām atbilstošas ražotnes, integrējot vides aizsardzības prasības sektoru stratēģijas. Ražošanas apjomu palielināšanai izmantot biomasu un citus atjaunojamus dabas resursus".

Šobrīd normatīvajos aktos ir paredzēta:

- 30% nodokļa atlaide no aprēķinātā ienākuma nodokļa tiem uzņēmumiem, kas ražo augstas tehnoloģijas produktus un programmproduktus un ir sertificēti pēc ISO 9001 vai pēc ISO 14001 standarta, vai arī zāļu ražošanas uzņēmums saskaņā ar normatīvajiem aktiem ir sertificēts atbilstoši Labas ražošanas prakses prasībām¹⁹ (likuma Par uzņēmumu ienākuma nodokli 18.panta 2.punkts).
- Dabas resursu nodokļa atlaide nodokļu maksātājam, kas finansē projektus, kuru mērķis ir samazināt vides piesārņošanu vai dabas resursu patēriņu, veicinot tehnoloģiskus uzlabojumus vai vides aizsardzības pasākumus, par tādu summu, kas nepieciešama šā projekta realizācijai (likuma "Par dabas resursu nodokli" 16.panta 1.punkts).
- Nodokļa atvieglojumi un atlaides tiem uzņēmumiem, kas realizē brīvprātīgas izlietotā iepakojuma apsaimniekošanas programmas (likuma "Par dabas resursu nodokli" 16.1. pants).

4.1.1 Ārvalstu tiešo investīciju piesaistes veicinošie faktori²⁰

"Tie ir maldīgi, ka Rīga ir pilna ar lielveikaliem. Šeit vēl ir daudz vietu, rajonu, ielu, kur cilvēkiem, lai normāli iepirktos jāmēro vismaz divi trīs kilometri. (...) Rīgā patlaban uz vienu iedzīvotāju ir sešreiz mazāk tirdzniecības platību nekā attīstītajās Eiropas valstīs. Tas nozīmē, ka vēl ir plašas iespējas."

Rimi Latvija izpilddirektors Uldis Ļebedevs²¹

¹⁹ Zāļu labas ražošanas prakses atbilstības novērtēšanas un zāļu labas ražošanas prakses sertifikāta izsniegšanas kārtība zāļu ražošanas uzņēmumiem: LR Ministru kabineta noteikumi Nr.396, spēkā esošs no 01.09.19. – <http://www.likums.lv>

²⁰ Izmantotie avoti: Likumi "Par ārvalstu ieguldījumiem Latvijas Republikā", "Par muitas nodokli", "Par uzņēmuma ienākuma nodokli", "Par akcīzes nodokli", Investment Guide for Latvia. - Paris:OECD, 1998 - 234

²¹ Kapitāls – 2002. – Nr.3

- Uz ārvalstu ieguldītājiem attiecas nacionālā režīma princips (national treatment) – tiesiskais režīms, kura apstākļos ārvalstu ieguldītājiem nosaka tādas pašas tiesības un pienākumus kā Latvijas Republikas juridiskajām un fiziskajām personām (likums “Par ārvalstu ieguldījumiem Latvijas Republikā”).
- Lielākoties nepastāv ierobežojums kontroles iegūšanā pār uzņēmumu.
- Vairumā gadījumu, ja vēlākie Latvijas Republikas likumdošanas akti pasliktina ieguldījuma apstākļus, ārvalstu ieguldījumam desmit gadus tiek piemēroti tie likumdošanas akti, kas bija spēkā ieguldījuma izdarīšanas brīdī (likuma “Par ārvalstu ieguldījumiem Latvijas Republikā” 8.panta 4.punkts). Šī norma nodrošina arī ārvalstu ieguldījumu aizsardzību.
- Ārvalstu ieguldītājs var brīvi
 - izvest peļņu pēc nodokļu nomaksāšanas;
 - izvest ieguldījumu pēc saistību ar kreditoriem nokārtošanas (likuma “Par ārvalstu ieguldījumiem Latvijas Republikā” 11. un 12. pants).
- Netiek ieturēts nodoklis par bruto peļņas pārskaitīšanu no filiāles Latvijā uz uzņēmuma galveno biroju.
- Latvijas attīstības aģentūra.
- Investīciju politika paredz atbrīvojumus no nodokļu maksāšanas:
 - paredzēta uzņēmuma ienākuma nodokļa atlaide par summu, kas ir vienāda ar ārvalstīs samaksāto nodokli (likuma “Par uzņēmuma ienākuma nodokli” 16.pants 1.punkts).
 - ārvalstu investors var saņemt muitas un PVN nodokļu atvieglojumus, importējot līdzekļus kā ārvalstu ieguldījumus, kas nav paredzēti pārdošanai (likuma “Par ārvalstu ieguldījumiem Latvijas Republikā” 13.pants);
 - akcīzes nodokļu atvieglojumi eksportējamām precēm, par kuru ražošanā izmantotajām izejvielām nodoklis ir samaksāts (likuma “Par akcīzes nodokli” 8.pants 2.punkts);
 - preču ievešanu neapliek ar PVN, ja tās paredzētas pārstrādei (likuma “Par pievienotās vērtības nodokli” 6.panta 2.punkts);
 - standarts PVN 18%.
- Valdības iniciatīva brīvostu²² (atbrīvošana no muitas nodokļiem, PVN un akcīzes nodokļiem) un speciālo ekonomisko zonu izveidošanā (80% ienākuma nodokļa atvieglojums un līdz 100% nekustamā īpašuma nodokļa atvieglojums) ar darbības beigu termiņu 2017.gadu.
- Tehnoloģisko parku veidošana.
- Ārvalstu kompānijas var piedalīties valstij piederošo uzņēmumu privatizācijā
- Ārvalstu juridiska vai fiziska persona var būt vienīgais Latvijā reģistrētā uzņēmuma dibinātājs.

4.1.2 Ārvalstu uzņēmumu uzrādītie veicinošie faktori²³:

- stratēģiskas nozīmes ģeopolitisks novietojums, kas nodrošina pieeju ES un NVS tirgiem un sniedz iespēju apgūt vēl nepiesātināto Baltijas reģiona tirgu;
- pieeja dabas resursiem;
- darbības pārvietošana, lai iegūtu izmaksu papildus efektivitāti;
- profesionāla un izglītota darba spēka pieejamība;
- vispārējā varas iestāžu un sabiedrības pozitīvā attieksme pret ārvalstu investīcijām.

4.1.3 Ārvalstu investīciju piesaistes ierobežojošie faktori

Pamatlikuma izmaiņas laikā skaidri norāda uz tendenci izslēgt jebkuras normas, kas varētu nodrošināt to, ka ārvalstu ieguldītāji ievēro vietējo iedzīvotāju intereses un vajadzības.

Ar 22.08.96.likumu “Par ārvalstu ieguldījumiem LR” (spēkā no 18.09.96.) ir izslēgts likuma pirmās redakcijas (1991.11.05) 6.panta 4.punkts, kas paredzēja LR interešu aizsardzību. Respektīvi, pieņemot lēmumu par šajā pantā minētajiem ārvalstu ieguldījumiem, jāņem vērā:

- 1) ieguldījuma ietekmi uz Latvijas Republikas ekonomiku, it īpaši attiecībā uz:
 - jaunu darba vietu radīšanu;

²² Pašreiz ir Rīgas un Ventspils brīvostas un Liepājas un Rēzeknes speciālās ekonomiskās zonas.

²³ Izmantotie avoti: 1998.gada OECD kompāniju aptaujas rezultāti, LAA

- vietējo izejmateriālu pārstrādāšanu un pakalpojumu izmantošanu,
- Latvijas Republikas ražošanas eksportu;
- 2) ieguldījumu ietekmi uz darba ražīguma celšanu, tehnoloģijas attīstību, produkcijas kvalitātes uzlabošanu un produkcijas sortimenta paplašināšanu Latvijā;
- 3) ieguldījumu ietekmi uz konkurenci attiecīgajā nozarē;
- 4) atsevišķu ārvalstu kapitāla iespējamo dominēšanu Latvijas Republikas ekonomikā;
- 5) ieguldījumu ietekmi uz Latvijas ražošanas konkurētspēju pasaules tirgū;
- 6) ieguldījumu ietekmi uz ekoloģisko situāciju.

Šobrīd, izskatot investora pieteikumu par atbalstāma investīciju projekta statusa iegūšanu, lai saņemtu 40 % atlaidi no ienākuma nodokļa (likuma "Par uzņēmumu ienākuma nodokli" 17. pants), ņem vērā līdzīgu informāciju *inter alia*:

- paredzamo ietekmi uz reģiona attīstību;
- projektā plānoto jaunradīto darba vietu skaitu;
- plānoto moderno tehnoloģiju izmantošanu un ieviešanu;
- projektā plānoto augsto tehnoloģiju produktu ražošanu un konkurētspējīgu eksportam piemērotu tehnoloģiju ieviešanu;
- plānoto saikni ar vietējiem uzņēmumiem (produkcijas un pakalpojumu patēriņa apjoms, sadarbība ar apakšuzņēmējiem);
- paredzamā ietekme uz vidi;
- plānotā vietējo resursu (piemēram, materiālo resursu, dabas resursu) izmantošana.

Kaut gan šis varētu būt veiksmīgs mudinājums korporatīvi atbildīgo investīciju piesaistīšanai uz šādu statusu var pretendēt tikai apjomīgi projekti (summa pārsniedz 10 miljonus latu). Jautājumus rada arī MK noteikumi Nr.410, kas paredz kārtību, kādā sagatavojami, iesniedzami un vērtējami iekšzemes uzņēmumu un nerezidentu pastāvīgo pārstāvniecību investīciju projektu pieteikumi atbalstāmā investīciju projekta statusa iegūšanai. Pamatojoties uz tiem, jebkura informācija par šo projektu ir ierobežotas pieejamības informācija, izvērtēšanas komisijā pārsvarā tiek pārstāvēts ekonomiskais sektors, kam varētu būt izšķiroša nozīme lēmumu pieņemšanā, un tās sēdes ir slēgtas.

Ar 22.08.96. likumu "Par ārvalstu ieguldījumiem Latvijā" ir izslēgts likuma pirmās redakcijas (1991.11.05) 3.pants, kas noteica, ka ārvalstu ieguldītāji nedrīkst iegūt kontroli pār uzņēmumiem, kuri veic uzņēmējdarbību:

- valsts aizsardzībā;
- narkotiku uzgatavošanā un realizēšanā;
- ieroču un sprāgstvielu uzgatavošanā un realizēšanā; vērtspapīru, naudaszīmju, monētu un pastmarku uzgatavošanā;
- masu informācijas līdzekļu jomā;
- valsts izglītības jomā;
- visu dabas atjaunojamo un neatjaunojamo resursu, arī kontinentālā šelfa resursu, ieguvē;
- zvejniecība iekšējās ūdenstilpnēs, kuras ir Latvijas Republikas jurisdikcijā;
- medību saimniecībā;
- ostu saimniecībā.

Ierobežojumi ir saglabājušies kokmateriālu izmantošanas, izložu un azartspēļu un elektronisko sabiedrības saziņas līdzekļu (radio, televīzija, kabeļtelevīzija, kabeļradio (radiotranslācija), satelītradio, satelīttelevīzija, datortelevisija, teleteksts, radio datu sistēma un citas apraides sistēmas) jomās:

- par meža izmantotājiem, kas nodarbojas ar kokmateriālu izmantošanu, nevar būt uzņēmējdarbības, kurās uzņēmējdarbību kontrolē ārvalstu ieguldītāji. Ārvalstu ieguldītāju kontrole pār uzņēmējdarbību šā likuma izpratnē ir ārvalstu balstīgo ieguldītāju tiesības, balsojot vai citādi noteikt uzņēmējdarbības veidu un virzienu (MK noteikumi nr.96, pieņemti 1996.gada 4.aprīlī);
- ārvalstu ieguldītāji nedrīkst iegūt kontroli pār uzņēmējdarbībām, kuras veic izložu un azartspēļu organizēšanu un uzturēšanu, tas ir, ārvalstu ieguldītāju daļu šo uzņēmējdarbību pamatkapitālā nedrīkst būt lielāka par 49%; (likuma "Par izlozēm un azartspēlēm" 2.pants, pieņemts 1994.gada 16.jūnijā);

- ārvalstu ieguldījumi uzņēmumos (uzņēmēj sabiedrībās), kas veic uzņēmējdarbību elektronisko sabiedrības saziņas līdzekļu jomā, nedrīkst pārsniegt 20%. (Radio un televīzijas likuma 3.panta 8.punkts, pieņemts 1995.gada 24.augustā).

Likums "Par ārvalstu ieguldījumiem Latvijas Republikā" vairs neparedz ierobežojumus attiecībā uz dabas resursu ieguvu un izmantošanu.

5 Secinājumi un rekomendācijas

- Valdības politikas mērķis ir liberalizēt investīciju klimatu un nodrošināt investīciju aizsardzību.
- Ir pieņemts pamatlikums par ārvalstu ieguldījumu iesaistīšanu Latvijā, un citi normatīvie akti, kas nosaka ieguldījumu piesaistes veicinošās normas.
- Ir dibināta bezpeļņas akciju sabiedrība, kuras mērķis ir veicināt ārvalstu tiešo investīciju piesaisti un tiesības iesniegt priekšlikumus likumdošanas izmaiņām.
- Darbojas ārvalstu investoru lobiju grupa, kuras ieteikumu rezultātā valdība izstrādā un ievieš Pasākumu plānu uzņēmējdarbības vides uzlabošanai.
- Jautājumu par korporatīvo atbildību un videi draudzīgu uzņēmējdarbību kā normu sāk apspriest ārpus politiskās/ekonomiskās elites, par ko liecina retas publikācijas presē.
- Pastāv labās iniciatīvas, piemēram, uzņēmumu apmācība ISO 14001 ieviešanā.

Problēmas

- Liberalizācijas rezultātā no ārvalstu investīciju regulējošā pamatlikuma tika izslēgtas svarīgas normas, kas paredzēja
 - ierobežojumus ārvalstu ieguldījumiem tādās jomās kā masu informācijas līdzekļi, dabas atjaunojamie un neatjaunojamie resursi, kontinentālā šelfa resursu ieguvē, zvejniecība iekšējās ūdenstilpnēs, medību saimniecībā un ostu saimniecībā,
 - kā arī LR interešu aizsardzību, ņemot vērā ieguldījumu ietekmi uz jaunu darba vietu radīšanu, vietējo izejmateriālu pārstrādāšanu un pakalpojumu izmantošanu, LR ražojuma eksportu, darba ražīguma celšanu, tehnoloģijas attīstību, produkcijas kvalitātes uzlabošanu un sortimenta paplašināšanu LR, konkurenci attiecīgajā nozarē, atsevišķu ārvalstu kapitāla dominēšanu LR ekonomikā, uz Latvijas ražojumu konkurētspēju pasaules tirgū un uz ekoloģisko situāciju.

Kaut gan šīs normas šaurākā izpratnē (ārvalstu ieguldītāji nedrīkst iegūt kontroli uzņēmēj sabiedrībās, kas veic uzņēmējdarbību elektronisko sabiedrības saziņas līdzekļu jomā, kokmateriālu izmantošanu un izložu un azartspēļu organizēšanu un uzturēšanu) ir iekļautas citos likumos, netiek visaptveroši veicināta tādu uzņēmumu dibināšana un darbība, kuri piekopi ilgtspējīgas attīstības politiku.

- Maksas pieeja LR reģistrēto uzņēmumu datu bāzēm neveicina sabiedrības informētību. Tādēļ jautājumos par ārvalstu investoru ieguldījumiem daļā mazturīgās sabiedrības nevar tikt īstenots lēmumu pieņemšanas zemākajā iespējamajā līmenī (subsidiaritātes princips) princips.
- Pretrunas politiskajos dokumentos, kas izraisa jautājumus:
 - Vai ilgtspējīgā ekonomiskā izaugsme nozīmē kvantitātes vai kvalitātes pieaugumu?
 - Vai ilgtspējīgas attīstības pieminēšana stratēģiju priekšvārdos nozīmē, ka viss pārējais tiek balstīts tikai uz ekonomisko izaugsmi?

Ieteikumi

1. Veicināt atklātu un godīgu politiku, saskaņojot elites intereses un vajadzības ar sabiedrības interesēm un vajadzībām.
2. *Kompāniju ilgtspējīga darbība.* Parakstīt OECD Deklarāciju par starptautiskajām investīcijām un multinacionālajiem uzņēmumiem un iekļaut principus, kas paredz sociāli atbildīgu un videi draudzīgu kompāniju darbību attiecīgajos normatīvajos aktos²⁴.

²⁴ OECD Guidelines for Multinational Enterprises, 2000. - <http://www.oecd.org/daf>.

3. *Kompāniju ziņošana par savas darbības ilgtspējību.* Padarīt saistošus 2000. gadā klajā nākušos starptautiskos principus "Ilgspējības ziņojuma vadlīnijas"²⁵.
4. *Atbildīgu kompāniju investīciju piesaiste.* Veicināt atbildīgu uzņēmējdarbību ar atlaižu un paredzēto priekšrocību (nodokļi, valsts pasūtījums) palīdzību. Paredzēt ētisko investīciju un korporatīvi atbildīgo uzņēmumu investīciju piesaisti.
5. *Investīciju ieguldīšana ilgtspējīgos projektos.* Investīcijas no autostāvvietu, izklaides sporta un lielveikalu būves Rīgas centrā jāpārorientē uz investīcijām sabiedriskajā transportā un tā attīstībā²⁶.
6. *Finansu tirgus stabilitātes nodrošināšana.* Izpētīt valūtas operāciju nodokļa jeb pazīstamāka kā Džeimsa Tobina nodokļa ieviešanas iespējas Latvijā. Nodoklis (teorijā 0,5% no darījuma summas) tiktu piemērots jebkuram darījumam ar valūtām tādā apmērā, lai netraucētu ar tirdzniecību saistītiem pārskaitījumiem vai kapitālieguldījumiem, taču būtu pietiekami liels, lai nepieļautu spekulatīvu finansu plūsmu²⁷.

1. pielikums. Lielākie ārvalstu investīciju apjomi un investori Latvijā²⁸.

Valsts	Ieguldījumi ²⁹	Investori ³⁰
1. ASV	138,422,85 8.26	K-one Inc., K-two Inc., Itera International Energy L.l.c., Pbr Hotel Ltd., Aquachart Inc., Orbitex Forwarding, Gb Baltics Llc., Mcdonald's Restaurant Operations Inc., International Finance Corporation, Woodison Trading Llc., Triumph Enterprises Inc., Baltic Fund 1, L.p., Griffin Trade Llc, Norbiton Assets Inc., Inex Infotrade Inc., System Experts Llc, Knightsford Corporation Llc, Rowel Agency Llc, Euronordic Brokers Ltd, Cme International, Inc., B.t. Capital Ltd, Vancouver Insurance L.l.c., Non-ferrous Castings L.l.c., Wagner Star International, L.l.c., Oregon City United Llc., Latvian Gateway Corp., Procter & Gamble Eastern Europe, Inc., Cresta Finance Llc., Trimont Ventures Corp., Visarine Investments L.l.c. Lort Finance Llc., Ht Trading Inc., Balant Trade Corporation, Agromax, Trell Llc, Elegant Express , Inc., Centroform Inc., Saratoga Commercial Llc, Multitrade Financial Group Llc., Lasania Capital Llc, Inter Expert L.l.c, Incom L.l.c, Lion Heart L.l.c., Financial Consulting Group L.l.c., Tasko Enterprise L.l.c., Business Capital International Llc., Erkort Ltd., Techno Export/import L.l.c., Seatech Technologies Co.ltd.
2. Dānija	122,464,04 7.80	Tilts Communications A/s, Pindstrup Moseburg A/s, Hydro Texaco A/s, Latvian Investment Group Aps, Investerinsfoded For Oslandene, Thorhild Kristensen Properties A/s, Baltic Partner, The Danish Investment Fund for Central & Eastern E, Nordea Finance Finland Ltd., Sampo Enterprise Insurance Company Limited, House of Prince, Abl Holding, Colas Danmark As,
3. Zviedrija	111,334,00 3.29	Tele 2 Aktiebolag, Telia Aktiebolag, Scandinavian Airlines System Denmark-Norway-Sweden, Baltic Beverages Holding Ab, Aga Ab, Skanska International Holding Ab, Hebeda Tra Ab, Swedfund International Ab, Volvo Truck Corporation, Modo Paper East Ab, Boksa Invest Ab, Skanska Central Europe Ab, Korsnas Aktiebolag, K.g.f. Konfektion Aktiebolag, Swedgiro Ab, Pattyranie & Co Ab, Ica Baltic

²⁵ Global Reporting Initiative, Sustainability Reporting Guidelines on Economic, Environmental and Social Performance, June 2000. - <http://www.globalreporting.org>.

²⁶ Sabiedriskās Politikas Institūts, Atstāsim Rīgu saviem bērniem! Sabiedrības iesaistīšana Rīgas vēsturiskā centra nākotnes attīstības vīzijas veidošanā. Aivita Putniņa, Guntra Aistara, 2001.g

²⁷ James Tobin A Proposal for Monetary Reform, the Eastern Economic Journal, 4, 1978

²⁸ Lursoft statistika. - <http://www.lursoft.com>.

²⁹ Informācija apkopota par tiešajām investīcijām Latvijā reģistrētu uzņēmumu reģistrētajā statūtkapitālā līdz 2002.gada 25.jūnijam.

³⁰ Reģistrētie ārvalstu investori Latvijas uzņēmumu reģistrētajos statūtkapitālos, kas investējuši vismaz 0.5 milj. latu. Informācija līdz 2002.gada 25.jūnijam.

		Aktiebolag, Ncc Ab, East Imwest F.Bergman Ab, Stocholm School of Economics, Bt Industries Ab.
4. Vācija	98,868,122.26	Gebr. Knauf Verwaltungsgesellschaft, Norddeutsche Landesbank Girozentrale, Vereins- Und Westbank A.g., Glasseiden Oschatz Gmbh., Ruhrgas Ag, Readymix Ag, Preussenelektra Ag, Koelnische Rueckversicherungs-gesellschaft, Ergo Europa Beteiligungsgesellschaft, Sia Handels Gmbh, Zus Rohstoffe Trading Gbmh, Danzer Furnierwerke Gmbh & Co Kg, Ergo Europa Beteiligungsgeselleschaft Ag, Readymix Beton Aktiengesellschaft, Drig Auslandsinvestions-gmbh, Paulman Licht Gmbh, Baltika Holzindustrie Gmbh, Buchel & Co, F.w. Langguth Erben Gmbh & Co.Kg, Impex Beteiligung Gmbh, Verlag Heinz Heinse Gmbh & Co.Kg
5. Krievija	73,345,271.58	Transņefteprodukt Ao, Gazprom, Mosbiznesbank, Njuvent Ooo, Gosudarstvennij Komitet Rossijskoj Federaciji Po U, Kuzņeckije Ferrosplavi Oao, Balt-market International
6. Norvēģija	61,832,300.00	Linstow Senterutvikling As, Statoil Asa, Linstow International As, Varner Tekstil As, Linstow Asa, Investa A/s, Narvesen International As, Findexa Holding As
7. Somija	59,193,476.37	Fortum Oil and Gas Oy, Nordea Bank Finland Plc, Kesko Oyj, Thomesto Oy, Oy Rudus Ab, Abb East Ventures Oy, Ab Chips Oy Ltd., Rautakirja Oyj, Sampo Plc, Kesko Food Ltd, Suomi Mutual Life Assurance Co, Skanska Oy, Vaasan Leipomot Oy, Tamro Medlab Oy, Melia Oy, Oriola Oy, Cultor Ltd., Tikkurila Paints Oy, Stora Enso Packaging Oy, Gnt Baltic Holding Oy, Kemira Agro Oy, Vaasan & vasaan Oy, Suomen Rehu Oy
8. Igaunija	56,749,018.57	Hansapank As, Rakvere Lihakombinaat As, Neotrust, Talinvest Ltd., Eesti Buss, Hipo, Beta Sustems, Elme Messer Gaas, Microlink, As Magnum Medical, Pepsico Estonia Ltd., Famar-desi, Pro Kapital, E.I.I. Kinnisvara As.
9. Lielbritānija	44,138,639.01	Shell Overseas Holdings Limited, Reportapex Limited, Bsw Europe Limited, Sappo Company Ltd, European Bank of Reconstruction and Development, Overseas Credit Management Limited, Ed & F Man Sugar Ltd., Camberly Commerce Limited, Ballantine Investments Limited, Danton Eximtrans Limited, Electrotech (europe) Limited, london (uk) Limited, ollis International Ltd.
10. Nīderlande	37,506,197.11	Finhold Limited, Geit Bv, Belegginmaatschappij Geit B.v., Bombadil Holding B.v., Hydro Central Europe B.v., Bpb Gypsum Bv, Marga B.v., Cc Beverages Holdings Ii B.v., Koninklijke Philips Electronics N.v., Lukoil Chemical B.v., Edon International B.v., Talfin Amsterdam Holding, Kpmg International Investments B.v., Oriflame Eastern Europe B.v., Lantzov Holding B.v., Swedwood Holding B.v.

Vides politikas integrācija sektoros

Vides aizsardzības prasību integrēšana visās lēmumu pieņemšanas procedūrās ir priekšnoteikums ilgtspējīgai attīstībai, un tas faktiski nozīmē rīcības modeļu maiņu visos politiku sektoros. 1992.g. pieņemtajā Rio deklarācijā minēti vairāki principi, kas norāda uz nepieciešamību integrēt vides aizsardzības prasības pārējos sektoros, lai sasniegtu ilgtspējīgu attīstību.

Rio deklarācija nosaka, ka, lai sasniegtu ilgtspējīgu attīstību, vides aizsardzībai ir jāklūst par attīstības procesa integrētu daļu un to nevar apskatīt izolēti.

Būtiska ir arī vides izmaksu internalizācija, uzsverot nepieciešamību iekļaut vides izmaksas ekonomiskajos instrumentos.

Nacionālām varas institūcijām ir jācenšas veicināt vides izmaksu internalizācija un tādu ekonomisko instrumentu lietošana, kas balstīti uz pieeju, ka piesārņotājam ir jāuzņemas piesārņojuma izmaksas, ievērojot sabiedrības intereses un nedeformējot starptautisko tirdzniecību un investīcijas.

Laiks pēc Rio Latvijā lielā mērā sakrita ar valsts pārēju uz tirgus ekonomikas saimniekošanas principiem un integrācijas ES uzsākšanu, un Latvija pievienojās vairākām starptautiski nozīmīgiem līgumiem un konvencijām. Tā Latvijas parlaments 2002.g. ratificēja Kioto protokolu. Tomēr ņemot vērā, ka Latvijas rūpnieciskās ražošanas un līdz ar to arī izmešu apjomi ekonomiskās transformācijas rezultātā salīdzinājumā ar 1990.g. ir ievērojami samazinājušies, tad Kioto protokola prasību izpilde neveicinās ne siltumnīcas efektu izraisošo gāzu izmešu samazināšanos, ne vides politikas integrāciju sektoros.

Latvijas gadījumā kopš 1992.g. ir tikuši pieņemti daudzi likumdošanas akti, kas vērsti uz vides un dabas aizsardzību, kā arī norāda uz nepieciešamību integrēt vides aizsardzības aspektus nozaru politikās.

1995.g. tika apstiprināts Vides politikas plāns Latvijai. Kā viens no galvenajiem vides aizsardzības politikas mērķiem ir izvirzīts **vides aizsardzības politiku integrācijas visās dzīves sfēras**, tādējādi radot pamatu sabiedrības un valsts ilgtspējīgai attīstībai. Politikas plāns atbilst globālās vides politikas principiem un ir pamats vides aizsardzības politikas tālākai attīstībai Latvijā. Vides aizsardzības politikas ieviešanu nodrošina pieņemtā Vides aizsardzības **rīcības programma**.

Tomēr pagaidām progress vides politikas integrācijā ir neliels, un vides aizsardzības pasākumi lielākoties tiek īstenoti, nosakot normatīvus un izstrādājot kritērijus, kas nosaka maksimāli pieļaujamo slodzi uz apkārtējo vidi, nosakot piesārņojošo vielu izplūdes apjomu un koncentrāciju tajā.

Būtiska ietekme vides politikas integrācijas veicināšanā ir integrācijas procesam Eiropas Savienībā. Šai kontekstā nozīmīgi ir tādi dokumenti kā Pievienošanās Partnerība, kurā norādīti Latvijas izpildāmie mērķi īsā un vidējā termiņā pievienošanās ES kontekstā. Kā pozitīvs jāatzīmē fakts, ka Pievienošanās Partnerībā sadaļā pie vides aizsardzības norādīts, ka jau vidējā termiņā Latvijā ir jāuzsāk integrēt vides politiku sektoru politikās. Lai gan kā termiņš, kad būtu jāuzsāk darbs pie vides politikas integrācijas ir minēts 2001.g., diemžēl procesam nav piešķirta politiskā prioritāte.

Līdz šim nav tikusi izstrādāta nacionālā ilgtspējīgas attīstības stratēģija, un prasība integrēt vides aizsardzības aspektus sektoros pagaidām īpaši neiziet ārpus nacionālās vides aizsardzības likumdošanas. Valdību deklarācijās vides aizsardzības jautājumi netiek ierindoti pie galvenajām prioritātēm, tādēļ būtisks progress vides politikas integrēšanā. Kā ES kandidātvalsts Latvija ir apņēmusies ievērot ES Sestās Vides Rīcības programmas principus, kurā arī vides politikas integrācija minēta kā viena no prioritātēm. Šajā kontekstā Latviju ietekmē arī Eiropas Savienībā uzsāktais Kārdifas process, kura mērķis ir panākt vides politikas integrāciju visos tautsaimniecības sektoros.

Šajā nodaļā apskatīti daži no tiem tautsaimniecības sektoriem, kas tradicionāli rada vislielāko slodzi videi. Analīze par to, kāds ir bijis progress vides politikas prasību integrācijā šo sektoru regulējošās politikās un to ieviešanas programmās, ļauj izdarīt visaptverošus secinājumus par vides prasību integrēšanu Latvijā kopumā. Analīzē atspoguļota sektoru attīstība periodā no 1992.g.,

apskatīti vides politikas aspekti, mērķi un integrācijas procesa ES ietekme. Tāpat ir apskatīti ekonomiskie instrumenti, kas varētu veicināt vides aspektu integrāciju sektorā.

1 ENERĢĒTIKA

Salīdzinājumā ar 1990.g. Latvijā ir ievērojami samazinājušās siltumnīcas efekta gāzu emisijas, kas noticis gan pateicoties ievērojamam elektroenerģijas patēriņa samazinājumam, gan pieaugušā lētā elektroenerģijas importa dēļ. Pozitīvi, ka elektroenerģijas pieauguma tempi atpaliek no IKP pieauguma. Turklāt ir būtiski samazināti zudumi elektrostaciju transformatoros, pārvades un sadales tīklos.

Attiecībā uz atjaunojamo energoresursu izmantošanu Latvijā **ir potenciāls enerģijas ieguvei no reģeneratīviem energoresursiem**, sevišķi koksnes, kūdras un vēja, kuri elektrības ražošanā pagaidām ir izmantoti nelielā apmērā. Pašlaik elektrības ražošanā vietējie izmantotie resursi veido apmēram pusi (saražo Latvijas HES un TEC), no kuras lielāko daļu veido hidroresursi, bet frēzkūdra un vēja enerģija veido pavisam niecīgu daļu. Sabiedrisko pakalpojumu saistību ietvaros VAS "Latvenergo" iepērk **0,5% reģeneratīvās elektrības** kopējā bilancē. Savukārt siltumenerģijas ražošanā galvenokārt izmanto importēto kurināmo – mazutu un dabas gāzi.

Ievērojot Latvijas integrāciju ES un pasaules ekonomikā kopumā, arī Latvija starptautisko saistību ietekmē ir pakļauta aizvien pieaugošajām vides aizsardzības un drošības prasībām enerģētikas sektorā, kas ir attiecināms arī uz vides aizsardzības aspektu integrēšanas jautājumu. Prasību ievērošana ir saistīta arī ar elektroenerģijas ražošanas apjoma samazināšanos.

Latvija parakstīja *Enerģētikas hartas nolīgumu* 1994.g., un tas tika pieņemts ar likumu 1995.g., kļūstot par vienu no būtiskākajiem dokumentiem, kas reglamentē ekonomiskās aktivitātes enerģētikas sektorā. Saskaņā ar šo Līgumu Latvijai kā viena no trim prasībām ir jānodrošina pasākumu, kas vērsti uz vides aizsardzības pasākumu ar enerģētiku saistītās jomās īstenošanu.

Latvijas valdības 1996.g. izstrādātā *Enerģētikas politika* noteica nepieciešamību pakāpeniski samazināt vides piesārņojumu, ievērojot enerģētikas pakalpojumu ekonomiskās iespējas, tādējādi atzīstot to par vienu no šīs Politikas stratēģiskajiem virzieniem. *Latvijas Nacionālā Enerģētikas Programma* (Programma) tika izstrādāta 1996. – 1997.g., un tā tika apstiprināta Ministru kabinetā 1997.g. Ietvertie pasākumi paredz Latvijas stabilu nodrošināšanu ar energoresursiem nepieciešamā apjomā un kvalitātē ar iespējami zemākām izmaksām un **mazāku iespaidu uz apkārtējo vidi**, vienlaicīgi samazinot neefektīvu energoresursu izmantošanu un primāro energoresursu īpatsvaru valsts importā. Definējot aktivitāšu kopumu enerģijas piegādes drošuma un kvalitātes sasniegšanai, Programmā uzsvērtā arī nepieciešamība nodrošināt sektora pēc iespējas mazāku ietekmi uz apkārtējo vidi. Programma izstrādāta 15 gadiem un tā jāatjauno ik pēc 5 gadiem, taču tās īstenošana ir apstājusies nepietiekamā finansējuma dēļ.

2001.g. Ministru kabinets akceptēja *Enerģētikas politiku elektroenerģijas sektorā*. Šajā politikas dokumentā minēts, ka enerģētikas politikas elektroenerģijas sektorā galvenais mērķis ir veicināt enerģētikas nozares attīstību atbilstoši tautsaimniecības sabalansētai un *ilgtspējīgai izaugsmei*, tomēr šeit nav sniegti paskaidrojumi par to, kas šajā gadījumā tiek izprasts ar ilgtspējīgu izaugsmi. Kopumā tirgus spēki tiek uzskatīti par optimāliem elektroenerģijas tirgus regulētājiem. Tomēr visai lielas neskaidrības rada minētie Politikas instrumenti, kur minēts, ka nepieciešama vides aizsardzības un enerģijas ieguves, transportēšanas un izlietošanas izmaksu savstarpēja saskaņošana. Tālāk tekstā gan minēts, ka Ekonomikas ministrijai, kuras pārziņā ir enerģētikas sektors, kopā ar Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministriju katru gadu jāizstrādā izvērtējums primārās enerģijas patēriņa bilances struktūras ietekmei uz valsts ekonomisko, vides un sociālo situāciju. Pozitīvi, ka sektora politikā minēta nepieciešamība veicināt reģeneratīvo un vietējo energoresursu izmantošanu, kaut gan nedrīkst tikt pieļauti ekonomiski pārspilējumi. Politikā iestrādāta prasība noteikt reģeneratīvās ("zaļās") enerģijas komponenti visu Latvijas elektrības patērētāju kopējā energoresursu bilancē, lai sociāli, ekonomiski un tehniski sabalansētu un veicinātu reģeneratīvo resursu izmantošanu.

Enerģētikas nozari kopumā būtiski ietekmē normatīvo aktu saskaņošana ar ES prasībām. 1998.g. pieņemtais *Enerģētikas likums* ietver ES direktīvu prasības, kas attiecināmas uz enerģētikas

sektoru. Lai gan viens no nosacījumiem ir energoefektivitātes nodrošināšana, tomēr praksē lielāka uzmanība pievērsta sektora liberalizācijai.

Nozares attīstības plānos nav iestrādāti konkrēti mērķi, uz kādu energoresursu izmantošanu būtu vairāk jātiecas.

Lai veicinātu mazo HES attīstību un elektroenerģijas ražošanu no atjaunojamiem energoresursiem, *Enerģētikas likumā* tika iestrādāta norma un noteikts dubultais iepirkuma tarifs pāri palikušajai elektroenerģijai no mazām HES. Tomēr praksē atklājās pretruna, ka dubultais tarifs un mazo HES attīstība nereti ir pretrunā ar bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu. Šis piemērs stiprina pārlicību, ka visiem lēmumiem pirms to pieņemšanas ir jātiek kompleksi izvērtēti, lai izvēlētos videi optimālu risinājumu.

Otrs būtisks ekonomiskais instruments ir akcīzes nodoklis naftas produktiem. Šis instruments, lai gan pašlaik vēl nepilnīgi izmantots vides aizsardzības interesēs ir iedarbīgs, jo Latvijā naftas produktu (piem., mazuts) izmantošana kurināmajā ir samērā plaši izplatīta.

Secinājumi un rekomendācijas

SECINĀJUMI:

Pateicoties tirgus mehānismam enerģētikas sektorā deviņdesmitajos gados ir veikti daudzi uz energoefektivitātes nodrošināšanu vērsti pasākumi. Kopumā enerģētikas sektorā liels uzsvars likts uz ekonomisko instrumentu lomu sektora attīstībā, kaut gan tas ne vienmēr ir pietiekami pietiekama vides aizsardzības līmeņa nodrošināšanai. Lai gan prasībās pēc ilgtspējīgas attīstības veicināšanas un sektora ietekmes uz vidi mazināšanas ir iestrādātas lielākajā daļā politikas dokumentu, tomēr praksē nozīme tam ir neliela, jo daudzas programmas un iniciatīvas finansējuma trūkuma dēļ netiek realizētas.

IETEIKUMI:

Stratēģiskajos sektora attīstības dokumentos jādefinē mērķi kā vidējā un ilgā termiņā tiks nodrošināta atjaunojamo enerģijas resursu īpatsvara palielināšana kopējā enerģijas patēriņa bilancē. Esošajos politikas dokumentos būtu jāprecizē jēdzienu “ietekmes uz vidi mazināšana” nozīme.

2 TRANSPORTS

Transporta sektors ir galvenā sektoru politika, kurā nepieciešami uzlabojumi, jo transporta sektors ietekmē gan dabisko vidi, gan cilvēku veselību.

Transporta nozare veido būtisku Latvijas iekšzemes kopprodukta daļu (15-16%), pie tam šīs nozares apjomam ir tendence ik gadus palielināties. Īpaša loma ir tranzīta sektoram, jo lielākā daļa kravu pārvadājumu ir tranzīta un starptautiskie pārvadājumi – **tranzīta pārvadājumu veicināšanu** valdība ir atzinusi par vienu no attīstības prioritātēm. Pašreiz Latvijā transporta infrastruktūra ir lielāka, kā nepieciešama vietējām vajadzībām un apkalpo galvenokārt austrumu – rietumu tranzīta pārvadājumus. Latvijai ir salīdzinoši labi attīstīts transporta tīkls: trīs galvenās ostas, plašs dzelzceļa un autoceļu tīkls, jēlnaftas un naftas produktu cauruļvadi un starptautiskā lidosta. Tas nosaka Latvijas transporta un tranzīta politiku.

Latvijā līdzīgi kā citās ES un CAE valstīs lielākā daļa kravu un pasažieru pārvadājumu notiek ar autotransportu. Pārvadāto kravu apgrozījums tonnkilometros gadu no gada pieaug vidēji par 14-17%, pie tam pieaugums ir lielāks starptautiskajiem pārvadājumiem. Kravu apgrozībā starptautiskās satiksmes īpatsvars dzelzceļa pārvadājumiem ir gandrīz 80%, savukārt autoceļu pārvadājumos ap 60% apkalpo tranzīta plūsmas. Pasažieru pārvadājumi notiek galvenokārt iekšzemē. Kopš 90.to gadu sākuma pastāvīgi samazinājās arī pārvadāto pasažieru skaits, un tikai 2001.g. bija novērojams neliels palielinājums (1-2%). Problēmas rada nerentablie pasažieru pārvadājumi.

Ostu saimniecībai ir liels īpatsvars kopējā transporta sektorā. Lielākās ostas (Ventspilī, Rīgā, Liepājā) nodarbojas galvenokārt ar tranzītkravu pārkraušanu, no kurām vairāk kā puse kravu struktūrā ir nafta un naftas produkti, bet minerālmēsli un kokmateriāli kopā sastāda vairāk kā desmitdaļu no kopējā ostu apgrozījuma.

Attiecībā uz dzelzceļa pārvadājumiem pēdējos gados (2000.-2001.g.) ir novērojams kravu pārvadājumu pieaugums pēc samazinājuma (1998.-1999.g.). Kravu pārvadājumi palielinājušies tranzīta kravu pieauguma rezultātā (kopumā tranzīts veido 4/5 no pārvadātām kravām). Iekšzemes pārvadājumi deviņdesmitajos gados pastāvīgi samazinājās, tai pat laikā pārvadājumu plūsmas uz galvenajiem ceļiem pieaug par 3%-5% gadā. Salīdzinoši īso transporta attālumu dēļ (maksimums – 300 km), vietējo kravu pārvadājumos dominē autoceļu pārvadājumi. Dzelzceļa pārvadājumi sastāda tikai 6%.

No otras puses deviņdesmitajos gados Latvijā ievērojami pieauga privāto automašīnu skaits – salīdzinājumā ar 1992.g. palielinājums pārsniedz 3 reizes. Vēl jāatzīmē, ka ceļu satiksmes negadījumu skaits uz valsts ceļiem ir diezgan augsts salīdzinot ar ES valstīm un salīdzinājumā ar 1995.gadu palielinājies par 12%.

Lai gan neviens motorizēts transporta veids nav videi draudzīgs, tomēr daži transporta veidi atstāj mazāku ietekmi uz vidi, tādēļ ar valsts politiku būtu jāveicina šo transporta veidu attīstību un paplašināšanos.

1995. gadā tikai apstiprināta *Transporta attīstības nacionālo programma* laika periodam no 1996.g. līdz 2010.g. Bez tam 1999.g. tika sagatavota pārstrādāta programma **videjam termiņam** periodā no 2000.g. līdz 2006.g. Ilgtermiņa programmas mērķis ir plānveidīgi uzturēt un attīstīt ilgtspējīgu, efektīvu, integrētu, sabalansētu un multimodālu valsts transporta sistēmu. Mērķa sasniegšanai ir minēti vairāki stratēģiskie uzdevumi – uzturēt un attīstīt transporta infrastruktūru, atbalstīt un veicināt visu transporta veidu attīstību kravu un pasažieru pārvadāšanai, veidot efektīvu pasažieru un kravu pārvadājuma sistēmu, attīstīt starptautiskos pārvadājumus, veicināt transporta koridoru darbību, integrēties Eiropas transporta sistēmā, uzlabot un uzturēt augstu satiksmes drošības līmeni, izveidot ar ES prasībām harmonizētu transporta likumdošanas sistēmu un pilnveidot institucionālo noteikumu sistēmu. Kā viena no programmas apakšprogrammām ir izdalīta “Videi draudzīgas transporta sistēmas izveidošana”, kura nosaka nepieciešamību veidot tādu transporta sistēmu, kur transporta pieejamība ekonomiskajai un sociālajai attīstībai būtu sabalansēta ar vides iespējām. Lielāks uzsvars gan likts uz transporta infrastruktūras veidošanu un sakārtošanu. Vidēja laika posma stratēģijas infrastruktūras attīstības mērķi ir saistīti ar jau uzsāktajām strukturālajām izmaiņām, kas ir vērstas uz Latvijas turpmāku integrāciju Eiropas transporta sistēmā.

No minētajiem pasākumiem redzams, ka transporta attīstības pasākumi galvenokārt saistīti tieši ar transporta infrastruktūras attīstību. Neskatoties uz to, ka programmas viens no mērķiem ir ilgtspējīga transporta sistēma, tomēr pie stratēģiskajiem uzdevumiem nav minēti vides aizsardzības aspekti.

Vēl pie būtiskākiem normatīviem aktiem jāmin 1998.g. pieņemtais *Dzelzceļa likums*. 2001.g. spēkā stājās *Dzelzceļa pārvadājuma likums*.

Nevienā no plānošanas dokumentiem nav minēta nepieciešamību veikt t.s. ārējo izmaksu internalizāciju t.i. maksā par transporta līdzekļu, autoceļu vai dzelzceļu izmantošanu integrēt maksu par videi nodarīto kaitējumu. Pašreizējā cenu sistēmā nebūt neatspoguļo stratēģiskos mērķus videi draudzīgas transporta sistēmas attīstībai.

Jāatzīmē, ka Baltijas jūras valsētus reģionālās sadarbības un Baltic Agenda 21 ietvaros Latvija ir uzņēmusies iniciatīvu izstrādāt ilgtspējīgas transporta attīstības programmu reģionam.

Paaugstināts trokšņu līmenis ir viena no šī sektora radītajām problēmām, taču pagaidām tā netiek efektīvai risināta. Īpaši paaugstināts trokšņu līmenis ir galvaspilsētā Rīgā, kur vērojams vislielākais transportlīdzekļu blīvums.

ES paplašināšanās kontekstā transporta sektorā nozīmīgs ir ISPA fonda finansējums. Šai kontekstā būtiskākais dokuments ir ISPA stratēģija transporta sektorā. Lai gan tas nacionālā mērogā neveido lielāko finansējuma daļu sektoram, tomēr šo projektus īstenošanai ir politiskā prioritāte un līdzfinansējuma nepieciešamība ietekmē arī valsts un pašvaldību budžetus. Bez tam saskaņā ar

ISPA stratēģiju transporta sektoram šim finansējumam ir jātiek novirzītam tikai Eiropas nozīmes satiksmes tīklu uzturēšanai, kas iekļauti TINA tīklā. Lai gan kā viens no ISPA mērķiem ir norādīta ilgtspējīgas mobilitātes veicināšana, tomēr realitāte ir tāda, ka finansēti tiek tikai Eiropas nozīmes ceļu uzlabošanas un būvniecības projekti, kas iekļauti TINA (*Transport Infrastructure Needs Assessment – Transporta infrastruktūras vajadzību apzināšana*) ceļu tīklā vai ir ar šo tīklu savienoti. Tas, pirmkārt, veicina tranzītplūsmas pa autoceļiem palielināšanos, radot papildus slodzi uz apkārtējo vidi, un otrkārt, samazinās finansējums reģionālās nozīmes ceļu uzturēšanai, radot drošības riskus. Arī iepriekš lielākā daļa finansējuma ir tikusi novirzīta tikai galveno autoceļu attīstībai, pamatā ViaBaltica.

Tomēr kā pozitīvs fakts jāatzīmē, ka starp mērķiem atrodami arī dzelzceļa un kombinētā transporta ilgtermiņa attīstības un savstarpējo saderību un savienojamību starp transporta veidiem veicināšanu kā ISPA prioritātes.

Kopumā transporta sektoru reglamentējošā likumdošanā ir iestrādāti konkurences politikas un t.s. liberalizētā tirgus principi. Tomēr pozitīvi, ka tiek pielietotas dotācijas pasažieru regulāros pārvadājumos ar autobusiem lauku apvidos, kur pasažieru plūsma ir neliela. Dotācijām izmanto Valsts autoceļu fonda līdzekļus. Nepietiekamā finansējuma dēļ stāvoklis uz sekundārās nozīmes ceļiem un tiltiem pēc *Latvijas Ceļinieku asociācijas* 2001.g. veiktā vērtējuma ir kritisks, kas lielā mērā apdraud satiksmes drošību.

Līdzīgi tiek dotēti nerentablie maršruti pasažieru pārvadāšanai pa dzelzceļu, tomēr nereti finansējums dotācijām nav pietiekams. Vidējā termiņa *Transporta attīstības programmā* gan norādīts, ka dzelzceļa transportā pasažieru pārvadājumu subsidēšana no kravu pārvadājumos iegūtajiem līdzekļiem jāpārtrauc, pilnībā pārejot uz sabiedrisko pakalpojumu līgumiem starp valsti/pašvaldībām un transporta pakalpojumu sniedzējiem. Tāpat minētajā programmā uzsvērts, ka lai izvairītos no turpmākas autoceļu tīkla stāvokļa pasliktināšanās, jāpielieto princips "lietotājs maksā". Savukārt kā viens no programmas mērķiem min dzelzceļa transporta pakalpojumu tirgu pilnīga liberalizācija. Pie pašreizējās cenu politikas transporta sektorā un Latvijā ieviestās izpratnes par liberalizāciju, ir skaidrs, ka šajā gadījumā cenu veidošanā netiks pieskaitītas t.s. ārējās izmaksas t.i., videi un cilvēka veselībai nodarītais kaitējums.

Tā kā transporta sektorā degvielas veidā tiek patērēti neatjaunojamies dabas resursi un tieši šis sektors rada vislielākos CO₂ izmešu atmosfērā Eiropas valstīs, tad degvielas cenu politika ir sfēra, kurai kā ekonomiskajam instrumentam ir jāpievērš pastiprināta uzmanība.

1999.g. tika veiktas izmaiņas likumā *Par akcīzes nodokli*, paredzot, ka transportlīdzekļiem, kas tiek ievesti Latvijā, tiek piemērotas dažādas akcīzes nodokļa likmes atkarība no to vecuma, proti, vecākām automašīnām tikai piemērota augstāka nodokļa likme. Šādas sistēma tika veidota, lai kavētu vecu automašīnu ieviešanu Latvijā, savukārt veicinātu Latvijas iedzīvotājus iegādāties jaunākas automašīnas ar mazāk jaudīgiem dzinējiem, kuru radītas izplūdes gāzes ir videi mazāk kaitīgas. Tomēr praksē šāds ekonomiskais stimulē nedarbojās – iedzīvotāji savas iegādātās automašīnas pierēģistrēja kaimiņvalstī Lietuvā, tādējādi panākot pilnīgi pretēju efektu sākotnēji iecerētajam.

Secinājumi un rekomendācijas

SECINĀJUMI:

Deviņdesmito gadu sākumā, mainot saimniecisko sistēmu, Latvijai bija unikāla iespēja uzsākt videi draudzīgas transporta politikas veidošanu, tomēr ekonomiskā transformācija diemžēl notika paralēli ar valsts politikas trūkumu šajā sektorā. Integrācijas process ES un šim procesam piesaistītā finansiālā shēma ved pie Rietumeiropas modeļa un slodzes uz vidi palielināšanās.

Transporta sektora attīstība notiek, balstoties uz tirgus spēkiem. Latvija seko līdzī ES stratēģijām, finansējot lielākoties tikai Eiropas nozīmes ceļu atjaunošanu un labiekārtošanu. Pašreizējā finansējuma shēma autoceļu finansēšanai nav vērsta uz ilgtspējīgu attīstību, kas nodrošinātu drošību uz ceļiem. Lai gan dzelzceļa līnijas pasažieru pārvadāšanai tiek uzskatītas par nerentablām, faktiski arī auto ceļu uzturēšanai tiek virzīts valsts finansējums, ko līdzīgi var uzskatīt par

subsīdijām autotransportam. Pozitīvi, ka politikas dokumentos iestrādāta prasība veidot multimodālu transporta sistēmu.

IETEIKUMI:

Nacionālajā transporta nozares attīstības plānošanas procesā ir jāietver vides politikas integrācija. Ņemot vērā cenas ietekmi uz patērētāju izvēli, jāparedz nepieciešamība veikt transporta ārējo izmaksu internalizāciju, kas ņemtu vērā gan sabiedrībai, gan videi radīto risku un kaitējumu. Esošajos maršrutos jāparedz dotācijas pasažieru pārvadāšanai pa dzelzceļu, lai finansiāli veicinātu šī pakalpojuma izmantošanu. Lielajās pilsētās, it īpaši galvaspilsētā Rīgā ir jāveido velotransporta celiņi un jāveido maršruti.

3 LAUKSAIMNIECĪBA

Lauksaimnieciskās ražošanas produkcijas reālā izlaide deviņdesmitajos gados būtiski samazinājās. Būtiski samazinājies iestrādāto minerālmēslu daudzums - par 90%, pesticīdu lietošana samazinājusies par 88%. Lielfermu skaits samazinājies vidēji 2,7 līdz 3 reizes. Samazinās arī organiskā mēslojuma ražošana un līdz ar to arī organisko mēslu lietošanas apjoms un lauksaimniecības radītais vides piesārņojums. Neskatoties uz to, ka kopējais piesārņojuma līmenis ir zems, atsevišķās vietās novērojams nozīmīgs punktveida piesārņojums, piem., bijušās lielfermas, minerālmēslu noliktavas u.c. Latvijai deviņdesmito gadu sākumā bija dota unikāla iespēja pārorientēt lauksaimniecību uz videi draudzīgu apsaimniekošanu, nepatērējot minerālmēslus. Tomēr turpinoties ekonomiskajai izaugsmei ap 2000.g. vērojams lauksaimniecībā izmantoto herbicīdu un minerālmēslojuma patēriņa pieaugums.

Tā piemēram, salīdzinājumā ar 1995.g. nozares īpatsvars iekšzemes kopproduktā samazinājās no 8,9% līdz 2,5%. Nodarbinātības kritums lauksaimniecības sektorā ir bijis vēl ievērojamāks – no gandrīz 20 % nodarbināto šajā sektorā deviņdesmito gadu sākumā tagad nodarbināti ir vairs tikai ap 12-13% ar tendenci vēl vairāk samazināties. Būtiskākās nozares – piensaimniecība, gaļas ražošana, augkopība, graudkopība, kartupeļu un cukurbiešu audzēšana. Attīstība novērojama arī netradicionālajos jeb alternatīvajos nodarbošanās veidos, daļa no kura veido ekoloģiski tīras produkcijas ražošana. Pozitīvi, ka pieaug pieprasījums pēc bioloģiskās lauksaimniecības produkcijas gan vietējā tirgū, gan ES valstīs, tad sagaidāma šīs nozares turpmāka attīstība. Šeit jāuzsver, ka vidi visvairāk ietekmē lielas saimniecības, kas nodarbojas ar intensīvu lauksaimniecību un izmanto daudz mēslojuma, kā arī pesticīdus.

Subsīdiju mērķis ir panākt iekšējā tirgus piesātinājumu ar pašražotām konkurētspējīgām precēm, kā arī attīstīt perspektīvo un prioritāro nozaru produkcijas eksportu. Par subsīdiju sadali lemj Lauksaimniecības Organizāciju Sadarbības Padome. Nekas nav minēts par prioritāti videi draudzīgu lauksaimniecības metožu pielietošanas gadījumā un atsevišķi veiktiem vides aizsardzības pasākumiem.

2001.g. oktobrī valdībā tika apstiprināta *Lauksaimniecības ilgtermiņa investīciju programma*, kuras mērķis ir veicināt ilgtspējīgu un konkurētspējīgu saimniecību veidošanos kapitālietilpīgajās lauksaimniecības nozarēs.

Stratēģiskajos dokumentos nav minēti ilgtermiņa mērķi attiecībā uz to, kādam ir jābūt bioloģiskās lauksaimniecības īpatsvaram kopējā lauksaimniecības sektorā.

Pie Latvijas lauku attīstības galvenajiem mērķiem minēta konkurētspējīgas lauksaimniecības, spēcīgi attīstītu lauku, daudzveidīgi bagātas un ilgtspējīgas lauku vides veidošana, tomēr nav paskaidrots, kā šajā gadījumā ir jāinterpretē ilgtspējīgas lauku vides jēdziens. Lai gan starp prioritārajām nav minētas vidi saudzējošas lauksaimniecības metodes, tomēr saskaņā ar plānu arī citām nozarēm ir paredzēts valsts atbalsts.

Tieši Latvijas integrācija ES un tās likumdošanas normu pārņemšana ir būtiski ietekmējusi lauksaimniecības sektoru apskatāmajā periodā. Pēc Latvijas iestāšanās ES, faktiski nacionālā lauksaimniecības politika būs pilnībā saistītā ar ES, kaut gan jau tagad Latviju kā ES kandidātvalsti ietekmēs ES Kopējā Lauksaimniecības politika. ES integrācijas procesā par lauksaimniecības

nozares galveno mērķi ir izvirzīts veidot to par modernu un konkurētspējīgu nozari, kas ļautu konkurēt ar citu valstu produktiem kvalitātes un ražošanas izmaksu jomā. Šeit gan pastāv risks, ka zemāku izmaksu nodrošināšanai tiktu veicināta t.s. intensīvas lauksaimniecības attīstība un videi nedraudzīgu lauksaimniecības metožu pielietošana.

Saskaņā ar ES pirmsiestāšanās stratēģiju un atbalstu ES kandidātvalstīm, Latvijai ir pieejama SAPARD programma, kuras ietvaros finansējums paredzēts lauku infrastruktūras uzlabošanai, investīcijām lauksaimniecības uzņēmumos, lauku ekonomikas dažādošanai, vidi saudzējošu lauksaimniecības metožu attīstībai.

Tomēr pašreizējā SAPARD atbalsta programma ir vērsta, lai atbalstītu lauksaimniecisku ražošanu lielos apmēros un līdz ar to lauksaimniecības intensifikāciju, līdzīgi kā tas ir ES valstīs. Viena no SAPARD apakšprogrammām ir Vidi saudzējošas lauksaimniecības metodes, kurai definētas vairākas apakšprioritātes - **bioloģiskā lauksaimniecība**, bioloģiskās daudzveidības un lauku ainavas saglabāšana, lauksaimniecības noteces samazināšana. Tā piemēram, SAPARD programmas ietvaros sākotnēji atbalsts bioloģiskajai lauksaimniecībai nemaz nav pieejams. Tomēr pozitīvi, ka SAPARD programmā kā viens no atbalstāmajiem pasākumiem ir ietverta noteces no lauksaimniecības zemēm samazināšana. SAPARD programmā noteikts, ka lauksaimniecības būvēm jāveic ietekmes uz vidi novērtējums (IVN), kas vērtējams pozitīvi, jo IVN lokālā mērogā ir efektīvs instruments.

Latvijai un ES ir brīvās tirdzniecības līgums lauksaimniecības preču jomā paredzot, ka savstarpējā tirdzniecībā ar šīm precēm netiek piemēroti importa tarifi. Šeit jāuzsver, ka ar starptautiskās tirdzniecības palīdzību, arī Latviju spēcīgi ietekmē ES Kopējā lauksaimniecības politika un tās prioritātes. Cenu atbalsta mehānisms ES lauksaimniekiem un no tā izrietošās produkcijas cenas nereti veicina arī Latvijas lauksaimniekus pievērsties intensīvai lauksaimniecībai, piemēram, palielinot mēslojuma izmantošanas intensitāti. Importētajai produkcijai nav pietiekamas kontroles, tās cena neveicina videi draudzīgu saimniekošanu Latvijā. Lauksaimniecības politika un programmas ir pakārtotas Pasaules Tirdzniecības organizācijas un ES prasībām.

Pašreizējā lauksaimniecības atbalsta sistēma ir veidota tā, lai veicinātu lauksaimnieciskās ražošanas koncentrāciju, pamatojot to ar nepieciešamību paaugstināt konkurētspēju. Nav atsevišķi izdalīti vides indikatori lauksaimniecības sektoram, bet ir izveidota sertifikātu sistēma bioloģisko lauksaimnieku sertificēšanai.

Lauksaimniecības likumā ir ietverta norma, ka minimālais valsts subsīdiju apjoms lauksaimniecības nozarei nedrīkst būt mazāks kā 3% no valsts pamatbudžeta. Atbalsts lauksaimniecībai ir pieejams arī no SAPARD finansējuma. Tas kopā arī veido nozīmīgāko atbalstu lauksaimniecībai. Atbalsts jeb subsīdijas bioloģiskajai lauksaimniecībai sastāda tikai nelielu daļu. Faktiski nav radīti fiskālie stimuli tiem lauksaimniekiem, kas saimnieko ar videi draudzīgām lauksaimniecības metodēm. Būtu nepieciešama vides izmaksu internalizācija.

Secinājumi un rekomendācijas

SECINĀJUMI:

Ekonomiskās transformācijas procesā lauksaimnieciskās ražošanas nozīme tautsaimniecībā ir būtiski samazinājusies. Lielākoties ekonomisku apsvērumu dēļ ievērojami samazinājies minerālmēslojuma patēriņš, kaut gan pēdējos gados tam ir tendence atkal palielināties.

Sektora politiku un programmu dokumentos nav izdalīti vides indikatori. Lauksaimniecības un lauku attīstības politika ir veidota atrauti no vides aizsardzības politikas.

Pašreizējo lauksaimniecības politiku Latvijā spēcīgi ietekmē ES Kopējās lauksaimniecības politika, kas subsīdētās produkcijas dēļ veicina intensīvas (videi kaitīgas) lauksaimniecības attīstību arī Latvijā.

IETEIKUMI:

Noteikt vides indikatorus lauksaimniecības sektora attīstībai. Veikt vides izmaksu internalizāciju lauksaimniecības produkcijai, paredzot fiskālus stimulus tiem lauksaimniekiem, kas saimnieko ar videi draudzīgām lauksaimniecības metodēm.

Latvijas klimata politika

Mēs ikkatrs ietekmējam globālo klimatu ar savām ikdienas rīcībām: izmantojam apkuri, lietojam elektroenerģiju, braucam ar mašīnām vai sabiedrisko transportu, patērējam rūpniecības, lauksaimniecības, un mežsaimniecības produktus, un tādejādi saražojam arī atkritumus. Taču ko mēs pēdējos 10 gados esam darījuši klimata pārmaiņu novēršanai?

Latvijas siltumnīcefekta izraisošo gāzu (SEG) izmeši stipri samazinājās pēc 1990. gada ekonomiskās lejupslīdes dēļ, tāpēc arī klimata politika Latvijā netiek uzskatīta kā prioritāte. Taču neskatoties uz to, klimata pārmaiņas ir svarīgs vides jautājums, kurš ir cieši saistīts ar visām galvenajām ekonomiskām nozaru politikām: enerģētiku un transportu, mežsaimniecību un lauksaimniecību, rūpniecību un atkritumu apsaimniekošanu. Latvijas ekonomikai attīstoties ir būtiski pievērst uzmanību attīstības tendencēm, lai īslaicīgas ekonomiskas prioritātes nenovestu pie lielas SEG izmešu palielināšanās un ar to saistīto vides problēmu rašanos.

“Zaļā brīvība” 2002. gada 1.-2. februārī organizēja semināru “*Sabiedrības līdzdalība ceļā uz Johannesburgu: Latvijas panākumi globālo klimata pārmaiņu novēršanā.*” Semināra mērķis bija kopīgi izvērtēt Latvijas panākumus, gan valsts, gan nevalstiskā līmenī, īstenojot politiku un projektus siltumnīcefekta gāzu samazināšanai, kā arī izvirzīt ieteikumus un idejas turpmākai rīcībai. Apskatīti tika enerģētikas un transporta, mežsaimniecības un lauksaimniecības sektori, jo šiem ir lielākā ietekme uz siltumnīcefekta gāzes izmešu līmeņiem Latvijā (īsumā apskatīts arī atkritumu apsaimniekošanas sektors).

Šī ziņojuma mērķis ir sniegt Latvijas NVO vērtējumu par galvenajiem sasniegumiem un atlikušajām problēmām Latvijas klimata politikā un ar to saistītajās nozarēs, kā arī secināt, vai galvenās tendences katrā no šīm nozarēm un klimata politikā kopumā vēsta par lielāku vai mazāku pievēršanos ilgtspējīgas attīstības pamatprincipiem un klimata pārmaiņu novēršanai kā pirms 10 gadiem. Pēc īsa ievada starptautiskajā un Latvijas klimata politikā, otrajā šī ziņojuma daļā ir atrodams ZB semināra kopsavilkums, papildināts ar autores ieskatiem. Katrā nozarē ir izvirzīti galvenie ilgtspējīgas attīstības mērķi un to saistība ar globālām klimata pārmaiņām, tad uzskaitīti galvenie panākumi un trūkumi šo mērķu sasniegšanā pēdējo desmit gadu politikā. Gan valsts, gan NVO darbība tiek izvērtēta. Par pamatu valsts līmeņa aktivitātēm ir ņemta informācija no starpministriju darba grupas 2001. gadā sagatavotā “Latvijas 3. nacionālā ziņojumā ANO Vispārējās konvencijas par klimata pārmaiņām ietvaros.” Pēdējā nodaļā ir izteikti ieteikumi gan valsts, gan NVO rīcībām nākotnē ilgtspējīgu nozaru politiku un klimata politikas īstenošanā.

1 Starptautiskā klimata politika

ANO Vispārējās konvencijas par Klimata pārmaiņām (turpmāk tekstā Klimata konvencija) parakstīšana 1992. gadā Riodežaneiro un stāšanās spēkā 1993. gadā apliecināja klimata izmaiņu jautājuma atzīšanu starptautiskā politiskā līmenī. Konvencijas pamatprincips - industrializētās valstis ir atbildīgas par lielāko daļu no pasaules SEG izmešiem, un tāpēc tām ir jāuzņemas vadošā loma problēmas risināšanā un izmešu samazināšanā. Konvencija atzīst, ka klimata pārmaiņu problēma ir jārisina pēc kopējas, bet attiecīgi sadalītas atbildības principa. Konvencija nosaka dažādus dalībvalstu pienākumus, bet tā neparedz dalībvalstīm konkrētas izmešu samazināšanas saistības. Tās vienīgais mērķis ir līdz 2000. gadam stabilizēt industrializēto valstu SEG izmešus 1990. gada līmenī.

Dalībvalstis³¹ pirmo reizi uzņemas konkrētas izmešu samazināšanas saistības 1997. gadā parakstītajā *Kioto protokolā* - gan atsevišķu valstu, gan starptautiskā līmenī. Valstis apņemas zināmu daudzumu samazināt izmešus līdz 2008. - 2012. gadam, attiecībā pret bāzes gadu. Visām valstīm bāzes gads ir 1990, izņemot Centrālās un Austrumeiropas (CAE) un jaunattīstības valstīm, kurām ļāva izvēlēties arī citu bāzes gadu, tāpēc ka daudzās no tām izmeši bija samazinājušies dēļ ekonomikas sabrukuma līdz 1990.gadam. Latvijas bāzes gads ir 1990. Kioto protokolā tā

³¹ Kioto protokolu neparakstīja un saistības neapņēmas mazattīstības valstis. Protokolu parakstījušas un saistības apņēmušās valstis ir iekļautas Protokola B pielikumā – tā sauktās B pielikuma valstis.

parakstīšanas brīdī vēl bija daudz nepilnību, tāpēc starptautiskā sarunu vešana turpinājās līdz pat 2001. gadam, lai sagatavotu protokolu ratifikācijai, vienojoties par trūkstošiem elementiem. Lai Kioto protokols stātos spēkā, to ir jāratificē vismaz 55 valstīm, kuras saražo vismaz 55% no globālā SEG izmešu daudzuma. Prezidenta Buša vadītā ASV valdība ir atteikusies ratificēt protokolu, bet Eiropas Savienība un citas pasaules lielvalstis ir uzsākušas ratifikācijas procesu ar cerību, ka protokols varētu stāties spēkā līdz Johaneshurgas ilgtspējīgas attīstības globālajai Rio+10 sanāksmei šī gada augustā. Arī Latvija gatavojas ratificēt protokolu.

Protokolu parakstījušām valstīm (B pielikuma valstīm), kopējais izmešu samazināšanas daudzums laika posmā no 2008 – 2012. gadam ir 5%, kas ne tuvu nesasnies Klimata konvencijā izteikto mērķi, t.i. stabilizēt Zemes klimatu.³² Atsevišķo valstu saistības ir diapazonā no 8% izmešu samazināšanas līdz pieļaujamajam 10% izmešu pieaugumam. Visas CAE valstis ir apņēmušās samazināt izmešus 5 līdz 8% apmērā. Latvija ir apņēmusies samazināt izmešus par 8 % no 1990. gada līmeņiem.

Protokolā ir iekļautas četras SEG gāzes: oglekļa dioksīds (CO₂), metāns (CH₄), slāpekļa monoksīds (N₂O) un sēra heksafluorīds (SF₆), kā arī divas gāzu grupas - fluorogļūdeņraži (HFC) un perfluoroglekļi (PFC). CO₂ ir visizplatītākā SEG gāze, bet tai ir zemākais globālais sasilšanas potenciāls. Tāpēc citas gāzes tiek pielīdzinātas CO₂, un SEG izmešu samazināšanas mērķi tiek rēķināti CO₂ ekvivalentos.

Kioto protokols paredz trīs “elastīgus mehānismus”, kas industrializētajām valstīm ļauj pildīt savas prasības SEG samazināšanai ar vizzemākajām izmaksām. Tie ir “Kopīgi īstenojamie projekti (KĪP)” (angļu valodā - *Joint Implementation,JI*), Tīras attīstības mehānisms (TAM; angl. - *Clean Development Mechanism, CDM*) un Starptautiskā emisiju tirdzniecība (ET; angl. - *International Emissions Trading, IET*). KĪP ir mehānisms, ar kura palīdzību valstis, kuras uzņēmušās pienākumus samazināt gāzu izplūdi, var investēt līdzekļus izplūdes samazināšanas projektos citās valstīs, kas arī uzņēmušās šos pienākumus, bet kur samazināšanas izmaksas ir lētākas. TAM ir līdzīgs KĪP, taču investīcijas tiek izdarītas mazattīstības valstīs, kuras nav uzņēmušās pienākumus samazināt gāzu izplūdes atbilstoši Kioto protokolam. ET pievēršas globāla tirgus izveidošanai, kurā izplūdes gāzu samazinājumu vienā valstī varētu pārdot citai valstij, kura pārsniegusi samazināšanas prasības.

Rietumu valstu investoriem Centrālās un Austrumeiropas valstis šķiet ļoti pievilcīgs *Kopīgi īstenojamo projektu* veikšanai. Latvijā tika īstenoti 27 *Kopīgi īstenojami pilotprojekti (KĪPP)*, un patreiz tiek īstenots pirmais *Kopīgi īstenojamais projekts (KĪP)* ar Pasaules bankas oglekļa fondu. Projekts savāc SEG izmešus no Liepājas atkritumu poligona enerģijas ražošanai. Šobrīd ir sasaukta starpministriju darba grupa ar uzdevumu izstrādāt valsts stratēģiju un vadlīnijas *Kopīgi īstenojamiem projektiem*.

³² Pasaules zinātnieku uzskata, ka klimata stabilizēšanai SEG izmeši globālā līmenī būtu jāsamazina vismaz 60%.

2 Latvijas SEG izmeši

Informācija un attēli šai sadaļā ņemti no "Latvijas 3. Nacionāla ziņojuma ANO Vispārējās konvencijas par klimata pārmaiņām ietvaros", Rīga: VARAM, 2001.

Latvijas ekonomiskās lejupslīdes dēļ 1990. gadu sākumā izmešu daudzums ievērojami samazinājās, salīdzinot ar bāzes gadu (1990).

Latvijas 3. Nacionālā ziņojumā iekļautas tiešās SEG (CO₂, CH₄, N₂O) un netiešās SEG (NO_x, CO, NMGOS) un SO₂. Halogēnogļūdeņraži (HFC) atskaites periodā Latvijā netika ražoti, tādēļ pārskatā nav atspoguļotas to emisijas. 1999. gada pārskatā ir uzrādītas sēra heksafluorīda (SF₆) potenciālās emisijas no elektriskajām iekārtām – 0,09 Gg CO₂ ekvivalentu, bet tās nav iekļautas kopējo izmešu ekvivalentu aprēķinos.

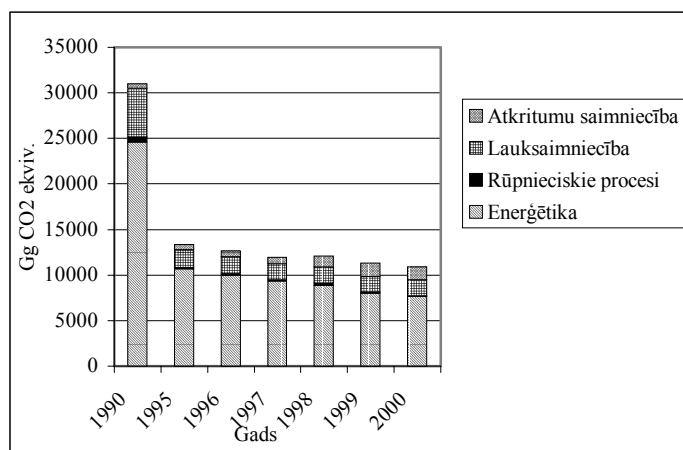
Galvenais CO₂ izmešu avots 1999. gadā bija fosilā kurināmā sadedzināšana 97,9% apmērā, tai skaitā enerģijas sektors – 41,3%; apstrādes rūpniecība un būvniecība – 15,2%; transports – 27,7%, citas nozares (lauksaimniecība, mežsaimniecība u.c.) – 13%, bet transporta un sadales zudumi – 0,8%. Pārējie antropogēnie CO₂ izmešu avoti ir rūpnieciskie procesi 1,4%, un lauksaimniecisko zemju apsaimniekošana un kaļķošana. 1999. gadā meži Latvijā piesaistīja -5321,71 Gg CO₂, kas bija par 5278,29 Gg mazāk nekā iepriekšējos gados (-10 600 Gg), savukārt 2316,89 Gg CO₂ tika emitēts atmosfērā.

Antropogēnie CH₄ izmeši 1999. gadā bija 123,62 Gg. Galvenie CH₄ izmešu avoti Latvijā ir cieto atkritumu izgāztuves un mājlopu gremošanas procesi. Citi būtiskākie CH₄ izmešu avoti ir noplūde no dabasgāzes cauruļvadu sistēmām un kurināmā (koksnes) dedzināšana.

1999. gadā N₂O izmeši bija 4,01 Gg, no kura lielāko daļu (84,2%) sastādīja izmeši no lauksaimnieciskajām zemēm. Pārējie N₂O izmešu avoti ir transports un biomasas, šķidro un pārējo cieto kurināmo sadedzināšana enerģijas konversijas un rūpniecības sektoros, meža ciršanas atlikumu dedzināšana mežā (*on-site*) un kanalizācijas sistēmu notekūdeņi.

CO₂, CH₄ un N₂O izmešus var izteikt kopējā formā CO₂ ekvivalentos, ņemot vērā to globālā sasilšanas potenciāla (GSP) koeficientus 100 gadu periodam (attiecīgi 1, 21 un 310). Kopējā formā izteiktie SEG izmeši 1999. gadā salīdzinājumā ar 1995. gadu ir samazinājušies par 16,8%. Tas galvenokārt saistāms ar CO₂ izmešu samazināšanos (par 27%), turpretī N₂O un CH₄ izmeši pieauguši attiecīgi par 7 un 28%.

Aplūkojot SEG izmešu nozaru struktūru var secināt, ka laika posmā no 1995. līdz 1999. gadam par 14 procentu punktiem samazinājies enerģētikas sektora īpatsvars, bet pieauga transporta un atkritumu saimniecības īpatsvars. Lauksaimniecības un rūpniecisko procesu izmeši saglabājās praktiski nemainīgās proporcijās.

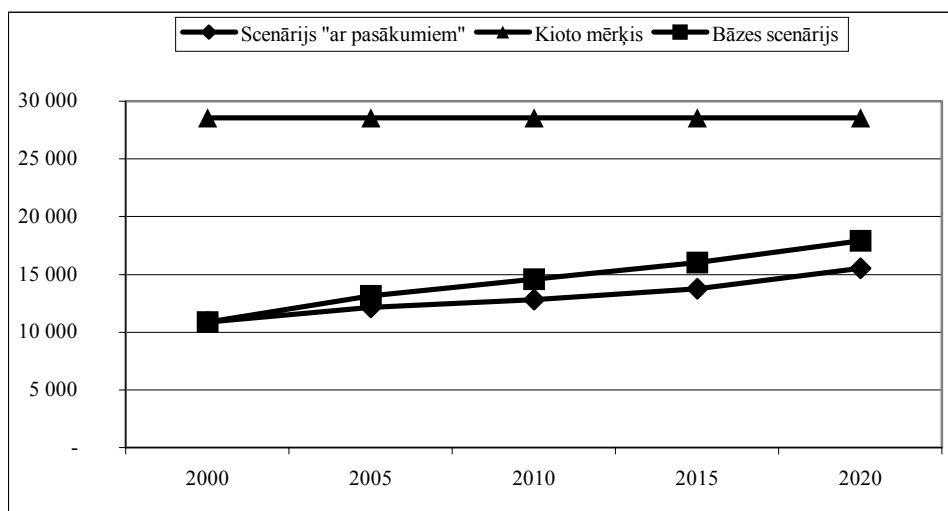
1. attēls. Sektoru īpatsvars kopējā formā izteikto izmešu apjomā 1990. un 1995. – 2000. gadā

SEG izmešu prognozes līdz 2020. gadam

Pamatojoties uz ilgtermiņa makroekonomisko prognozi, sagatavoti nozaru attīstības scenāriji. Tajos ņemti vērā atsevišķi pasākumi SEG samazināšanai. SEG izmešu samazināšana nav šo pasākumu primārais mērķis, bet gan tikai blakus efekts, tāpēc daudzos gadījumos nav iespējams novērtēt to radīto SEG izmešu samazinājumu. Prognozētais pasākumu ieviešanas SEG izmešu samazinājums pakāpeniski pieaug no 438,94 Gg 2005. gadā līdz 763,62 Gg 2020. gadā.

Salīdzinājumam dots arī SEG izmešu bāzes scenārijs. Bāzes scenārija SEG izmešu aprēķini balstās uz pieņēmumu, ka netiek īstenots neviens no augšminētajiem pasākumiem un energoresursu patēriņa struktūrā palielinās ogļu, kūdras un naftas produktu īpatsvars.

Kā rāda SEG izmešu prognozes (skat. 2. attēlu), Latvija varēs izpildīt savas starptautiskās saistības, kuras uzliek Kioto protokols, ar nosacījumu, ka saglabāsies plānotie tautsaimniecības attīstības tempi.

2. attēls. Kopējā formā izteiktie tiešie SEG izmeši 2000. – 2020. gadā, Gg CO₂ ekv.

3 Klimata politika Latvijā

- 1992. g. Latvija paraksta *ANO Vispārējo konvenciju par klimata pārmaiņām (Klimata konvenciju)*
- 1995. g. Saeima ratificē *Klimata konvenciju*, un tā stājas spēkā
- 1995. g. Latvija iesniedz 1. Nacionālo ziņojumu ANO Klimata konvencijas sekretariātam³³
- 1997. g. Latvija paraksta *Kioto protokolu* un apņemas līdz 2008. - 2012. gadam samazināt siltumnīcas efekta gāzu izmešus 8% zem 1990. gada līmeņa.
- 1998. g. Latvijas Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija, sadarbībā ar citām ministrijām un iestādēm, izstrādā Latvijas Klimata politikas plānu.
- 1998. g. Latvija iesniedz 2. Nacionālo ziņojumu ANO Klimata konvencijas sekretariātam
- 2001. g. Latvija sagatavo un iesniedz 3. Nacionālo ziņojumu ANO Klimata konvencijas sekretariātam
- 2002. g. Ministru kabinets apstiprina Kioto protokolā paredzēto kopīgi īstenojamo projektu realizācijas koncepciju (2002 - 2012)
- 2002. g. Ministru kabinets apstiprina likumprojektu par ANO Vispārējās konvencijas par klimata pārmaiņām Kioto protokola ratificēšanu

Latvija ir piedalījusies starptautiskās klimata sarunās kopš Klimata konvencijas parakstīšanas un ir pildījusi visus oficiālos pienākumus, taču klimata jautājumi nav Latvijas valdības prioritāte, un tā nav izveidojusi aktīvu ilgtermiņa klimata stratēģiju. Latvijas Klimata politikas plāns ir dažādu sektoru (enerģētikas, lauksaimniecības, transporta, atkritumu saimniecības, mežsaimniecības) esošās un plānotās likumdošanas apkopojums. Tajā tiek apskatīta šo sektoru likumdošanas ietekme uz prognozētajām Latvijas SEG, bet netiek izstrādāta jauna klimata politika. Līdz šim līdzekļu nepietiekamības dēļ Latvija ir drīzāk tikai pildījusi starptautiskās prasības, nekā veidojusi aktīvu klimata politiku. Daudzie Latvijā īstenotie KĪPP projekti vairāk atspoguļo investorvalstu iniciatīvu un intereses, kā Latvijas.

Lai gan Latvijas izmešu daudzums kopumā ir samazinājies un, visticamāk, ka tā spēs pildīt savas Kioto protokolā paredzētās saistības, tomēr (tāpat kā citās CAE valstīs) ekonomikas energoietilpība (izmeši uz vienu kopprodukta vienību) ievērojami pārsniedz Rietumeiropas standartus. Pat, ja Latvijas izmeši nepārsniegs pieļaujamos daudzumus 2012. gadā, Latvijai ir būtiski nepieļaut strauju izmešu pieaugumu. Pasaules pieredze rāda, ka izmešu samazināšanas pasākumi *pēc* ekonomiskās izaugsmes izmaksā dārgāk, tāpēc izmešu pieaugšanas tempus ir izdevīgāk palēnināt *laicīgi* ieviešot tīrākas tehnoloģijas. Tāpēc ir svarīgi piedalīties energoefektivitātes paaugstināšanas un izmešu samazināšanas procesos kopā ar citām pasaules valstīm.

Sīkāk Latvijas sasniegumi un trūkumi klimata politikas īstenošanā ir izvērtēti 4.6. nodaļā.

³³ Katrai Konvencijas dalībvalstij ir jāatskaitās ANO Klimata konvencijas sekretariātam par pasākumiem Klimata pārmaiņu novēršanai.

4 NVO VĒRTĒJUMS: NOZARU MĒRĶI, GALVENIE SASNIEGUMI UN TRŪKUMI

2002. gada 1.-2. februārī Latvijas NVO pārstāvji sabrauca kopā uz divu dienu semināru, lai pārrunātu Latvijas valdības sasniegumus klimata politikas īstenošanā kopš Klimata konvencijas parakstīšanas. Semināra mērķis bija izvērtēt ne tikai cik Latvijas SEG izmeši ir samazinājušies, bet gan cik lielā mērā politika un projekti citās nozarēs palīdz veicināt vai neveicināt ilgtspējīgu pieeju klimatu pārmaiņu problēmai.

Darba grupas apskatīja enerģētiku, transportu un mežsaimniecības un lauksaimniecības sektorus, jo šīs nozares ir galvenie SEG izmešu avoti Latvijā. Vispirms grupu dalībnieki izvirzīja galvenos mērķus katras nozares politikai klimata pārmaiņu novēršanai. Pēc tam dalībnieki izlēma cik ir darīts gan valsts, gan NVO līmenī šo mērķu sasniegšanai. Lai gan seminārā neviena darba grupa nepievērsās konkrēti atkritumu apsaimniekošanas problēmām, tā ir iekļauta ziņojumā kā svarīga klimata pārmaiņu novēršanas sastāvdaļa.

4.1 Enerģētika

Enerģētikas sektors ir lielākais SEG izmešu avots Latvijā, un 2000. gadā atspoguļoja 50% no visiem izmešiem. Galvenie mērķi ilgtspējīgam un klimatam draudzīgam enerģētikas sektoram būtu:

Mērķi un indikatori

1. Veicināt vietējo un atjaunojamo enerģētikas resursu izmantošanu

Latvijai ir lielas iespējas izmantot vēja enerģiju, koksni (ieskaitot šķeldu un koku apstrādes atlikumus) un kūdru, kā arī saules kolektorus ūdens sildīšanai vasarās. Sīkāk vajadzētu izpētīt Latvijas ģeotermālos resursus un jūras viļņu izmantošanas iespējas. Būtiski ir atbalstīt vietējās tehnoloģijas ražošanu vietējo resursu izmantošanai (katli un filtri), un veicināt sabiedrības izglītību šai jomā.

2. Samazināt kopējo enerģijas patēriņu un enerģijas intensitāti (patēriņš uz nacionālo kopprodukta vienību); paaugstināt energoefektivitāti

Būtiski šai jomā būtu pasākumi un politikas vērstas uz elektroenerģijas un siltumenerģijas efektīvāku izmantošanu, attīstīt energoefektivitātes pasākumus, un plašāk izmantot koģenerāciju siltuma ražošanai, kā arī citas progresīvas tehnoloģijas, kā piemēram siltuma sūkņus. Enerģijas piegādes pusē ir jāveic siltumtrašu renovācija un katlu remonts vai nomaiņa. Gala lietotāju līmenī svarīgi pasākumi būtu ēku un mājokļu siltināšana, efektīvāku spuldziņu un elektroierīču izmantošana, un efektivitātes uzlabošana rūpniecībā. Piedevām svarīgi izglītēt gan valdības iestādes, uzņēmumus un iedzīvotājus kā racionālāk izmantot un taupīt enerģiju- izslēgt elektroierīces, utt.

3. Ievērot vides aizsardzību visā enerģētikas jomā

Kopējā enerģijas sistēma rada lielu slodzi apkārtējai videi. Atjaunojamo energoresursu izmantošana, energoefektivitātes uzlabojumi un patēriņa samazināšana mazinās šo slodzi, bet ir svarīgi piedomāt par vides aizsardzību arī plašākā kontekstā. Piemēram, izmantojot koksni kā enerģētisku resursu ir svarīgi nestādīt lielas monokultūras, bet gan saglabāt sugu daudzveidību. Uzstādot mazas hidroelektrostacijas ir jāievēro zivju ceļi, u.c.

Galvenie sasniegumi un trūkumi

1. Vietējie un atjaunojamie energoresursi

+ Valsts līmenī pēdējo 10 gadu laikā ir palielinājies atjaunojamo energoresursu patēriņš: 2000. gadā tā īpatsvars bija 28,8%. Krietni ir palielinājies koksnes un šķeldas īpatsvars enerģētikas ražošanā, un ir arī uzceltas vairākas jaunas mazās HES. Šis ir panākts lielā mērā ar valsts politiku maksāt dubulto tarifu mazām alternatīvo enerģiju izmantojošām spēkstacijām. Ir arī uzsāktas divas koģenerācijas stacijas un izvērtētas iespējas paplašināt koģenerācijas izmantošanu.

- Ir noticis plašs pētījums par vēja enerģijas izmantošanas iespējām. Tomēr neskatoties uz labām iespējām izmantot vēja enerģiju, ir uzceltas tikai dažas VES (vēja enerģijas stacijas). Tieši pirms dubultā tarifa atcelšanas tika izsniegtas 11 mazo VES atļaujas, lai gan tām ir viens īpašnieks, tāpēc tās neatbilst dubultā tarifa noteikumiem. Šis gadījums ir radījis sliktu slavu vēja enerģijai, un valdība nav neko darījusi, lai mēģinātu atcelt dubulto tarifu uz tā pamata, ka šīs 11 VES sastāda vienu lielu vēja parku. Šis gadījums var nopietni kaitēt iedzīvotāju izpratnei par alternatīvo un atjaunojamo enerģiju.
- + Apsveicams no alternatīvās enerģijas viedokļa ir enerģijas iegūšanas projekts no atkritumu poligona radītajām CH₄ gāzēm. Šādi projekti jāīsteno arī pie citiem poligoniem.
- Ir iecerēts nākotnē celt jaunu ogļu spēkstaciju, kas palielinātu gaisa piesārņojumu un SEG izmešus. Tā vietā būtu vērtīgāk ieguldīt vairāk līdzekļu tīro tehnoloģiju ieviešanai ar atjaunojamiem resursiem.

2. Enerģijas patēriņš, intensitāte un efektivitāte

- + Rīgā un citās pašvaldībās notikuši siltumtrašu remonts, siltināšana un labošana, kas uzlabo efektivitāti
- +/- Efektīvākas tehnoloģijas ieviešana pienotavās un maiznīcās. Taču šie ir pārsvarā bijuši pilotprojekti, un līdzīgi pasākumi būtu nepieciešami arī citās rūpniecības nozarēs.
- + Pasaules bankas finansēts skolu siltināšanas projekts un citi energoefektivitātes projekti sabiedriskās ēkās.
- Tikai atsevišķi pilotprojekti dzīvojamo ēku siltināšanai. Mazs valsts atbalsts dzīvojamo ēku energoefektivitātes uzlabošanai. Šai jomā paļaušanās ir uz kredītiem un privāto finansējumu, taču daudziem iedzīvotājiem nav iespēju ņemt kredītus un pašiem finansēt šādus pasākumus
- + Efektīvas apgaismošanas kampaņa; energoefektivitātes marķēšana elektroierīcēm mājāsaimniecībās; NVO projekts un informācijas kampaņa "Latvijas brīvprātīgie energoefektivitātei" logu siltināšanai
- Vides NVO samērā maz iesaistās enerģētikas jautājumos. Vajadzīgas plašākas sabiedrības informēšanas kampaņas

3. Vides aizsardzība

- Lai gan mazo HES izmantošana kā alternatīvu fosilo kurināmo dedzināšanai palīdz samazināt SEG izmešus, tie var būt kaitīgi zivju ceļiem un bioloģiskai daudzveidībai
- + Vairākas NVO apvienojās un izpētīja upes ar svarīgākiem zivju ceļiem, lai tās aizsargātu no mazo HES celtniecības un atjaunošanas

4.2 Transports

Personīgā transporta līdzekļu skaits Rīgā ir vairāk kā divkārtšojies kopš 1990. gada. Izmeši no transporta sektora ir visstraujāk pieaugošais SEG avots, tāpēc tam ir jāpievērš aizvien lielāka uzmanība.

Mērķi un indikatori

1. Sabiedriskā transporta un dzelzceļa prioritāte

Pilsētas centrā jābūt pārsvarā sabiedriskam transportam, ar labu stāvvietu tīklu ap pilsētas perifēriju un pie tiltiem. Elektriskam transportam jānodrošina priekšroka (tramvajam, trolejbusiem, elektriskiem vilcieniem). Nedrīkst pieļaut pasažiera vilcienu maršruta samazināšanos un tas ir īpaši jāattīsta. Svarīgi ir arī paplašināt dzelzceļa lomu kravu pārvadāšanā.

2. Auto transporta minimizēšana un sakārtošana

Privātajam un kravu pārvadājumu transportam ir jāsamazinās, lai novērstu vides piesārņojumu un sastrēgumus (kuri izraisa lielāku piesārņojumu kā plūstoša satiksme). Tas nozīmē, ka ir pēc iespējas jākontrolē mašīnu tehniskais stāvoklis – jāveicina jaunāku automašīnu lietošana, kā arī stingrākas tehniskās apskates. Degvielai arī jābūt videi draudzīgākai, un tarifiem un nodevām par degvielu jābūt attiecīgi strukturētām, lai veicinātu mazāk braukt ar automašīnām un vairāk ar sabiedrisko transportu.

3. *Velotransporta attīstība un citi alternatīvie transporta veidi*

Velotransportam ir jābūt viegli savietojamam ar citiem transporta veidiem (drīkst ņemt vilcienos, utt.), ir jābūt labiem veloceliņiem, stāvvietām un nomas vietām. Līdzās jāizglīto gan sabiedrība par riteņbraukšanas priekšrocībām, gan autobraucēji par ceļa noteikumiem. Bez velotransporta svarīgi ir attīstīt gājēju zonas, un ieviest citus alternatīvus autotransportam: piemēram ceļošana par ūdeni, zirgu izmantošanu tūristiem u.c.

Galvenie sasniegumi un trūkumi

1. *Sabiedriskais transports*

- +/- Rīgā ir sākusies sabiedriskā transporta optimizācija, daudzi tramvaji ir bijuši izremontēti. Taču kopumā 10 gadu laikā maršrutu skaits un biežums ir samazinājies.
- ___ Dzelzsceļa pasažieru satiksme ir strauji samazinājusies. Arī kravās pārvadājums ar dzelzsceļu ir samazinājies.

2. *Auto transports*

- +/- Ir jaunas tehniskās apskates vietas un stingrāki noteikumi, rezultātā ir vairāk jaunu auto uz ielām; bet vēl joprojām vairums mašīnu Latvijā ir vairāk kā 10 gadu vecas.
- ___ Bioetanolā rūpnīcas projekts nesaņēma valsts galvojumu, tādējādi padarot tā īstenošanu daudz nereālāku. Būtu jāizvērtē šādu uzņēmumu kapacitātes celšanas iespējas un tirgus veicināšana.
- ___ Automašīnu un autobraucēju skaits aizvien palielinās, pilsētplānotāji meklē risinājumus jaunu tiltu un tuneļu būvēšanā, taču tas nav risinājums. Cilvēku apziņa par gaisa piesārņojumu un klimata pārmaiņām ir jātēmē tieši šajā jomā.
- ___ Neviena Latvijas NVO nenodarbojas konkrēti un aktīvi ar transporta jautājumiem.

3. *Velo transports un citi alternatīvie transporta veidi*

- +/- Ir izstrādāti pirmie veloceliņi, bet liela nauda tika izdota par sarkanu krāsu, ko varēja labāk izmantot celiņa ērtības uzlabošanai! Nepastāv arī citi reāli alternatīvie transporti.
- ___ Kopumā ļoti mazs uzsvars un atbalsts velotransporta atvieglošanai
- + NVO "velogrupa" strādā aktīvi pie velokaršu izdošanas, velotūrisma attīstības un popularizēšanas.

4.3 Mežsaimniecība

Mežsaimniecībai ir svarīga loma klimata politikā, jo meži spēj piesaistīt CO₂ un citas siltumnīcefekta gāzes, un arī jo mežsaimniecības atkritumi spēj spēlēt svarīgu lomu enerģētikas sektorā. SEG izmešu daudzums, ko piesaista Latvijas meži ir samazinājies divkārtīgi kopš 1990. gada.³⁴

Mērķi un indikatori

1. *Mežsaimniecības atlikumu izmantošana*

Mežsaimniecības atlikumus var izmantot gan kompostējot un pēc tam izmantojot kā mēslojumu, siltumenerģijas ražošanā, kā arī dažādu ekoprojektu izveidē. Siltumenerģijas sektorā būtu svarīgi palielināt koksnes atlikumu īpatsvara pieaugumu, kā arī veicināt katlumāju tehnoloģijas nomaiņu, un vietējo tehnoloģiju ražošanu.

2. *Neizmantoto lauksaimniecības zemju apmežošana, enerģētisko mežu stādīšana un mežaudžu produktivitātes palielināšana*

Jaunus mežus var stādīt uz citādi neizmantojamās zemes CO₂ piesaistes nolūkos. Tas palīdzēs saglabāt mežu platību pieaugumu un novērst pārmērīgu mežu izciršanu.

Rajonos, kur nepietiek mežsaimniecības atlikumu siltumenerģijas ražošanai var izmantot lauksaimniecībā neizmantoto zemi ātri augošu koku audzēšanai enerģijas ražošanai. Šos kokus nozāģējot un sadedzinot saražo apmēram tikpat daudz CO₂, kā tie piesaista augot, tāpēc tie

³⁴ Daļēji šī starpība ir izskaidrojama ar mainītām aprēķināšanas metodikām. 3. nac. ziņojums.

būtiski neiespaido CO₂ īpatsvaru atmosfērā. Taču svarīgi ir neizveidot lielas monokultūras un nelietot ķīmijas koku audzēšanā.

3. *Veco mežu saglabāšana, vai izmantošana ne-siltumenerģijas nolūkiem*

Pastāv neskaidrība par vecumu, kurā koks sāk izdalīt sava mūža laikā piesaistīto CO₂. Taču seniem mežiem pastāv vērtība pati par sevi – tajos ir plaša bioloģiskā daudzveidība un mājo īpaši aizsargājamas sugas un tos nedrīkstētu izcirst siltumenerģijas vajadzībām klimata aizsardzības nolūkos. CO₂ var samazināt citos veidos, nekā izcērtot tādas vērtības. Tos vecos kokus kurus cērt, vajag izmantot amatniecībā un būvniecībā, tādejādi saglabājot to vērtību, nevis kurināšanā.

Galvenie sasniegumi un trūkumi

1. *Mežsaimniecības atlikumu izmantošana*

- +/- Kā jau minēts enerģētikas sadaļā, koksnes un šķeldas īpatsvars kurināmo bilancē ir pieaudzis. Tomēr daudzviet izmanto apaļkoksnī kurināšanai vietās, kur stāv neizmantoti mežsaimniecības atlikumi, jo vai nu nav attiecīgās tehnoloģijas to dedzināšanai, vai arī nav ekonomiski izdevīgi atlikumus savākt un izmantot.
- +/- Sāk attīstīties atlikumu ekotehnoloģijas (HoFi), taču vajag izglītēt gan mežu īpašniekus gan patērētājus par šādām iespējām, un tās popularizēt, arī radīt finansējumu konkrētām rīcībām.

2. *Apmežošana*

- /+ Ir izsludināta brīvprātīgā apmežošana, bet līdz šim nav bijis valdības atbalsts, tā ir paredzēta kā viena apakšprogramma SAPARD finansējumam.

3. *Veco mežu saglabāšana*

- Mežu izciršanas tempi ir pieauguši. Nav īpašu vadlīniju veco mežu un koku saglabāšanai. Mežu produktivitātes paaugstināšana dažkārt ir pretrunā ar bioloģiskās daudzveidības mērķiem. Vajadzētu dažādot vērtības lietkoksnī.
- Koksne bieži vien netiek lietderīgi izmantota amatniecībā un būvniecībā, bet tikai nodedzināta malkā.
- + NVO “Pasaules dabas fonds” rīko akcijas, “Mežu dienas”, izglīto privātpašniekus par to atbildību un tiesībām kā mežpašniekiem. Vajadzētu šāda veida akcijās paplašināt.

4.4 Lauksaimniecība

Lauksaimniecība šobrīd saražo apmēram 15% no Latvijas SEG izmešiem, pārsvarā lopkopības rezultātā. Patreiz nepastāv nekādas izteiktas SEG samazināšanas politikas lauksaimniecībā.

Mērķi un indikatori

1. *Naturālās/ bioloģiskās saimniecības veicināšana un labas lauksaimniecības prakses popularizēšana*

Naturālai un bioloģiskai saimniecībai ir jādod priekšroka, jo tajā visi atkritumi tiek izmantoti citām vajadzībām, tādejādi nepalielinot metāna gāzes izdalīšanos atmosfērā. Tajā arī netiek izmantotas ķīmikālijas, kuras satur SEG. Nepieciešama ilgtspējīga lauksaimniecības tīkla izveide un saimniekošanas kursu pasniegšana, kā arī patērētāju izglītošana par dažādiem saimniekošanas veidiem un to priekšrocībām.

2. *Lauksaimniecisko atkritumu apsaimniekošana*

Lauksaimniecības atkritumi ir jāatgriež aprītē, kā arī tos var izmantot enerģijas ieguvei (biogāze un biomasas). Svarīga ir arī ekotehnoloģiju ieviešana notekūdeņu attīrīšanai.

3. *Finansu un subsīdiju mehānismi ilgtspējīgas lauksaimniecības atbalstīšanai un lauku attīstības dažādošanai*

Subsīdijām un attīstības projektu līdzekļiem (PHARE un SAPARD) ir jāatbalsta pirmkārt mazās dzīvot spējīgās un bioloģiskās saimniecības, jo tās būs ilgtspējīgas un videi draudzīgas. Svarīgi līdzekļu sadalē būtu pievērst uzmanību ne tikai ekonomiskiem un peļņas rādītājiem, bet vairāk

vides aizsardzības un ilgtspējības indikatoriem. Nedrīkst veicināt lielas monokultūras lopkopībā, augkopībā vai citās nozarēs. Lauksaimniekiem ir jādod iespēja saimniekot un saņemt pienācīgu atalgojumu arī ar videi saudzējošām metodēm, un jāpopularizē netradicionālās lauksaimniecības nozares.

Galvenie sasniegumi un trūkumi

1. Bioloģiskās lauksaimniecība un labas prakses popularizēšana

- Lauku attīstības programma galveno uzsvaru liek uz produktivitātes paaugstināšanu un piensaimniecībā un cūku audzētavās. Visticamāk šis palielinās lopu skaitu un SEG izmešus, gan no lopkopības, gan no minerālmēslu izmantošanas
- + Zaļais tirgus. Bioloģiskie lauksaimnieki paši ir sākuši organizēties un sludināt gan savu preci, gan saimniekošanas veidu. Sabiedrībā ir pieaugusi interese par bioloģiski audzētiem produktiem.
- Minimāls valsts atbalsts bioloģiskām saimniecībām vai videi draudzīgiem saimniekošanas veidiem; finansēšanas noteikumi vērsti uz lielām saimniecībām. Lieli birokrātiski šķēršļi.

2. Lauksaimniecisko atkritumu apsaimniekošana

- +/- Ir plānots būvēt dzīvnieku mēslu apsaimniekošanas ierīci ES direktīvu apmierināšanai. Šī iniciatīva nav vēl uzsākta, un tiek ieviesta pārsvarā ES dēļ, nevis aiz pārliecības, ka tas būtu vajadzīgs.
- +/- Ir lieli projekti atkritumu apsaimniekošanai un vides sakopšanai, bet nav atbalsta maziem projektiem un mazām saimniecībām ieviest ekotehnoloģijas savu atkritumu apsaimniekošanai.

3. Subsīdijas

- + No SAPARD līdzekļiem būs vairāk naudas lauksaimniecības programmu finansēšanai,
- Bioloģisko zemnieku un mazo saimniecību iekļaušana SAPARD programmās notiek tikai formāli. Praktiski nepieciešamā banku/kredītu politika un noteikumi % un birokrātiskie noteikumi sadārdzina šos projektus tik tālu, ka mazajām saimniecībām nav izdevīgi pieteikties. Būtu jāatvieglo kredītnoteikumi mazām saimniecībām, jārod subsīdijas. Zemniekiem ir arī nepietiekama izglītība un informētība par šiem jautājumiem.

4.5 Atkritumu apsaimniekošana

Atkritumu satrūdēšanas procesā izdalās metāns, tādejādi palielinot SEG izmešus. Vecajām atkritumu izgāztuvēm šī problēma ir sevišķi aktuāla.

Mērķi un indikatori

1. Atkritumu daudzuma samazināšana

Pats pirmais noteikums ilgtspējīgai atkritumu apsaimniekošanas sistēmai ir samazināt saražoto atkritumu daudzumu, gan no rūpnīcām, gan no patērētājiem.

2. Atkritumu dalīta vākšana un pārstrāde

Lielāko daļu atkritumus vajadzētu vai nu izmantot otrreiz (stikla pudeles, iepakojumu, kompostu), vai pārstrādāt (papīru, plastmasas pudeles, u.c.), tā samazinot gan izejvielu un enerģijas patēriņu, gan vajadzību pēc atkritumu poligoniem.

3. Atkritumu izgāztuvju un poligonu sakārtošana

Tiem atkritumiem kurus nav iespējams pārstrādāt ir jābūt apglabātiem attiecīgi sanitāros un drošos poligonos, kur bīstamas vielas nevar ieplūst ūdenskrātuvēs, un metānu vajadzētu savākt un izmantot enerģijas ražošanai. Ir jānodala organiski sadalošie atkritumi no pārējiem neorganiskajiem materiāliem, lai nepieļautu to nonākšanu vienā izgāztuvē.

Galvenie sasniegumi un trūkumi

1. Atkritumu daudzuma samazināšana

- + Rūpnieciskie atkritumi ir samazinājušies dēļ rūpniecības sektora sarukšanas.

- Sadzīves atkritumu daudzums ir palielinājies dēļ vairāk iepakojuma un vienreizēji izmantojamām precēm.
- 2. *Atkritumu dalīta vākšana un pārstrāde*
 - + Zaļais punkts ir sācis aktīvi strādāt gan ar sabiedrību, gan ar ražotājiem un iepakotājiem pie atkritumu atpakaļsavākšanas un pārstrādes.
 - Ļoti lielas problēmas atkritumu dalīšanā un pārstrādē pēdējos desmit gados; vairākas nesekmīgas iniciatīvas.
- 3. *Atkritumu izgāztuvju un poligonu sakārtošana*
 - + Liepājā un Gētliņos ir izveidoti moderni atkritumu poligoni, un tiek veidota SEG savākšana enerģijas ražošanai.
 - Lēna virzība citu poligonu izveidē.

4.6 Klimata politika kopumā

Visu augšminēto nozaru politiku ietekmi uz SEG izmešiem un klimata pārmaiņām ir jākoordinē vienotai klimata politikai, lai tā nebūtu atrauta no citām nozarēm, bet gan neatņemama sastāvdaļa no visām nozaru politikām.

Mērķi un indikatori

1. Starpsektoru institucionāla koordinācija

Ņemot vērā klimata politikas ciešo saistību ar visām augšminētām nozarēm, ir jābūt pastāvīgai koordinācijas padomei, kura sniedz ieteikumus gan nozaru politikas veidošanā, gan arī KĪP projektu idejām un uzrauga to izpildi. Svarīgi ir aktīvi iesaistīt sabiedrību un NVO. Atbildīgai ministrijai ir jākoordinē gan atskaišu iesniegšana Klimata konvencijas sekretariātam, gan arī Kopīgi īstenojamo projektu apstiprināšana un uzraudzība un citu nozaru politiku atbilstība klimata pārmaiņu novēršanas mērķiem.

2. Aktīva klimata pārmaiņu novēršanas politika

Aktīva klimata politikas ieviešana nenozīmē tikai Klimata konvencijas un Kioto protokola saistību pildīšanu. Neskatoties uz to, ka Latvijai nebūs problēmu pildīt starptautiskās prasības, Latvijai ir svarīgi aktīvi censties nepalielināt SEG izmešus, gan lai tie nebūtu jāsamazina vēlāk, gan lai izceltos starptautiskā vides politikas jomā, kā arī pozitīvi ietekmētu citus vides indikatorus (gaisa un ūdens piesārņojumu).

3. Stingri kritēriji Kopīgi īstenojamiem projektiem

Svarīgākie jau minētie sektoru mērķi būtu jāizvirza par galvenajām KĪP projektu prioritātēm. KĪP mehānisms ir strīdīgs starptautiskā mērogā tāpēc, ka tas nemudina valstis ar visaugstākajiem SEG izmešu līmeņiem samazināt izmešus savas valsts robežās, bet dod tām iespēju investēt naudu salīdzinoši lētākos projektos citās valstīs. Tāpēc ir svarīgi, ka projekti saņēmējvalstij (Latvijai) tiešām samazina pēc iespējas vairāk izmešu un rod iespējas samazināt piesārņojumu, kādas tai citādi nebūtu. Labu projektu nodrošināšanai ir svarīgi izstrādāt stingrus kritērijus, kas nodrošinās valsts ilgtspējīgas attīstības prioritāšu sasniegšanu, pēc iespējas augstāku SEG samazinājumu, vides kvalitātes uzlabojumu, un taisnīgu cenu par SEG samazināšanu.³⁵ Tad, kad sāksies starptautiskā emisiju tirdzniecība, tad būs tikpat svarīgi, ka Latvija iegūtos līdzekļus iegulda ilgtspējīgos projektos, tāpēc šo līdzekļu izmantošanai arī būs jāizstrādā kritēriji. Latvija arī nedrīkst baidīties, ka nosakot stingrus kritērijus tā aizbaidīs investorus, bet vajag sadarboties ar citām Austrumeiropas valstīm, lai visās tajās nodrošinātu labus projektus, nosakot līdzīgus kritērijus.

Galvenie sasniegumi un trūkumi

1. Starpsektoru institucionāla koordinācija

³⁵ Investorvalsts un saņēmējvalsts vienojas par kādu cenu tiks iepirkta izmešu samazināšanas vienības (ISV), kuras rodas projekta gaitā. Cenai vajadzētu būt abpusēji izdevīgai, jo investorvalstij samazināt izmešus sava valstī varbūt maksātu 100 USD/ tonnu CO₂, bet projekta valstī tikai 6 USD/tonnu, tāpēc šai cenai būtu jābūt kaut kur pa vidu, taču parasti tās ir diezgan zemas.

- Pēdējo desmit gadu laikā nav bijusi laba sadarbība starp ministrijām un netika izveidota institucionāla sistēma. Līdz šim visus klimata politikas jautājumus koordinē viens vai divi cilvēki VARAM Vides aizsardzības departamentā, ar ārkārtas sasauktajām starpministriju darba grupām atsevišķu jautājumu izskatīšanai.
- + Starpministriju darba grupas satekas aizvien biežāk klimatu jautājumu apspriešanai un sadarbība uzlabojas; KĪP stratēģijas iestrādēs ir paredzēta pastāvīga starpministriju padome, kā arī palielināts darbinieku skaits atbildīgajā ministrijā (visticamāk VARAM). Darba grupā ir arī iekļauts NVO pārstāvis.

2. Aktīva klimata pārmaiņu novēršanas politika

- Nozaru politika augšminētos sektoros netiek veidota, ņemot vērā SEG samazināšanu un klimata pārmaiņas, un šobrīd ir maz ticams, ka attieksme šajā ziņā mainīsies, kamēr Latvijai nedraudēs Kioto protokolu saistību nepildīšana. Tāpēc jāveicina plašāka saprašana par klimata pārmaiņām kā ar visām nozarēm saistītu problēmu gan ekspertu, gan sabiedrības līmenī.
- + MK 2002. gada aprīlī akceptēja KĪP koncepcijas variantu, kurš iesaka izstrādāt aktīvu KĪP realizācijas stratēģiju. Tajā paredzēts noteikt valsts kritērijus labiem KĪP projektiem un aktīvi meklēt investorus šādiem projektiem.

3. Strikti kritēriji klimata pārmaiņu projektiem

- Kopīgi īstenojamajiem pilotprojektiem netika izstrādāti valdības kritēriji, tā tika palaista garām laba iespēja noteikt un realizēt valsts prioritātes.
- + 27 Latvijā realizētie KĪPP deva labu pieredzi šādu projektu ieviešanā, un iesaistītās puses tagad ir vairāk gatavas noteikt savus kritērijus.
- +/- Latvija parakstīja pirmo KĪP projektu ar Pasaules Bankas oglekļa fondu pirms kritēriju izstrādāšanas. Liepājas atkritumu saimniecības projekts ir labs projekts, bet 6,38 USD/tonnu CO₂ ir salīdzinoši lēta cena, ņemot vērā, ka valdība un pašvaldība ņēma lielus aizdevumus projekta realizēšanai, un šie līdzekļi segs tikai mazu daļu.
- + KĪP kritēriji tagad tiks izstrādāti. Svarīgi būtu, lai tie nosaka Latvijas vajadzības un intereses pēc iespējas konkrētāk, lai atvieglotu projektu apstiprināšanas kārtību un nodrošinātu labus projektus.

5 SECINĀJUMI UN REKOMENDĀCIJAS

Kopumā Latvijas nozaru politika pēdējo desmit gadu laikā nav bijusi vērsta uz klimata aizsardzību. Enerģijas sektors ir vienīgais, kurā daudz maz aktīvi ir samazināti izmeši, veicot energoefektivitātes pasākumus. Lauksaimniecības izmeši ir palikuši nemainīgi, transporta, un atkritumu saimniecības izmeši ir pieauguši, un mežu SEG piesaistīšana ir samazinājusies. Tomēr pēdējā gadu laikā ir pievērsta vairāk uzmanība klimata politikai un Latvija ir apņēmusies ratificēt Kioto protokolu un aktīvi piesaistīt KĪP projektus SEG samazināšanai. Vēl atliek aktīvi sākt veidot Latvijas attīstību un nozaru politiku, lai novērstu SEG pieaugumu nākotnē.

Nozaru politika

1. Integrēt SEG stabilizāciju kā pamatprincipu visās nozarēs. Šo principu varētu iestrādās Latvijas Ilgtspējīgas attīstības stratēģijā.
2. Enerģētikas sektorā likt lielāku uzsvāru aktīvai energoefektivitātes palielināšanai (sevišķi mājokļu jomā, jo tajā ir maz darīts un tā visvairāk palīdzēs iedzīvotājiem saprast tā nozīmi) un atjaunojamo energoresursu izmantošanai.
3. Transporta sektors šobrīd ir kritiskākais klimata politikā. Valdībai ir steidzīgi jāpielieto gan ekonomiski, gan ar likumu noteikti ierobežojumi personīgajam transportam, bet vienlaicīgi jāpadara sabiedriskais transports pievilcīgāks, ērtāks un izdevīgāks. Kādām vides NVO ir jāuzņemas atbildība par transporta problēmu popularizēšanu.
4. Mežsaimniecībā SEG piesaistei ir jāklūst kā vienai no pamatvērtībām. To veidot var palīdzēt gan valdības politika attiecībā uz mežu saglabāšanu, gan NVO rīcības šīs idejas popularizēšanā kā daļai no citām mežu akcijām.
5. Atkritumu apsaimniekošanā liela loma ir iedzīvotāju vēlmei samazināt to daudzumu un dalīt atkritumus, taču tai pretī ir jābūt valsts un pašvaldību kapacitātei sakārtot pārstrādāšanas un apsaimniekošanas sistēmas.
6. Sabiedrības apziņas celšana par visām aprakstītajām problēmām ir neiedomājami būtiska, jo tikai ar sabiedrības atbalstu valdība spēs ieviest jaunu likumdošanu un politikas, un tās būs efektīvas tikai ar sabiedrības līdzdarbību.

Klimata politika kopumā

1. Valdības un ministriju līmenī ir vairāk jākombinē nozaru ilgtspējīgas attīstības mērķi ar klimata politikas mērķiem, nevis jāuztver klimata politika kā atsevišķa un Latvijai mazsvarīga joma. Arī vides NVO vajag vairāk vienot citu nozaru problēmas ar klimata jautājumu.
2. Latvijas valdība nedrīkst baidīties noteikt stingrus kritērijus Kopēji īstenošanas projektiem.
3. Latvijai vajag koordinēt kritēriju un prioritāšu izstrādāšanu ar citām CAE valstīm, jo visās šajās valstīs problēmas ir līdzīgas un kapacitāte nepietiekama, taču vienotībā ir spēks.

Lauksaimniecības un pārtikas politika

Lauksaimniecība ir viena no cilvēku dzīvēs svarīgākajām nozarēm, jo tā ir pamatā visai pārtikas ražošanai, kā arī apgādā ar izejvielām citas rūpniecības nozares. Lauksaimnieciskā ražošana salīdzinājumā ar cita veida saimniecisko darbību aizņem lielu zemes platību, un tādēļ tai ir nozīmīga ietekme uz vides kvalitāti. Latvijā lauksaimniecībā izmantojamā zeme aizņem 38,5% no valsts teritorijas.

Mūsdienu vides aizsardzības kustības sākumi bieži tiek saistīti ar Reičelas Kārsones grāmatas "Klusais pavasaris" iznākšanu 1962. gadā. Šī grāmata vēsta par vides piesārņošanu ar pesticīdiem, tātad par industrializētās lauksaimniecības ietekmi uz vidi jeb lauksaimniecības neilgtspējību.

1999.g. ES Lauksaimniecības padome vienojās, ka ilgtspējīga lauksaimniecība nodrošina lauksaimniecības dabisko pamatu produktivitātes saglabāšanos, lauksaimnieciskās ražošanas konkurētspēju arī nākotnē un pozitīvu ietekmi uz vidi. Ir jāatzīst zemnieku sniegtie ekonomiskie, vides, sociālie un kultūras pakalpojumi, un zemnieki par tiem ir atbilstoši jāatalgo. Lauksaimniecībai ir nozīmīga loma, lai saglabātu nodarbinātību laukos un visā pārtikas un nepārtikas produktu ražošanas ķēdē. Lauksaimniecībā ne tikai ražo pārtikas un citus produktus, lauksaimniecība ir daudzfunkcionāla, tā ietekmē vidi un lauku ainavu, tai ir būtiska loma lauku apvidus dzīvotspējas nodrošināšanā.

Migels Altjeri (Miguel Altieri), agroekoloģijas pamatlicējs, raksta, ka ilgtspējīgas lauksaimniecības mērķi ir nodrošināt pārtikas pašpietiekamību, saglabāt dabas resursu bāzi un garantēt sociālo taisnīgumu un ekonomisko dzīvotspēju. Šajā nodaļā tiks vērtēta Latvijas lauksaimniecības politikas atbilstība Altjeri nosauktajiem mērķiem.

1 Ilgtspējīgas lauksaimniecības politika

Lai gan galvenajos Latvijas lauksaimniecības politikas dokumentos (Lauksaimniecības likumā, 2002.gada lauksaimniecības attīstības programmā, 1997.g. Lauksaimniecības attīstības koncepcijā, Lauku problēmu risināšanas un lauku attīstības koncepcijā, 1998.g. Latvijas lauku attīstības programmā, kā arī 2001.g. Lauksaimniecības gada ziņojumā) ilgtspējīga lauksaimniecība vietumis tiek pieminēta, tā nekur nav definēta.

Ilgtspējīgas lauksaimniecības sistēmas apskatītas tikai Labas lauksaimniecības prakses nosacījumos Latvijā. Arī tajos galvenokārt uzsvērti ekonomiskie faktori (liels saražotās produkcijas daudzums un tās augstā kvalitāte, konkurētspēja tirgū, produkcijas rādītāju stabilitāte, saimniecības elastība – spēja reaģēt uz tirgus pārmaiņām), tomēr kā pamatkritēriji nosaukti arī ražošanas procesu draudzīga attieksme pret dabas pamatresursiem un līdzsvars starp ekonomiskajām, ekoloģiskajām un sociālajām prasībām ilgā laika periodā. Ilgtspējīgai lauksaimnieciskajai ražošanai arī jāsekmē sociālo problēmu risināšana laukos: iedzīvotāju nodarbinātība, infrastruktūras, kultūrvides, ceļu un sakaru tīkla saglabāšana un attīstība.

Nosacījumos teikts, ka ilgtspējīgai lauksaimniecībai jāklūst par valsts agrārās politikas sastāvdaļu. Starp citiem Lauksaimniecības likuma uzdevumiem ir priekšnoteikumu radīšana ekonomiski stabilas, vidi saudzējošas un sociāli orientētas lauksaimniecības attīstībai, zemes, ūdeņu, mežu un citu dabas resursu līdzsvarotai izmantošanai un saglabāšanai, lauku kultūrvēsturiskās vides attīstībai, kā arī nodarbinātības nodrošināšanai lauku apvidos.

Tomēr praksē vērojama virzība uz konvencionālo intensīvo lielfermu attīstību. Šīm saimniecībām, piemēram, lieliem mājdzīvnieku kompleksiem, novērojama lielāka negatīva ietekme uz vidi. Labas lauksaimniecības prakses nosacījumu ievērošana nav saistoša valsts atbalsta, piemēram, subsīdiju saņemšanai. Subsīdijas līdz šim piešķirtas, neņemot vērā vides faktorus. Lauksaimniecības attīstības 2002.gada programmā paredzēta vides kritēriju iekļaušana subsīdiju programmās, kā arī lauksaimniecības izraisītā piesārņojuma samazināšanas programmas sagatavošana.

SAPARD programmas atbalsts paredzēts arī pētījumu veikšanai vidi saudzējošas lauksaimniecības metožu atbalsta sistēmas izstrādē; vidi saudzējošas lauksaimniecības atbalsta mehānismu pilnveidošanai; lauku bioloģiskās daudzveidības zinātniskās izpētes atbalstam; vidi saudzējošas lauksaimniecības popularizēšanai; apmācību metodikas par agrovidi sagatavošanai un apmācību uzsākšanai. Tomēr šī mērķprogramma vēl nedarbojas.

Lauksaimniecības zemju apsaimniekošanas intensitāte un agroķimikāliju lietošana 1990.gados ievērojami samazinājās, kas veicināja dabas daudzveidības palielināšanos. 2000.g. netika izmantoti 19% no lauksaimniecībā izmantojamās zemes. Pēc ZM rīcībā esošajiem statistikas datiem, gandrīz puse zemnieku saimniecību nelieta lauksaimniecības ķimikālijas un gandrīz 80% saimnieko ekstensīvi. Vismazāk minerālmēslu un pesticīdu tika lietots 1995.g., bet pēc tam lietotie apjomi strauji palielinājās. 2000.g pesticīdu lietošana, salīdzinot ar 1999.g., palielinājās par 100%, salīdzinot ar 1995.g. par 250%. Savukārt graudaugu ražība šai laikā ir palielinājusies tikai nedaudz, un nozares pievienotajai vērtībai ir tendence samazināties. Jāsecina, ka agroķimikāliju lietošana īpaši neceļ ražību, bet drīzāk ir izskaidrojama ar aizvien lielākajām reklāmas kampaņām (piem., lauksaimniecības tehnikas pārdošanu uz līzinga bez procentiem raundapa pircējiem), lielsaimniecību nespēju vai nevēlēšanos lietot videi draudzīgākas kaitēkļu apkarošanas metodes un to, ka, regulāri lietojot pesticīdus, to daudzums un izsmidzināšanas biežums visu laiku jāpalielina.

Intensificējoties lauksaimnieciskajai ražošanai, arī samazinās tajā nodarbināto skaits, šobrīd tie ir apmēram 14% Latvijas darbspējīgo iedzīvotāju. Tā kā lauksaimniecība lielai daļai lauku iedzīvotāju ir vienīgais iztikas avots un daudziem arī dzīvesveids, šo tendenci nekādi nevar uzskatīt par ilgtspējīgu.

Veicinot lauksaimnieciskās ražošanas efektivitātes palielināšanos, novērtā tiek atstātas mazās saimniecības, kas var nodrošināt ne tikai nodarbinātību, bet arī tradicionālās lauku ainavas saglabāšanos un var vieglāk pāriet uz videi draudzīgām saimniekošanas metodēm. Tām ir apgrūtināta gan subsīdiju, gan kredīta ieguve.

Nav nodrošināta lauksaimniecības ģenētisko resursu saglabāšana. Labāka situācija ir lopkopībā, kur tiek stimulēta izzūdošo šķirņu ģenofonda saglabāšana: 2000.gadā tika piešķirtas subsīdijas par 95 govīm. Vietējo kultūraugu šķirņu saglabāšana ir atstāta pašplūsmā, un daļa no tām jau ir izzudušas.

Secinājumi un rekomendācijas

Kas noticis

Lauksaimniecība no intensīvās ražošanas pēcpadomju gados pārgāja uz ekstensīvo ražošanu. Ir izstrādāti Labas lauksaimniecības prakses nosacījumi.

Lielākās problēmas

Valsts sevi nenodrošina ar pārtiku.

Lauksaimniecības un lauku attīstības politika tiek veidota atsevišķi no vides aizsardzības politikas.

Parādās tendence uz intensīvo, lauksaimniecības ķīmikāliju un energoietilpīgo lauksaimniecību.

Valsts lauksaimniecības politikā vidi saudzējošas lauksaimniecības sistēmas nav prioritāte.

Ieteikumi

Jāizstrādā lauksaimnieciskās darbības vides indikatori.

Lauksaimniecības subsīdijas jāpiesaista vides aizsardzības pasākumiem, kā arī tām jābūt orientētām uz nodarbinātības, pārtikas nodrošinājuma un lauku kultūrvides saglabāšanu un attīstīšanu. Jādarbojas, lai tiktu likvidētas eksporta subsīdijas. Subsīdiju un citām lauksaimniecības programmām jāveic stratēģiskais ietekmes uz vidi novērtējums.

Jāpopularizē un jāsniedz valsts atbalsts videi draudzīgām lauksaimniecības sistēmām.

Jānodrošina vietējo un tradicionālo augu un dzīvnieku šķirņu saglabāšanās gan zinātniskajās kolekcijās, gan lauksaimnieciskajā ražošanā.

Jāizstrādā valsts politika lauksaimniecības ķīmikāliju lietošanas ierobežošanai.

Jāievieš īpašus nodokļus pesticīdiem, ieņēmus izmantojot videi draudzīgas lauksaimniecības atbalstam. Nedrīkst pieļaut neētiskas agroķīmikāliju reklāmas kampaņas.

Jāpopularizē un jāievieš dzīvē Labas lauksaimniecības prakses nosacījumi.

Jāveicina mazo un vidējo saimniecību attīstība un lauksaimniecībā nodarbināto skaita saglabāšanās.

Jārada iespēja mazajām saimniecībām saņemt izdevīgu kredītu.

Jāveicina tieša tirdzniecība starp zemniekiem un patērētājiem.

2 Bioloģiskā lauksaimniecība

Viens no ilgtspējīgas lauksaimniecības veidiem ir bioloģiskā lauksaimniecība – lauksaimniecības metode, kas pamatojas uz dabas pašregulēšanās procesu veicināšanu un augsnes bioloģiskās aktivitātes palielināšanu un nepieļauj ķīmiskās sintēzes ceļā rūpnieciski iegūtu minerālmēsļu un pesticīdu, kā arī ģenētiski modificēto organismu un to produktu lietošanu. Tiekme uz ilgtspējību atspoguļojas bioloģiskās lauksaimniecības nolūkā radīt integrētas, humānas, videi draudzīgas un ekonomiski ilgtspējīgas lauksaimniecības sistēmas.

Latvijas bioloģiskās lauksaimniecības organizāciju apvienība ir nospraudusi šādus uzdevumus:

- maksimāli noslēgts ražošanas cikls, cik vien iespējams, atsakoties no mēslojuma un lopbarības iepirkšanas un pārdošanas;
- taupīga dabas resursu (enerģijas) izmantošana;
- mājdzīvnieku turēšana pēc iespējas atbilstoši to dabiskajām prasībām;
- apkārtējās vides saudzēšana, kultūraugu daudzveidības uzturēšana;
- augstas kvalitātes pārtikas produktu ražošana.

2.1 Stāvokļa pārskats

Paši zemnieki uzskata, ka bioloģisko lauksaimniecību beidzot sāk uztvert nopietni. Par to liecina arī 2001.g. lauksaimniecības ziņojumā teiktais: “Bioloģiskajai lauksaimniecībai Latvijā ir paredzama izaugsme.”

Latvijas zemnieki ar bioloģisko un biodinamisko lauksaimniecību iepazīs 1989.g. Ar bioloģiskās lauksaimniecības produkcijas ražošanu 2001. gadā nodarbojās 219 sertificētas saimniecības (2000.g. – 82 saimniecības). Galvenās nozares ir graudkopība un dārzenkopība, piena lopkopība un biškopība. Šīs saimniecības kopā veido 0,2% no visu saimniecību kopskaita un aizņem 10 549 hektāru zemes. Savukārt, piemēram, Austrijā, Zviedrijā un Somijā pēc šīm metodēm strādā aptuveni 10% lauksaimniecības uzņēmumu, Igaunijā un Lietuvā – 1%.

Ir novērojama pretruna – Latvija lepojas ar savu tīro un ekoloģisko lauksaimniecības produkciju, īpaši, salīdzinot ar rietumvalstīm, bet patiesībā bioloģiskā lauksaimniecība aizņem tikai 0,57% lauksaimniecībā izmantojamās zemes, salīdzinājumā 1999.g. Šveicē 8%, Eiropā kopumā 2%, Igaunijā 1,4%. Eiropā 1990.gados šī platība palielinājās par 25% gadā (no 890 tūkst. ha 1993.g. līdz 2900 tūkst. ha 1998.g.).

Eiropas Komisijas mērķis ir 2006. gadā ar bioloģiskām metodēm apsaimniekot vismaz 10% no kopējās lauksaimniecībā izmantojamās zemes. Dažu Austrumeiropas valdību pārstāvji konferencē par bioloģisko lauksaimniecību Austrijā 1999.g. paredzēja, ka viņu valstīs 2010.g. 10-15% no lauksaimniecības būs bioloģiskā. Latvijā šāda veida mērķi nav nosprausti. Zemkopības ministrija tikai prognozē, ka 2006.g. Latvijā varētu būt 400 sertificētu vai pārejas posmā esošu bioloģisko saimniecību.

2.2 Valsts politika

Latvijā nav īpašu likumdošanas aktu, kas attiektos uz bioloģisko lauksaimniecību. Kopš 1998.g. tiek gatavoti MK noteikumi “Bioloģiskās lauksaimniecības produktu aprites un aprites sertifikācijas kārtība”, bet tie joprojām vēl nav pieņemti, kaut arī Lauksaimniecības likumā noteikts tos izdot līdz 2002.gada 1.maijam, un termiņš jau vairākkārt ir pārcelts.

Lauksaimniecības attīstības 2002.gada programmā atzīts: “Laikā, kad sabiedrības uzticība lauksaimniecības produktiem mazinās ģenētiski modificētās produkcijas, kā arī dažādu veterināro slimību dēļ, pieprasījums un interese par bioloģiskās lauksaimniecības produktiem palielinās.” Programmā paredzēts turpināt ES prasībām atbilstošu inspekcijas un valsts kontroles dienestu izveidi; turpināt bioloģiskās lauksaimniecības ražošanas ekonomiskā pamatojuma izstrādi; sarunas ar ES par Latvijas iekļaušanu ES sarakstā bioloģiskās lauksaimniecības produktu eksportēšanai uz Trešajām valstīm; divpusējo sarunu uzsākšana ar atsevišķu valstu atbildīgajām institūcijām par Latvijā ražotās bioloģiskās lauksaimniecības produktu eksportu. Līdz 2004.g. paredzēta bioloģiskās lauksaimniecības atbalsta mehānismu pilnveidošana; bioloģiskās lauksaimniecības zinātniskās izpētes atbalsts; Latvijā ražoto bioloģiskās lauksaimniecības produktu eksporta veicināšana; bioloģiskās lauksaimniecības sēklkopības sistēmas izveide; bioloģiskās lauksaimniecības izglītības un konsultāciju sistēmas pilnveidošana.

Latvijas pārtikas un uztura rīcības plānā 2002.-2007.g. atzīts, ka droša un veselīga uztura pamats ir ilgtspējīga, videi draudzīga lauksaimniecība. Rīcības plāns nosprauž mērķi izstrādāt un realizēt bioloģiskās lauksaimniecības attīstības stratēģiju, t.sk. veicināt piešķirto subsīdiju apjomus; veicināt bioloģiskajās lauksaimniecības ražoto produktu īpatsvara pieaugumu; izveidot ilgtspējīgas videi draudzīgas lauksaimniecības normatīvo aktu sistēmu.

Bioloģiskā lauksaimniecība kā pozitīvs paraugs, ko jāpopularizē, ir pieminēta arī Bioloģiskās daudzveidības nacionālajā programmā.

2.3 Subsīdijas

Faktiski bioloģiskā lauksaimniecība pati dotē valsti. Aprēķināts, ka Lielbritānijā bioloģiski apsaimniekots 1 ha zemes bez lauksaimniecības produkcijas ik gadu sabiedrībai dod labumu 105-175 eiro vērtībā (galvenokārt dabas aizsardzība un augsnes stāvokļa uzlabošana), kamēr konvencionāli apsaimniekots hektārs zemes rada 40 eiro zaudējumus. Tomēr pastāvošajā sistēmā, kurā vides izmaksas lielākoties nav internalizētas, nepieciešams finansiāli atbalstīt zemniekus, kas nodarbojas ar bioloģisko lauksaimniecību.

Dānija bija pirmā valsts Eiropā, kas 1987.g. ieviesa nacionālu atbalsta programmu bioloģiskajai lauksaimniecībai. 1996.g. jau visās ES valstīs, izņemot Luksemburgu, tika atbalstīta bioloģiskā lauksaimniecība.

Rietumeiropas un Lietuvas pieredze rāda, ka, parādoties valsts atbalstam, bioloģiskā lauksaimniecība uzplaukst.

Latvijas Valsts subsīdiju programma "Par valsts atbalstu Eiropas Savienības kvalitātes prasībām atbilstošas produkcijas ražošanai" kopš 2001. gada paredz subsidēt arī bioloģiskās lauksaimniecības produkcijas ražotājus. Šim nolūkam gan 2001.g., gan 2002.g. tika atvēlēti 100 tūkst. latu. Šī summa nav pietiekama nozares attīstībai. Salīdzinot kaimiņvalstī Igaunijā bioloģiskajai lauksaimniecībai piešķirts gandrīz trīsreiz vairāk – 288 tūkst. latu. Turklāt subsīdiju iegūšanas noteikumi ir tā izstrādāti, ka bieži tās vai nu vispār nav iespējams saņemt, vai arī nav izdevīgas.

SAPARD 3. mērķprogrammā "Vides uzlabošana" bioloģiskajai lauksaimniecībai paredzēti 3717396 eiro, bet šī programma vēl nedarbojas.

Latvijā nav atbalsta zemniekiem, kas pāriet uz bioloģisko lauksaimniecību. Savukārt citās valstīs lielākoties pārejas posmā ir iespējams iegūt lielāku atbalstu. Tas ir finansiāli vissmagākais laiks zemniekiem, jo raža uz kādu brīdi ievērojami krīt, bet produkciju nav iespējams pārdot kā bioloģiskos produktus par paaugstinātām cenām. Turklāt nākas apgūt jaunus saimniekošanas paņēmienus.

Bioloģiskās lauksaimniecības subsīdiju noteikumu izstrādāšanā nav ievērotas būtiskās atšķirības no konvencionālās lauksaimniecības. Saimniecībās līdz 10 ha, kādu Latvijā ir 55%, vienas kultūras lauka lielums neatbilst noteiktajam lielumam, lai varētu saņemt subsīdijas. Piemēram, augļkopībā subsīdiju saņemšanai noteiktā minimālā dārza platība ir pārāk liela, lai zemnieks ar saviem spēkiem varētu nodrošināt bioloģisko kaitēkļu kontroli. Augu sekai izmantotā un atmatā atstātā zeme, kas ir ļoti svarīga bioloģiskajā lauksaimniecībā, netiek ieskaitīta subsidējamās platībās. Augu seka zaļmēslojumam kļūst aizvien būtiskāka, populārākam kļūstot veģetārisms: zemniekiem ir jānodrošina mēslojums, neaudzējot mājdzīvniekus. Mazie lauki arī palīdz cīnīties pret augsnes eroziju un kaitēkļiem. Subsīdiju likums ir jāpārskata: nedrīkst prasīt lielās platības, bet gan, lai iegūtā produkcija tiktu pārdota. Subsīdijas būtu jāmaksā par visu augu seku, nevis tikai pārdodamo kultūru.

Piešķirot subsīdijas, būtu jāņem vērā, vai augkopības teritorija atbilst saimniecības lopu skaitam: vai dzīvnieku nav pārāk daudz.

2.4 Sertificēšana

Kopš 1990.gada bioloģiskās saimniecības tiek sertificētas. Sākotnēji tika lietota starptautiskā biodinamisko produktu preču zīme *Demeter* un bioloģisko produktu zīme OCIA, kā arī Latvijas Zaļais sertifikāts, kas apzīmēja videi draudzīgu produktu. No 1998.g. darbojas preču zīme Latvijas ekoprodukts. Kopš 2001.gada atbilstoši ES noteikumu prasībām sertifikāciju veic sabiedriska organizācija "Vides kvalitāte". Sertifikātu var saņemt pēc divus gadus ilga pārejas posma. Valsts uzraudzības un kontroles funkciju veic Pārtikas un veterinārais dienests, bet būtu jāizveido atsevišķa kontroles institūcija.

1999.-2001.g. darbojās kopprojekts ar Dāniju "Inspekcijas sistēma bioloģiskās lauksaimniecības produktu ražošanā un tirdzniecībā Latvijā".

Kopš 2000.g. netiek īpaši marķēti biodinamiskās lauksaimniecības produkti, jo *Demeter* sertifikātu, maksājot pilnu cenu, zemnieki nevar atļauties, bet vietējā sertifikāta nav.

Latvijā līdz šim nav attīstīta bioloģisko sēkļu ražošana. Ir izstrādāta un apstiprināta valsts bioloģiskās lauksaimniecības sēklkopības sistēmas izveides programma, saskaņā ar kuru valsts bezpeļņas zinātniskajam uzņēmumam "Skrīveru zinātnes centrs" piešķirti līdzekļi augsnes apstrādes tehnikas un sējmašīnas iegādei vietējo šķirņu bioloģiskās lauksaimniecības sēklkopības uzsākšanai.

Jūtama valsts atbalsta trūkums un gan zemnieku, gan potenciālo pircēju neinformētība arī attur no sertifikātu iegūšanas tos daudzos Latvijas zemniekus, kuri faktiski lielākoties jau saimnieko ar bioloģiskās lauksaimniecības metodēm.

Bioloģiskajā lauksaimniecībā atļauto vielu sarakstā ir dažādi ārzemju preparāti. Ja lieto vietējos preparātus, produkciju nevar eksportēt kā bioloģisku. Lai iegūtu ES atļauju lietot vietējos preparātus, nepieciešams daudz laika un naudas, kā šobrīd zemniekiem nav. Preparātu lietošanas atļaujas iegūšanu būtu jāatbalsta valstij. Ievestajiem ārzemju preparātiem arī būtu jāiziet bioloģiskā karantīna.

2.5 Produktu apstrāde un izplatīšana

Gatavojoties iestāties ES, tiek pārņemti tās nosacījumi, kas rada problēmas produktu pārstrādē. Biodinamiskajiem zemniekiem vislielākās raizes sagādā aizliegums pārdot nepasterizētu pienu un tā pārstrādes produktus. Tas ir pilnīgā pretrunā ar šī saimniekošanas veida būtību.

Pēc ES noteikumiem maizes ceptuvēs nedrīkstot lietot koka traukus, arī abras, bet tās ir būtiski svarīgas īstās garšas iegūšanai. Lai dārzenus drīkstētu skābēt, izmantojot senas receptes un tehnoloģijas, nepieciešamas speciālas atļaujas. Zemnieki uzskata, ka vajadzīga neatkarīga laboratorija, kas pārbaudītu seno tehnoloģiju nekaitīgumu. Tam jāparedz līdzekļi valsts budžetā.

Lopkopjiem problēmas sagādā arī prasība nogalināt dzīvniekus īpašās lopkautuvēs. Lopkautuve ir stresa perēklis, kas samazina tur nogalināto dzīvnieku gaļas uzturvērtību. Daļējā savvaļā audzētus liellopus nepieciešams pieskaitīt meža dzīvniekiem, ko nevis nokauj, bet nošauj, un uz kautuvi ved līkus.

Bioloģiskajai produkcijai ir nepieciešami pārstrādes un tirgus uzņēmumi, kas nav kopēji ar parasto produkciju. Vajadzīgas, piemēram, kooperatīvās saldētavas, lai saglabātu ražu no sertificētajiem augļu dārzeņiem, produkcijas izplatīšanas kooperatīvi. Diemžēl zemniekiem nav naudas kooperatīva veidošanai. Kooperatīviem, kuros apvienojušās mazas bioloģiskās saimniecības, valsts atbalsts visvairāk vajadzīgs sākumā, bet to piedāvā tikai vēlāk.

2.6 Izglītība un zinātne

Bioloģiskā lauksaimniecība ir zināšanu ietilpīga nozare. Ir svarīgi veikt zinātnisko darbu un nodrošināt praktizējošo zemnieku nepārtrauktu tālākizglītību.

Laukos trūkst izglītotu darbinieku. Lauksaimniecības arodskolās lauksaimniecību apgūst tikai 16% audzēkņu. Trūkst koordinācijas starp ministrijām (ZM, VARAM, IM) mācību programmas izstrādāšanā un izglītības iespēju nodrošināšanā.

Papildus kursu bioloģiskajā lauksaimniecībā piedāvā trīs lauksaimniecības arodskolas. Izvēles kurss bioloģiskajā lauksaimniecībā ir Latvijas lauksaimniecības universitātē (LLU). Nav bioloģiskā lauksaimnieka profesijas standarta izglītībā.

Visās lauksaimniecības skolās bioloģiskajai lauksaimniecībai būtu jābūt iekļautai pamatkursā. LLU būtu jāpasagatavo bioloģiskās lauksaimniecības speciālisti, kas varētu gan veikt zinātnisko darbu, gan konsultēt zemniekus. Pašreiz Latvijā šādu speciālistu ļoti pietrūkst. Jāattīsta bioloģiskās lauksaimniecības zinātniskā izpēte, jānoskaidro vietējiem apstākļiem piemērotākās metodes.

2.7 Sabiedriskās organizācijas

1995. gadā nodibināta Latvijas bioloģiskās lauksaimniecības organizāciju apvienība. Paši zemnieki uzskata, ka līdz šim tās darbs ir bijis diezgan formāls, apmācību un lekciju organizēšana. LBLOA ir nodrošinājusi saikni starp zemniekiem un ZM, kā arī popularizējusi bioloģisko lauksaimniecību. Tagad LBLOA reorganizējas, tās nākotnes plānos ietilpst kooperācijas organizēšana. Jaunā apvienības prezidente Dz. Kreišmane ir LLU Lauksaimniecības fakultātes dekāne.

Kurzemē darbojas biodinamisko lauksaimnieku apvienība. Nodibināta Vides aizsardzības kluba nodaļa "Bioloģisko zemnieku Zaļais tirgus". VAK žurnāls "Vides Vēstis" bez zaļā tirgus organizēšanas arī regulāri publicē materiālus par bioloģisko lauksaimniecību un šobrīd ir uzskatāms par tās aktīvāko popularizētāju.

Secinājumi un rekomendācijas

Kas noticis

Valsts un pircēji ir pamanījuši bioloģiskās lauksaimniecības esību.
Ievērojami palielinājies sertificēto bioloģisko saimniecību skaits.
Ieviestas subsīdijas bioloģiskajai lauksaimniecībai.
Nodibināts bioloģiskās produkcijas gadatirgus.

Lielākās problēmas

Nav bioloģisko lauksaimniecību regulējošas likumdošanas.
Nav skaidras valsts bioloģisko lauksaimniecības politikas un attīstības stratēģijas.
Netiek atbalstīti zemnieki pārejas periodā.
Subsīdiju noteikumi nav izstrādāti atbilstoši bioloģiskās lauksaimniecības specifikai.
Nav atrisināts bioloģiskās lauksaimniecības produktu pārstrādes un tirdzniecības jautājums.
Nav biodinamiskās lauksaimniecības sertifikāta.
Nav attīstīta sertificētu sēkļu ražošana.
ES standarti neatļauj izmantot vecās tehnoloģijas.

Ieteikumi

Valstij jāizstrādā bioloģiskās lauksaimniecības attīstības stratēģija un jānosaka mērķi, cik lielu bioloģiskās zemes platību vai saimniecību skaitu būtu jāsasniež konkrētā termiņā. Jāsakārto likumdošana.
Jāveicina saimniecību sertificēšana. Jāatbalsta zemnieki, kas ir pārejas posmā, un kooperatīvi to veidošanās sākumā.
Jāveicina bioloģisko produktu pārstrādes uzņēmumu veidošanās.
Jāizglīto gan zemnieki, gan patērētāji par to, kas ir bioloģiskā lauksaimniecība.
Jāpārskata subsīdiju izsniegšanas nosacījumi, piemērojot tos reālajām bioloģiskās lauksaimniecības iespējām un vajadzībām.
Jāveicina zinātniskie pētījumi.
Jāatbalsta vietējo bioloģisko augu aizsardzības līdzekļu iekļaušana gan Latvijas, gan ES atļauto preparātu sarakstā.
Jānodrošina un jāatbalsta profesionālas izglītības iegūšanas iespējas gan lauksaimniecības arodskolās un LLU, gan kā tālākizglītība.
Jāveicina produktu izplatīšanas alternatīvu veidu rašanās.

3 Ģenētiski modificēti organismi

Ir vairāki iemesli apšaubīt ģenētiski modificētu (ĢM) lauksaimniecības kultūru nekaitīgumu: herbicīdus izturīgus augus apstrādājot lietoto plaša spektra herbicīdu ietekme uz vidi, pesticīdus izstrādājošo augu ilgtermiņa ietekme uz derīgajiem kukaiņiem un augsnē mītošajiem organismiem,

imunitātes parādīšanās kaitēkļiem, savvaļas augu un nemodificēto kultūraugu (īpaši bioloģiskajā lauksaimniecībā) ģenētiskais piesārņojums, no ģenētiski modificētiem organismiem (ĢMO) iegūtas pārtikas ilgtermiņa ietekme uz cilvēku un dzīvnieku veselību u.c.

Šo faktoru dēļ jāatzīst, ka ilgtspējīga lauksaimniecība nav savienojama ar ĢM augu (un arī dzīvnieku) audzēšanu.

Nav ziņu, ka Latvijā būtu audzēti ĢM augi vai kā citādi vidē izplatīti ĢMO.

2000.g. tika pieņemti "Ģenētiski modificēto organismu izmantošanas un izplatīšanas noteikumi", kas nosaka vispārīgās prasības ĢMO ierobežotajai izplatībai (t.i., mikroorganismu lietošanai laboratorijās), apzinātai izplatīšanai vidē (audzēšanai laukā) un izplatīšanai tirgū. Noteikumu mērķis ir novērst kaitējumu videi, cilvēku veselībai, dzīvniekiem, bioloģiskajai daudzveidībai vai īpašumam.

Latvijas noteikumiem pamatā ir ES direktīva 90/220/EEC, kas 2001.g. tika aizvietota ar stingrāku direktīvu 2001/18/EC. Jaunā direktīva nosaka nepieciešamību ievērot piesardzības principu, ētiskos principus, konsultēties ar sabiedrību, noteikt atbildību par kaitējumiem videi, vajadzību izsvērt potenciālās ilgtermiņa sekas, ĢMO mijiedarbojoties ar vidi un citiem ĢMO, veikt šo seku monitoringu, kā arī uzsver, ka ĢMO nevar būt cilvēciska būtne. Taču šo prasību nav Latvijas noteikumos.

Likumā par vides aizsardzību noteikts, ka personām un organizācijām ir tiesības no visu līmeņu valsts institūcijām un pašvaldībām saņemt informāciju par ĢMO izplatīšanu un izmantošanu, lai varētu izteikt savu viedokli un piedalīties ar vides aizsardzību saistītu lēmumu pieņemšanā. ĢMO izmantošanas un izplatīšanas noteikumos nav izstrādāta konkrēta sabiedrības informēšanas kārtība, tāpat nav paredzēts to iesaistīt lēmumu pieņemšanā.

Lai drīkstētu veikt augstāk minētās darbības ar ĢMO, jāiegūst atļauja no Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas vai Labklājības ministrijas. Atļauju ĢMO izplatīšanai tirgū izsniedz uz septiņiem gadiem. Ģenētiski modificēto organismu uzraudzības padome, kuras mītne ir Latvijas pārtikas centrā un kas sastāv no zinātniekiem un ministriju pārstāvjiem, izskata pieteikumus un rekomendē ministrijām izsniegt vai neizsniegt atļauju. Tās pienākumos ietilpst koordinēt ĢMO uzraudzību, konsultēt patērētājus un kontrolējošās institūcijas, vadīt negadījumu seku novēršanu un informēt sabiedrību par ĢMO apriti.

Latvija vienīgā no Baltijas valstīm nav parakstījusi Konvencijas par bioloģisko daudzveidību Kartagenas bioloģiskās drošības protokolu, kas regulē darbības ar ĢMO.

Lai mēģinātu novērst ĢMO lauka izmēģinājumus, vietējiem iedzīvotājiem iespējams ierosināt veikt ietekmes uz vidi novērtējuma procedūru saskaņā ar Likumu par ietekmes uz vidi novērtējumu. Patentu likums saka, ka dzīvnieki, augi un to sugas nav patentējami, bet atļauj patentēt ģenētiski modificētus mikroorganismus.

Latvijas pozīcija PTO daudzpusējām lauksaimniecības sarunām attiecībā uz ĢMO ir turpināt izvērtēt biotehnoloģijas un gēnu inženierijas ietekmi uz produktu drošību un ar to saistīto risku, kā arī apsvērt iespēju ieviest obligātas norādes par ģenētiski modificēto organismu izmantošanu.

Secinājumi un rekomendācijas

Kas noticis

Ir pieņemti normatīvie akti par ģenētiski modificēto organismu apriti.

Lielākās problēmas

MK noteikumi nav ieviesti dzīvē, netiek kontrolēta to izpilde.

Nav skaidrs sabiedrības informēšanas mehānisms, netiek paredzētas konsultācijas ar sabiedrību.

Ieteikumi

Regulāri jākontrolē Ģenētiski modificēto organismu izmantošanas un izplatīšanas noteikumu ievērošana, sodot noteikumu pārkāpējus.

Jāizdara grozījumi Ģenētiski modificēto organismu izmantošanas un izplatīšanas noteikumos, nosakot obligātu sabiedrības iesaistīšanu lēmumu pieņemšanā un izstrādājot tās mehānismu, nosakot atbildību par kaitējumu (arī netīšu) videi, nosakot obligātu ietekmes uz vidi un sociālekonomisko novērtējumu ĢMO izplatīšanai vidē, ieviešot citas ES direktīvā 2001/18/EC noteiktās prasības.

Jāpievienojas Konvencijas par bioloģisko daudzveidību Kartagenas protokolam.

Jāveicina sabiedrībā diskusijas par ĢMO audzēšanas lietderību, ētiku un citiem jautājumiem.

Jāiesaista NVO sabiedrības informēšanas darbā.

Jānodrošina, lai zemnieku, īpaši to, kas strādā ar bioloģiskās lauksaimniecības metodēm, produkcija netiktu piesārņota ar ĢM augu putekšņiem.

Latvijai jāizsaka atbalsts valstīm, kuras aizliegušas ĢM kultūru audzēšanu vai ĢM pārtikas importu, ja tādēļ rodas starptautisks tirdzniecības konflikts.

Jāpopularizē no ĢMO brīvu zonu jēdziens. Jāmeklē iespēja kopā ar Lietuvu un Igauniju pasludināt Baltiju par no ĢMO brīvu zonu.

Jāievieš moratorijs ĢM augu audzēšanai, kamēr tiek atrisināti neskaidrie vides piesārņošanas, ietekmes uz veselību, ekonomiskās atbildības, marķēšanas u.c. jautājumi.

4 Pārtikas politika

Viens no nosacījumiem, lai lauksaimniecību nosauktu par ilgtspējīgu, ir tās spēja nodrošināt valsts iedzīvotājus ar kvalitatīvu pārtiku. Latvijā saražotais lauksaimniecības produkcijas daudzums šobrīd neapmierina pieprasījumu. Tā 2000.g. pašnodrošinājums ar piena produktiem bija 96%, ar griķiem tikai 58%, cūkgaļu 58,9%, ar augļiem 30,4%, ar medu 57,8%, ar dārzeņiem 39%. Turklāt dārzeņu ražošana Latvijā turpina samazināties. 2000.gadā saražots par 18,7% mazāk dārzeņu kā 1999.g. Tajā pašā laikā Pasaules veselības organizācijas pētījums rāda, ka tikai 60% Latvijas iedzīvotāju ikdienā patērē ieteicamo augļu un dārzeņu daudzumu.

1992.g. Latvija akceptēja Pasaules uztura deklarāciju un rīcības plānu. Pašlaik Latvijā tiek izstrādāts Pārtikas un uztura rīcības plāns 2002.-2007.gadam. Tas tiek darīts, "lai iezīmētu Latvijas kursu uz ilgtspējīgas lauksaimniecības, drošas pārtikas un veselīga uztura nodrošinājumu visu vecumu un visu sociālo grupu iedzīvotājiem". Plānā teikts: "Veselīgas tautas trīs priekšnoteikumi ir: kvalitatīva un nekaitīga pārtika, pilnvērtīgs uzturs un pārtikas, kura balstīta uz vietējo lauksaimniecību, pieejamība katram iedzīvotājam."

Plānā norādīta:

- nepieciešamība izstrādāt un popularizēt praktiskus un saprotamus ieteikumus dzīves stila izmaiņām, tai skaitā pilnvērtīga uztura izvēlei;
- audzināšanas, izglītības, sociālās aprūpes iestāžu ēdināšanas sistēmu sakārtošana atbilstoši veselīga uztura principiem;
- veicināt, lai nabadzīgajiem un trūcīgajiem iedzīvotājiem, tai skaitā daudzbērnu ģimenēm, pensionāriem, cilvēkiem ar īpašām vajadzībām u.c. būtu pieejama droša pārtika un veselīgs uzturs, kas pamatots uz ieteicamām uzturvielu devām;
- veicināt ilgtspējīgas bioloģiskās lauksaimniecības attīstību;
- veicināt lauksaimniecības attīstību pēc principa "vietējie produkti – vietējam patēriņam".

Var tikai piekrist šiem postulātiem un cerēt, ka tie tiks ieviesti dzīvē. Pagaidām 60% iedzīvotāju kā galveno pārtikas izvēles kritēriju min cenu, kas bieži nozīmē zemas kvalitātes un uzturvielām nabadzīgu importētu produktu iegādi.

1990.gados lielas pārmaiņas notika skolēnu ēdināšanā: no vienas puses, skolēniem tika dota iespēja izvēlēties, bet no otras puses, bieži šī izvēle ir sašaurinājusies uz mazvērtīgu pārtiku: konditorejas izstrādājumiem, limonādēm utt. Skolai būtu jābūt tai vietai, kur skolēnam iegūt gan teorētiskas, gan praktiskas zināšanas par veselīgu uzturu un tā vides un sociālo ietekmi. Nepieciešama noteikta

rīcība, lai mainītu neveselīgos skolēnu ēšanas paradumus, piemēram, jāierobežo mazvērtīgas un neveselīgas pārtikas reklāma un pieejamība. 2000.g. Latvijā bija 100 skolas bija iesaistījušās Veselību veicinošo skolu tīklā un risināja šo problēmu, tomēr nepieciešama valsts līmeņa darbība.

4.1 Bioloģiskās lauksaimniecības produkti

2000.gadā sertificēto bioloģiskās lauksaimniecības produkcijas apjomi divkārtīgi palielinājušies, salīdzinot 1999.gadu. Tomēr pieprasījums pēc bioloģiski saražotiem produktiem nav apmierināts.

Atsevišķos lielveikalos ir nopērkami bioloģiskie produkti: medus, dziedējumi, zāļu tēja. Bioloģiskos produktus var nopirkt arī dažos citos veikalos. Rīgā ir "Ekoveikals", kur var nopirkt bioloģiskos produktus, bet lielākā daļa veikala piedāvātā ir austrumu preces, no kurām tikai mazākā daļa ir bioloģiski ražotas, un zemnieki sūdzas par veikala neieinteresētību vietējā precē, kā arī zemām cenām. No vietējiem bioloģiskajiem produktiem tiek gatavots ēdiens vairākos restorānos. Kopumā tomēr ierindas pircējam nav viegli atrast bioloģiskās lauksaimniecības produktus, bet zemniekiem ir grūtības pārdot izaudzēto produkciju.

Vides aizsardzības kluba žurnāls "Vides Vēstis" ar Rīgas domes atbalstu 2001. gada rudenī astoņas reizes organizēja Zaļo tirgu pilsētas centrā, kur bioloģisko un biodinamisko lauksaimniecību piekopjošie zemnieki varēja tirgot savu produkciju. Tirgus ieguva plašu atsaucību no pircēju puses. 2002.g. paredzēts Zaļā tirgus kā gadatirgus tradīciju turpināt, kā arī ar Zemnieku savienības atbalstu Rīgas Centrāltirgū izveidot pastāvīgu vietu bioloģiskās produkcijas tirdzniecībai. Daži lielveikali vēlas izveidot īpašus standus bioloģiskajiem produktiem. Tiek domāts par līdzīga tirgus izveidi Cēsīs, Madonā, Liepājā un Daugavpilī. "Vides Vēstis" arī uzņemas starpnieka lomu starp zemniekiem un pircējiem, kas reizi nedēļā var saņemt maizi un citus bioloģiskos produktus. Vairākas reizes ir mēģināts izveidot kaut ko līdzīgu abonēšanas sistēmām, nodibinot tiešus sakarus starp ražotāju un patērētāju, bet neveiksmīgi.

Visas ieinteresētās puses atzīst, ka bioloģisko produktu pārstrādes uzņēmumu un izplatīšanas sistēmas trūkums ir viena no lielākajām problēmām.

4.2 Ģenētiski modificēta pārtika

Latvijā jāmarķē pārtika kura ražota no ĢMO. Produkta marķējumā sastāvdaļu sarakstā aiz sastāvdaļas nosaukuma iekavās vai piezīmē aiz sastāvdaļu saraksta norāda "ražots no ģenētiski modificēta(s)...", uzrakstot konkrētu produkta nosaukumu. Ja pārtikas precei nenorāda sastāvdaļas, marķējumā vienlīga jāuzrāda, ka tā ražota no ĢM produktiem.

Pārtikas produktus var īpaši nemarkēt, ja tie nesatur ĢM olbaltumvielas vai DNS, kā arī, ja neviena to sastāvdaļa nesatur vairāk par 1% ĢM materiālu un tie produktā ir nokļuvuši nejauši. Šādā gadījumā ražotājam, iepakotājam vai importētājam, kas ir atbildīgs par to, lai preces būtu atbilstoši marķētas, ir jāpierāda, ka tas ir veicis pasākumus, lai izvairītos no ĢMO nokļūšanas pārtikā. ĢM pārtikas piedevām un aromatizētājiem jānorāda produkta īpašības, kas tos padara atšķirīgus no tradicionālajām piedevām. Jānorāda arī tādu materiālu klātbūtni, kuru tur parasti nav un kuri var ietekmēt veselību vai izraisīt ētiskus iebildumus.

"Ģenētiski modificēto organismu izmantošanas un izplatīšanas noteikumi" nosaka, ka produktiem, kuru sastāvā atkarībā no izmantotajām izejvielām var būt, bet ne vienmēr ir ĢMO, kā arī produktiem, kuros ĢMO varētu būt, bet tas nav pierādīts, marķējumā obligāti jānorāda "Šī produkta sastāvā var būt ģenētiski modificēti organismi".

Kaut arī MK noteikumi par ĢMO apriti stājās spēkā 2000.g. 15. oktobrī un atļauja tirgū jau esošajiem produktiem bija jāsaņem līdz 2001.g. 1. jūlijam, līdz 2002.g. maijam padome nebija saņēmusi nevienu pieteikumu un tirgū nebija produktu, uz kuriem būtu norādīts, ka tajos ir vai varētu būt ĢM sastāvdaļas. Tātad visi pārtikas produkti, kuros ir ĢM sastāvdaļas (un citās Eiropas valstīs veiktās pārbaudes vedina domāt, ka šādi produkti noteikti ir), pārdošanā atradās nelegāli. Latvijas pārtikas centra rīcībā ir laboratorija, kurā iespējams noteikt ĢM sastāvdaļu klātbūtni

produktos, bet finansējuma trūkuma dēļ analīzes netiek veiktas. Līdzekļu trūkuma dēļ ĢM pārtikas jautājumam nav pievērsies arī valsts Patērētāju tiesību aizsardzības centrs.

Latvijā 2001.g. bija nopērkama vietējā rapšu eļļa, sojas gaļa, iespējams, arī citi produkti, kas marķēti kā brīvi no ĢMO.

Pēc SKDS datiem, 2000.g. 72% aptaujāto Latvijas iedzīvotāju nepiekrīta apgalvojumam, ka Latvijā būtu jāatļauj tirgot ĢM augļi un dārzeņi.

Secinājumi un ieteikumi

Kas noticis:

Pieņemti ĢM pārtikas marķēšanas noteikumi.
Tiek izstrādāts Pārtikas un uztura rīcības plāns.

Lielākās problēmas:

Valsts sevi nenodrošina ar pārtiku.
Palielinās neveselīgas un mazvērtīgas pārtikas patēriņš, īpaši bērnu vidū.
Esošie ĢM pārtikas marķēšanas noteikumi nav pilnīgi un to ievērošana netiek kontrolēta. ĢM pārtikas produkti netiek marķēti.

Ieteikumi

Pārtikai, kurā nav ģenētiski modificētu sastāvdaļu un pesticīdu atlieku, – tostarp ražotai ar bioloģiskās lauksaimniecības metodēm – jābūt pieejamai visiem sabiedrības sektoriem.
Valsts un pašvaldību pakļautībā esošajās iestādēs, īpaši skolās un slimnīcās, ēdiens jāgatavo pārsvarā no vietējiem produktiem, priekšroku dodot bioloģiskās lauksaimniecības produktiem.
Vienmēr jāpiedāvā arī sabalansēta veģetāra un vegāna maltīte.
Jānodrošina, lai visi pamatskolēni ēstu skolas pusdienas.
Jāaizliedz uz bērniem vērsta neveselīgu un mazvērtīgu produktu (t.s. *junk food*) reklāma, kā arī jāaizliedz šādus produktus tirgot skolās.
Jāaizliedz alkohola un cigarešu reklāmas kampaņas, kurās pircējiem tiek solīta balva, alus dzeršanas sacensības utt.
Jāatbrīvo bioloģiskās lauksaimniecības produkti no PVN.
Jāpopularizē vietējā ražojuma pārtikas, augļu un dārzeņu lietošana uzturā.
Regulāri jākontrolē Ģenētiski modificēto organismu izmantošanas un izplatīšanas noteikumu ievērošana, sodot noteikumu pārkāpējus.
Jāievieš ĢM lopbarības un gaļas un piena produktu, kas iegūti no ar to barotajiem dzīvniekiem, marķēšana.
Jāizstrādā grafisks ĢM sastāvdaļas saturošas pārtikas marķējums (līdzīgi kā, piem., vides marķējumi). Jāveicina starptautiska ĢM pārtikas marķējuma pieņemšana.

Saīsinājumi.

ĀIP

ANO – Apvienoto nāciju organizācija

CAE - Centrālā un Austrumeiropa

DRN - Dabas resursu nodoklis

EEK – Eiropas ekonomiskā kopiena

EM – Ekonomikas ministrija

ES – Eiropas Savienība

FM – Finanšu ministrija

GRI -

HES – Hidroelektro stacija

ISPA – pirmsiestāšanās strukturālās politikas instruments

IVN - Ietekmes uz vidi novērtējuma

IP - Ilgtspējīgs patēriņš

IPRM - Ilgtspējīgi patēriņa un ražošanas modeļi

KĪP - Kopīgi īstenojamie projekti

KĪPP - Kopīgi īstenojamie pilot projekti

LAA – Latvijas attīstības aģentūra

LVA - Latvijas Vides Aģentūra

NETCO - Ziemeļvalstu vides tehnoloģiju korporācija

NVO – nevalstiskās organizācijas

OECD – Organizācija ekonomiskajai sadarbībai un attīstībai

MK – Ministru kabinets

SAPARS – speciālā pirmsiestāšanās programma lauksaimniecībai un reģionālajai attīstībai

SEG – siltumnīcas efektu izraisošās gāzes

SEZ – speciālās ekonomiskās zonas

TEC – termo-elektro stacija

UNEP - ANO Vides Programmas

VAK – Vides aizsardzības klubs

VAF - Vides aizsardzības fonds

VPS - Vides pārvaldības sistēma

VARAM – vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija

UNEP – United Nations Environmental Programme

WBCSD – World Business Council for Sustainable Development

WRI – World Resource Institute